

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ АДЛИЯ
ВАЗИРЛИГИ**

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК ИНСТИТУТИ

Абдужаббор ТЎЛАГАНОВ

**ДАВЛАТ ҲОКИМИЯТИНИНГ
ВАКИЛЛИК ВА ЎЗИНИ ЎЗИ
БОШҚАРИШ ОРГАНЛАРИ
ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ**

ДАРСЛИК

Тошкент - 2002

Масъул муҳаррир:

юридик фанлар доктори, профессор А.А. Азизхўжаев

Тақризчилар:

юридик фанлар доктори, профессор О.Т. Хусанов

юридик фанлар доктори, профессор Р.Қ. Қаюмов

Мазкур давлат ҳокимияти вакиллик ва ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини ташиқил этиш, фаннинг манбаи, уни ўрганиш услублари каби масалалар ёритилган.

Дарслик талабаларга, магистрант, аспирант ва юридик олий ўқув юртлари ўқитувчиларига, мутахассисларга, шунингдек, давлат ҳуқуқи ва бошқаруви масалаларига қизиқувчи барча китобхонларга мўлжалланади.

дарслик сифатида тавсия этилган.

© Тошкент Давлат юридик институти, 2002 й.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 10 йиллигига бағишланади

КИРИШ

Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришгач, иқтисодий, сиёсий, ижтимоий ва давлат қурилиши соҳаларида амалга оширилган ислохотлар қаторида давлат ҳокимияти вакиллик органлари тизимини ислоҳ қилиш ҳам алоҳида аҳамиятга эга бўлди. Бу жараён, айниқса, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг қабул қилиниши муносабати билан янада фаолашди, чунки Республика Президенти И.А. Каримов таъкидлаганидек, «Хар қандай давлатнинг юзи, обрў-эътибори унинг Конституцияси ҳисобланади. Асосий қонунимиз халқимизнинг иродасини, руҳиятини, ижтимоий онги ва маданиятини акс эттиради. Бир сўз билан айтганда, Конституциямиз том маънода халқимиз тафаккури ва ижодининг маҳсулидир»¹.

Мустақил Ўзбекистон Республикасининг вужудга келиши, унинг биринчи Конституцияси, давлат ҳокимиятининг вакиллик ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисидаги республика қонунларининг қабул қилиниши «Давлат ҳокимиятининг вакиллик ва ўзини ўзи бошқариш органларининг фаолиятини ташкил этиш» фани бўйича янги дастур ва дарслик яратиб масаласини кун тартибига қўйди. Ушбу дастур асосида тайёрланган дарсликда фanning манбаи, уни ўрганиш услублари, фanning тизими ва манбалари масалалари, Ўзбекистон Республикасида мавжуд бўлган ва фаолият олиб бораётган давлат ҳокимиятининг Олий ва маҳаллий вакиллик органлари, Ўзбекистон Республикасида фаолият олиб бораётган фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг фаолиятини ташкил этиш масалалари ёритилган. Булардан ташқари давлат ҳокимиятининг вакиллик органлари ва ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини ташкил этиш принциплари, функциялари, улар фаолиятининг ташкилий шакллари ва услублари, Олий Мажлис ва маҳаллий халқ депутатлари Кенгашлари, уларнинг органлари, ҳокимлар ва уларнинг маҳкамаси ишчи ташкил этиш, бевосита демократия институтлари, фуқаролар, жамoa

¹ И.А.Каримов. Биздан озод ва обод Ватан қолсин. Тошкент, «Ўзбекистон», 185 – бет.

уюшмаларининг давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятидаги ўрни, давлат ҳокимиятининг вакиллик ва ўзини ўзи бошқариш органларини ташкил этиш масалалари ҳам баён қилинган.

Ўзбекистон Республикаси иккинчи чақириқ Олий Мажлисининг 8 сессиясида «Референдум яқунлари ҳамда давлат ҳокимиятини ташкил этишнинг асосий принциплари тўғрисидаги» конституциявий қонун қабул қилиниши давлат ҳокимиятининг вакиллик органларини ҳуқуқий ҳолатига жиддий таъсир ўтказди. Давлат ҳокимиятининг вакиллик органи бўлган Олий Мажлиснинг ички тизимида ўзгариш бўлди, у икки палатали органга айланди. Маҳаллий давлат ҳокимиятининг вакиллик органлари ваколатларига таъсир ўтказди, ҳудудлардаги халқ депутатлари Кенгашлари Олий Мажлиснинг юқори палатаси - Сенатни тузишда иштирок этишди. Юқорида айтилганлар ҳозирда фаолият кўрсатиб келаётган давлат ҳокимияти вакиллик органларининг ваколатлари тугаб, янгилари сайлангандан сўнг амалга оширилади, яъни 2004 йил декабрида. Мазкур ҳолат давлат ҳокимиятининг вакиллик органлари тўғрисидаги қатор қонунларга ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ва янгиларини қабул қилишни тақозо этади. Шунинг учун ҳам давлат ҳокимиятини вакиллик органлари тўғрисидаги қонунчиликнинг ривожланишини мунтазам равишда таҳлил қилиб, ўрганиб бориш лозим бўлади.

БИРИНЧИ БОБ

«Давлат ҳокимиятининг вакиллик ва ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини ташкил этиш» фани тушунчаси

«Давлат ҳокимиятининг вакиллик ва ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини ташкил этиш» фанининг предмети, фанининг ўрғаниш усули, фанининг тизими, фанининг манбалари, фанининг бошқа ижтимоий фанлар билан ўзаро муносабати.

Ўзбекистон Республикасидаги юридик олий ўқув юртлирининг ўқув дастурлари бўйича «Давлат ҳокимиятининг вакиллик ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини ташкил этиш» фанини ўқитиш мўлжалланган. Ўзбекистон мустақилликка эришмасдан олдин мазкур фан «Совет қурилиши» деб аталар эди. Советлар иттифоқи корпорациялар сифатида қонун қабул қилиш, бошқариш ва назорат бирлигини таъминлаш лозим эди. Бундан савол келиб чиқиши табиий: сайлаб қўйиладиган вакиллик органи қандай қилиб ҳам қонун қабул қилиши, ҳам уни ижро этиши мумкин? Бу икки йўналишдаги ваколатларни амалга ошириш учун мутахассислар, профессионал аппарат керак. Қисқаси, қонун қабул қилиш фаолиятини ижроия ҳокимияти билан қўшиб олиб бориш мумкин эмаслигини бизга яқин тарихимиз исботлади. Қонун чиқарувчи ҳокимият расман Олий Советларда мужассамлашган бўлса ҳам, ижроия ҳокимияти қонун чиқарувчи органларга ўз эркини ўтказар ва советлар томонидан назорат қилиниши ҳақида гап ҳам бўлиши мумкин эмас эди. Советлар назоратидан чиққан ижроия ҳокимияти кейинчалик маъмурий - буйруқбозлик ва марказлашган бюрократик тизим деб атала бошланди. Хуллас, Советлар иттифоқи корпорациялар деган назариянинг замини бўлиб ва у тажрибада ҳам ўзини оқламаган экан, вакиллик органларининг тақдири нима бўлади, деган савол туғилади. Бу масала, айниқса, Ўзбекистон мустақилликка эришгандан сўнг долзарб муаммага айланди.

Демократия ривожланган фуқаролик жамиятларида ҳокимиятнинг бўлиниш тамойилига асосланган ҳуқуқий давлат қуришга ўтилган. Ҳокимият нисбатан мустақиллик асосида қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимиятига бўлинади.

Тошкент Давлат юридик институти

Республикамиз Президенти И.А.Каримов асларида Ўзбекистон Республикасида ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамияти қуриш мақсад қилиб қўйилади. Мустақил Ўзбекистоннинг биринчи Конституциясида Ўзбекистон Республикаси давлат ҳокимиятининг тизими ҳокимиятнинг қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимиятига бўлиниш принципитга асосланади, деб белгиланди. Республикадаги вакиллик органларининг тизими ана шу учта ҳокимиятдан бирига қўшилди. Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига мувофиқ вакиллик органларининг энг юқори босқичи - Олий Мажлис қонун чиқарувчи ҳокимиятни амалга оширади.

Республикада ҳокимиятнинг бўлиниш принципини изчил амалга ошира бориб, давлат ҳокимияти тизимида чуқур ислохотлар қилинди. Ўзбекистон Республикасининг мустақилликка эришиши ва демократик ҳуқуқий давлат барпо этиш жараёнидаги энг муҳим вазифалардан бири бозор муносабатларига асосланган иқтисодийetni барпо этиш бўлса, иккинчи муҳим вазифа республикада давлат ҳокимиятининг вакиллик ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг янги мустақиллик шароитларига мос келадиган тизимини яратиб эди. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг, янги уйни қурмай туриб, эскисини бузманг, деган кўрсатмаларига амал қилиб, вакиллик органларининг вилоят, туман ва шаҳар бўғинлари сақланиб қолинди. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 99-моддасига мувофиқ вилоятлар, туманлар ва шаҳарларда (туманга бўйсунадиган шаҳарлардан, шунингдек, шаҳар таркибига кирувчи туманлардан тапқари) ҳокимлар бошчилик қиладиган халқ депутатлари Кенгашлари ҳокимиятнинг вакиллик органларидир. Республикада миллий давлатчилик анъаналарини тиклашни кўзда тутиб, ҳокимлик институти киритилди. Ҳокимлар қонунга мувофиқ ҳам маҳаллий вакиллик органларига, ҳам ижроия ҳокимиятига раҳбарлик қиладилар. Ҳоким тегишли ҳудудда олий мансабдор шахс ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикасидаги давлат ҳокимияти вакиллик органларининг қуйи босқичлари овул, қишлоқ, шаҳарча, туманга бўйсунувчи шаҳар ва шаҳарлардаги туманларда халқ депутатлари советлари тугатилиб, уларнинг ўрнига ўзини ўзи бошқариш органлари жорий этилди. Фуқаролик жамияти қуришнинг маъноси давлатчилик ривожлана борган сари бошқарувнинг турли хил вазифаларини бевосита халққа топ-

шириш, яъни ўзини ўзи бошқариш органларини янада ривожлантиришдир.

Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов ўзининг «Ўзбекистоннинг сиёсий - ижтимоий ва иқтисодий истиқболнинг асосий тамойиллари» асарида ёзади: «Бошқарув вазифаларининг асосий қисмини марказдан вилоятларга, вилоятлардан шаҳар ва туманлардаги давлат ҳокимияти ва бошқарув идораларига ўтишини таъминлаш даркор. Шу тариқа бу босқич аста-секин ўзини ўзи бошқариш жамоатчилик ташкилотларига ҳам етиб боради»¹.

Ўзбекистон Республикасидаги давлат ҳокимиятининг вакиллик органлари тизимида ўтказилган ислохотнинг асосий мақсади Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг «Ўзбекистон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш йўлида» асарида бир оғиз сўз билан шундай белгиланади: «Инсонга хизмат қилмаган бирорта давлат тизими мавжуд бўлишга ҳақли эмас».

Барқарор бозор иқтисодиёти, очиқ ташқи сиёсатта асосланган кучли демократик, ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамияти барпо этиш пировард мақсад бўлиб қолиши керак. Ана шу мақсадни амалга оширишда давлат ҳокимиятининг вакиллик ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари алоҳида ўрин эгаллайдилар.

Давлат ҳокимиятининг вакиллик ва ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини ташкил этиш фанининг мазмуни нимадан иборат? Бу фан Ўзбекистон Республикасида давлат ҳокимиятининг вакиллик органлари - халқ депутатлари Кенгашлари ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг вужудга келиши ва ривожланишини, шу органлар фаолиятини ташкил этишни ўрганади.

Давлат ҳокимиятининг вакиллик ва ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини ташкил этиш фанининг мазмуни куйидагиларни ўзида ифодалайди:

1. Халқ депутатлари Кенгашларининг тизими - уларни ташкил этиш принциплари, Кенгашларининг турлари, уларнинг ўзаро ва бошқа давлат органлари билан ҳамда жамоат бирлашмалари билан муносабати.

2. Кенгашларнинг функциялари, яъни улар фаолияти-

¹ И.А.Каримов. Ўзбекистоннинг сиёсий - ижтимоий ва иқтисодий истиқболнинг асосий тамойиллари. Т., «Ўзбекистон», 1995 йил, 5 - бет.

нинг асосий йўналишлари, уларнинг давлат, хўжалик ва ижтимоий - маданий қурилишга раҳбарлиги.

3. Халқ депутатлари Кенгашларининг ички ташкилий тузилиши, ижроия органларининг тузилиши ва ички ташкилий қисмларининг ўзаро муносабати.

4. Халқ депутатлари Кенгашларининг фаолиятини уюштириш, яъни улар фаолиятининг ташкилий услуб ва шакллари.

«Давлат ҳокимиятининг вакиллик ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини ташкил этиш» фанининг ўрганиш услублари.

Бу фанда ижтимоий муносабатларни ўрганишнинг қатор махсус услублари мавжуд. Ўзбекистон Республикасининг мустақиллик шароитида республикадаги иқтисодиёт, социал-сиёсий ва мафкуравий шароитларни ҳисобга олган ҳолда халқ депутатлари Кенгашлари ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари хусусиятларини таҳлил қилиш ана шу услубларнинг муҳим талабларидан биридир. Бу услублар куйидагилардан иборат:

1. «Давлат ҳокимиятининг вакиллик ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини ташкил этиш фанида тадрижий ёндашиш услуби кенг қўлланилади. Бу услубда, биринчидан, вакиллик органларини ўзаро алоқада бўлувчи махсус ижтимоий тизим сифатида ўрганади. Халқ депутатлари Кенгашларининг функциялари барча вакиллик органлари фаолияти учун ягона бўлган ташкилий шакллари системали ёндашиш ёрдамида ўрғанилиши лозим. Иккинчидан, ҳар бир алоҳида олинган халқ депутатлари Кенгашининг ички тузилиши системали ёндашиш ёрдамида ўрганилади.

2. Ўзбекистоннинг мустақилликка эришиши шароитида республикада ташкил топган халқ депутатлари Кенгашларига тарихий ёндашиш услуби муҳим аҳамиятга эга. Чунки бу республикада халқ депутатлари Кенгашларининг вужудга келиши ва ривожланиши жараёнини кўрсатиб беради.

3. Халқ депутатлари Кенгашлари тўғрисидаги билим учун асосий манбалардан бири ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатлар бўлганлиги сабабли бу фанда меъёрий-манتيқий, услубий ёндашиш катта аҳамият касб этади. Бу ҳуқуқий меъёрларни халқ депутатлари Кенгашлари фаолиятига таъсир натижаларини

белгилаш ҳамда халқ депутатлари Кенгашлари тўғрисидаги қонунчиликни такомиллаштириш учун зарур услуб.

4. Муайян социологик тадқиқотлар услуби ёрдамида халқ депутатлари Кенгашлари фаолияти тўғрисидаги ҳақиқий, тўғри маълумотлар тўплаш имконияти яратилади. Бу маълумотларни олиш учун саволнома, сўровнома (анкета) тарзида жавоб олинади, ҳар хил статистик маълумотларни электрон ҳисоблаш машиналари ёрдамида йиғилади ва қайта ишланилади.

5. «Давлат ҳокимиятининг вакиллик ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг фаолиятини ташкил этиш» фанида таққослаш услубидан кенг фойдаланилади. Биринчидан, Ўзбекистонда фаолият кўрсатиб турган халқ депутатлари Кенгашлари ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари бошқа вакиллик ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари билан таққосланса, иккинчидан, Ўзбекистон Республикасидаги олий ва маҳаллий Кенгашлар фаолиятини ташкил этишдаги фарқлар ва бир-бирига ўхшашликлар таққосланади.

6. Ўзбекистон Республикасидаги мавжуд вакиллик органлари ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятининг самарадорлигини оширишда, иш фаолиятининг янги шаклларини вужудга келтириш ва ривожлантиришда моделлаштириш услуби муҳим ўрин тутди. Янги орган ёки янги орган қисми учун, Кенгашлар ва ҳокимликлар фаолиятига таллуқли ҳуқуқий ҳужжатлар моделлари яратилади.

7. Ўзбекистон Республикасидаги мавжуд халқ депутатлари Кенгашлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тизимида уларнинг ҳуқуқий ҳолатида бирма-бир ўзгартиришлар қилиш керакми ёки йўқлигини, улар фаолиятига бошқарувни ва бошқарув меҳнати унсурларини татбиқ қилиш керакми ёки йўқлигини аниқлаш мақсадида эксперимент ўтказилади. Масалан, Ўзбекистонда халқ депутатлари Кенгашлари раёсатини тузиш, уларнинг раисларини сайлаш, Тошкент шаҳар ҳокимиянинг Тошкент шаҳар аҳолиси томонидан сайланиши эксперимент тарихида ўтказилган эди.

«Давлат ҳокимиятининг вакиллик ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини ташкил этиш» фанининг тизими шундай тузилган: курснинг вазифалари, бошқа юридик фанлар қаторида тутган ўрни, шу фан ўрганадиган институтларнинг мазмуни ҳақидаги асосий саволлар ташкил этади ва улар қуйидагилардир:

1. Илмий фан сифатида «давлат ҳокимиятининг вакиллик ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг фаолиятини ташкил этиш» фанининг назарий масалалари.

2. Ўзбекистон Республикаси Олий вакиллик давлат ҳокимияти органининг ташкилий фаолияти.

3. Ҳокимлар бошчилик қиладиган маҳаллий халқ депутатлари Кенгашларининг ички ташкилий ва оммавий-ташкилий фаолияти.

4. Халқ депутатлари Кенгашлари ва жамоат уюшмаларининг биргалликдаги фаолияти шакллари.

5. Халқ депутатлари Кенгашларига ўтказиладиган сайловларга тайёргарлик кўриш жараёнидаги ички ташкилий ва оммавий - ташкилий фаолияти.

6. Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолияти.

«Давлат ҳокимиятининг вакиллик ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини ташкил этиш» фанининг тизими икки қисмдан иборат бўлиб, улар қуйидаги вазифаларни қамраб олади:

1. Давлат ҳокимияти вакиллик органларининг фаолиятини ўрганади.

2. Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг фаолиятини ўрганади.

«Давлат ҳокимиятининг вакиллик ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини ташкил этиш» фанининг манбалари масаласига келганда, шуни таъкидлаш лозимки, мазкур фаннинг асосий манбаи Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг асарларидир. Чунки республиканинг мустақиллиги шароитида давлатимизнинг ижтимоий-иқтисодий ва ҳуқуқий тараққиётига асос бўладиган муаммолар илк мартаба ана шу асарларда назарий жиҳатдан ишлаб чиқилган ва ҳаётга татбиқ қилиниб келинмоқда.

Фаннинг манбаларига Ўзбекистон Республикаси давлат мустақиллигига ва сиёсий суверенитетига эришгандан кейин қабул қилинган қонунлар ва ҳуқуқий ҳужжатлар кирadi. Буларга Ўзбекистон Республикаси Олий давлат ҳокимияти органларининг шу давр ичида қабул қилган қонунлари ва бошқа ҳуқуқий ҳужжатлари, маҳаллий давлат ҳокимияти ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг қарорлари ва бошқа ҳужжатлари, Ўзбекистон Республикасидаги маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг иш тажрибасидан олинган

ҳужжатлар ҳам киради.

Вакиллик ва ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини ташкил этишдаги Ўзбекистон демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва икки палатали Парламент ташкил этиш борасида Ўзбекистон Республикаси Президентининг II чақириқ Олий Мажлис VIII сессиясида билдирган фикрлари ва 2002 йил 4 апрелда қабул қилинган «Референдум яқунлари ҳамда давлат ҳокимияти ташкил этилишининг асосий принциплари тўғрисида»ги конституциявий қонунда кўрсатилган янги қоидалар ҳам фаннинг манбалари сифатида ўз ифодасини топган. Фан манбаларининг асосийлари мазкур дарсликка илова тариқасида берилган.

«Давлат ҳокимиятининг вакиллик ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини ташкил этиш» фани давлат ва ҳуқуқ назарияси, бошқарув тўғрисидаги фан, давлат ҳуқуқи (конституциявий ҳуқуқ), маъмурий ҳуқуқ каби ҳуқуқий фанлар, иқтисодий ва ижтимоий фанлар, руҳият фанлари билан боғланган.

Давлат ва ҳуқуқ назариясининг давлат тўғрисидаги, ҳусусан, давлат ҳокимиятининг вакиллик органлари тўғрисидаги чиқарган хулосаларига таянади.

Бошқарув тўғрисидаги фан давлат ва жамият ишларини бошқаришнинг умумий ғояларини ўрганади. Давлат ҳокимиятининг вакиллик ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини ташкил этиш фани учун бошқариш ҳужжатларини қабул қилиш, ижро ва назоратни ташкил этиш, бошқаришдаги режалаштириш ва прогнозлаштиришнинг умумий масалалари тўғрисидаги хулосалари муҳимдир.

Давлат ҳуқуқи ва маъмурий ҳуқуқ фанлари халқ депутатлари Кенгашлари тўғрисидаги, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисидаги ҳуқуқий ҳужжатларни таҳлил қилар экан, шу органлар фаолиятини тўғри ташкил этишга ёрдам беради.

«Давлат ҳокимиятининг вакиллик ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини ташкил этиш» фанининг иқтисодий фанлар билан алоқаси икки йўналишда кўринади: биринчидан, иқтисод фани халқ депутатлари Кенгашлари халқ хўжалигига раҳбарлиги самарадорлигининг меъёрларини ишлаб чиқади, иккинчидан, халқ депутатлари Кенгашларининг иқтисодиёт соҳасидаги функция ва компетенцияларини белгилаб беришга ёрдам беради. Ижтимоий руҳият

Тошкент Давлат юридик институти

бошқарув меҳнатини тўғри ташкил этиш, аҳолининг вакиллик органлари фаолиятида бевосита иштирок этишини, депутатларнинг, ҳокимлик аппарати ходимлари, халқ депутатлари Кенгашлари ва ўзини ўзи бошқариш органлари фаоллари фаолиятининг психологик томонларини ишлаб чиқади, сессияларда, доимий комиссиялар фаолиятида, депутатлар билан ижроия аппарат ходимлари ўртасида, депутатлар билан аҳоли ўртасида ижтимоий - руҳий муҳитни вужудга келтириш муаммоларини ишлаб чиқади.

ИККИНЧИ БОБ

Ўзбекистон Республикасида давлат ҳокимиятининг вакиллик ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларини ташкил этиш тартиби

Давлат ҳокимиятининг вакиллик органларини ташкил этиш. Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларини ташкил этиш. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисини ташкил этиш. Вилоят, туман ва шаҳарларда вакиллик органларини ташкил этиш.

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги Қонунга биноан фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари шаҳарча, қишлоқ ва овулларда, шунингдек, улар таркибидаги маҳаллаларда ҳамда шаҳарлардаги маҳаллаларда фуқароларнинг йиғинлари ўзини ўзи бошқариш органларидир. Демак, мазкур орган сайланмайди, балки фуқаронинг ўша ҳудудда яшashi ва турар-жой мулкига эга бўлиши ва рўйхатдан (прописка) ўтган бўлиши кифоя. Рўйхатдан ўтиш (прописка) фуқаронинг паспорти ва уй дафтарида қайд қилинади. Фуқароларнинг йиғинларида очик овоз бериш йўли билан ўзини ўзи бошқариш органларининг мансабдор шахслари ва раҳбар органлари сайланади.

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва Ўзбекистон Республикасининг «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги Қонунга кўра Ўзбекистон Республикасида давлат ҳокимиятининг вакиллик органлари сайловлар орқали ташкил этилади. Сайловларни ўтказишда сайлов тизими ва сайлов ҳуқуқи муҳим аҳамиятга эга.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ва халқ депутатлари маҳаллий Кенгашлари ҳақиқий демократик орган саналиб, улар сайлов асосида умумий, тенг ва тўғридан-тўғри сайлов ҳуқуқи мувофиқ яширин овоз бериш йўли билан сайланади.

Сайловлар тўғрисидаги қонунларга биноан Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига, вилоят, туман ва шаҳар Кенгашларига халқ депутатларини сайлаш бир мандатли сайлов округлар бўйича кўп партиявийлик асосида ўтказилади. Мазкур Кенгашларга депутатлар беш йил муддатга сайланадилар. Бу

Тошкент Давлат юридик институти

эса ўз навбатида сайловда кўплаб сиёсий партияларнинг, турли давлат тизимларининг ва фуқароларнинг ташаббускор гуруҳлари иштирок этиши, улар ичидан муқобиллик асосида энг яхшиларини сайлаш имкониятини яратади. Сайловларни бундай ташкил қилиш ҳозирги демократия талабларига тўла мос келиши билан бирга энг муносиб номзодларни, сайловчилар манфаатларини сидқидилдан ҳимоя қила оладиган кишиларни сайлаш учун кенг имкониятлар туғдиради. Юқорида тилга олинган қонунда сайлов ҳуқуқи ҳар томонлама чуқур таҳлил этиб берилган. Умумий сайлов ҳуқуқи дейилганда қуйидаги қоидаларни ашғламоқ жоиз: сайлов ҳуқуқига сайлов кунига қадар 18 ёшга тўлган Ўзбекистон Республикаси фуқаролари ҳақлидирлар, сайланиш ҳуқуқига эса, сайлов кунига қадар вакиллик органларига тегишлича 21 ёшга ва 25 ёшга тўлган фуқаролар эгадирлар. Айни пайтда қонунда суд томонидан фаолияти тақиқланган ёки озодликдан маҳрум этилган фуқаролар сайловда иштирок этиш ҳуқуқига эга эмаслиги алоҳида таъкидлаб кўрсатилган. Ушбу моддадан яна бир шундай хулоса келиб чиқадики, унга кўра суд ҳукми кучга кирмаган бўлса, агар фуқаронинг иши суд муҳокамасида бўлса ҳам, унинг сайловчилик ҳуқуқи сақланиб қолади. Масаланинг бу тарзда қўйилиши айбсизлик презумпциясига ҳам, халқаро ҳуқуқнинг инсонпарвар анъаналарига ҳам муғлақо мос келади. Лекин Ўзбекистон Республикаси «Референдум яқунлари ҳамда давлат ҳокимияти ташкил этилишининг асосий принциплари тўғрисида»ги конституциявий қонуннинг 5-моддасида Олий Мажлис қонунчилик Палатасига сайланадиган фуқароларга қўшимча талаб қўйилган ва унга кўра, асосан, фуқаролар Ўзбекистон Республикаси ҳудудида камида 5 йил муқим яшган бўлиши лозим.

Тенг сайлов ҳуқуқи дейилганда, Ўзбекистон Республикаси ҳар бир фуқаросининг бир овоз бериш ҳуқуқига эгаллиги тушунилади. Бунда фуқароларнинг келиб чиқишидан, ижтимоий ва мулкий ҳолатидан, ирқий ва миллий мансублигидан, жинсидан, маълумотидан, динга муносабатидан, машғулотларининг тури ва мазмунидан қатъи назар ҳеч бир чеклашларга йўл қўйилмаслиги таъминланади.

Тўғридан-тўғри сайлов ҳуқуқи дейилганда, вилоят, туман ва шаҳар Кенгашлари депутатларининг Республика фуқаролари томонидан бевосита сайланиши тушунилади.

Жойлардаги ҳокимият органларига депутатлар сайлаш эркин ва ёпиқ тарзда ўтказилиб, унда сайловчиларнинг ўз

хожиш-иродаларига четдан таъсир кўрсатиш ёки уларни назорат қилишга йўл қўйилмайди.

Ўзбекистон Республикасининг «Халқ депутатлари вилоят, туман, шаҳар Кенгашларига сайлов тўғрисида»ги Қонунда ташкилий масалаларни ҳал этиш бўйича қатор муҳим йўл-йўриқлар кўрсатиб берилган. Мазкур қонуннинг 6-моддасига мувофиқ вилоят, туман ва шаҳар Кенгашларига сайловлар ўтказиш ва уларга тайёргарлик кўриш учун ошкора ва очиқ-ойдин тарзда фаолият кўрсатувчи махсус сайлов комиссиялари ташкил этилади. Уларнинг зиммасига фуқароларни ўз ишларининг бориши тўғрисида хабардор қилиб туриш, яъни фуқароларни сайлов участкаси ташкил этилганлиги, сайлов комиссияси таркиби, сайловчилар рўйхати билан таништириш, депутатликка номзодлар ҳақидаги маълумотлар билан, овоз бериш, сайлов натижалари билан таништириб бориш вазифаси юкланади.

Мазкур қонуннинг 7-моддаси сайлов округларини ташкил қилиш жараёнини ҳар томонлама белгилаб беради: вилоятлар ва Тошкент шаҳар халқ депутатлари Кенгашига сайлов ўтказиш учун 60 тагача сайлов округлари ташкил этилади, халқ депутатлари туман ва шаҳар Кенгашларига сайлов ўтказиш учун эса 30 тагача сайлов округлари ташкил этилади. Ҳар бир сайлов округидан тегишли халқ депутатлари Кенгашига битта депутат сайланади. Маҳаллий Кенгашларга сайланган депутатлар сонининг қисқартирилиши уларнинг сифати опшисини таъминлаши зарур, яъни сайланажак депутатлар халқ орасида энг катта обрўга, меҳнат жамоаларида маълум нуфузга, давлат қурилиши масалаларини ҳал этиш борасида муайян тажрибага эга кишилар бўлмоғи лозим.

Ушбу қонунда белгиланган қоидаларга қўра вилоят, туман ва шаҳар халқ депутатларини сайлаш учун тузилажак сайлов округларининг миқдори мазкур халқ депутатлари Кенгашлари томонидан белгиланади. Ушбу масалани ҳал этишда Кенгашлар аҳолиси сони ва, аynи пайтда, сайловчилар миқдори, ҳудуднинг катта-кичиклиги ва бошқа маҳаллий шарт-шароитлардан келиб чиқадилар.

Сайлов округлари сайловчиларнинг ҳаммасини, аynи пайтда, вилоят, туман ва шаҳарларнинг маъмурий бўлиниши бўйича ҳамма ҳудудларни қамраб олиши, ўн беш кун ичида муайян вилоят, туман ва шаҳар сайлов комиссияси томонидан мазкур вилоят, туман ва шаҳар сайлов округларининг рўйхати

Тошкент Давлат юридик институти

улар орқали оммага етказилиши керак.

Ушбу қонуннинг 8-моддасида сайлов участкаларини ташкил этишнинг тартиб ва қоидалари белгилаб берилган. Хусусан, унда сайлов участкалари туман ва шаҳар сайлов комиссиялари томонидан туман ва шаҳар ҳокимларининг тавсиясига қўра, ҳарбий қисмларда эса ҳарбий қисм ёки қўшин бирлашмалари қўмондонларининг тавсиясига қўра ташкил этилиши қайд этилган. Сайлов участкалари сайлов белгиланган кундан бошлаб ўттиз кун ичида ташкил этилиши керак. Ҳарбий қисмларда, шунингдек, етиб бориш қийин бўлган жойларда ҳам сайлов участкалари ана шу муддат ичида, жуда кечикиб кетган тақдирда (истисно тариқасида) эса сайлов бошланишидан 5 кун илгари ташкил қилиниши белгилаб қўйилган. Сайлов участкалари сайловчилар учун жуда қулай шарт-шароитларни яратиб бериш мақсадида ташкил қилинади. Шунинг учун ҳам улар айрим ҳолларда ҳарбий қисмларда, санаторияларда, шифохоналарда ва бошқа доимий даволаш муассасалари ва бошқа ташкилотларда ташкил этилади.

Сайлов участкалари қоида тариқасида камида 20 нафар ва кўпи билан уч минг нафар сайловчидан иборат тартибда тузилади. Сайловчилар қонунда қўзда тутилган барча ҳақ-хуқуқларидан фойдалана олиши учун қонунчилик идоралари туман ва шаҳар ҳокимиятларига ҳар бир сайлов участкаси учун алоҳида овоз бериш биноси ажратишини топширади ва, айни пайтда, туман ва шаҳар сайлов участкасидаги комиссия зиммасига сайловчиларга мазкур сайлов участкасининг овоз бериш биноси қаерда эканлигини маълум қилиш вазифаси юкланган.

Қонун томонидан мустаҳкамлаб қўйилган ушбу тадбирларни амалга ошириш туфайли ҳар бир сайловчи нафақат ўз ҳуқуқига эга бўлади, балки, айни пайтда, у ўзининг бевосита фуқаролик бурчини адо этиб, вилоят, туман ва шаҳар каби жойлардаги давлат ҳокимияти органлари сайловида иштирок этади.

Юқорида тилга олинган қонуннинг 9-моддасида сайлов комиссиялари қандай тартибда тузилиши аниқ қилиб белгилаб берилган. Хусусан, унга мувофиқ сайлов комиссиялари қуйидагича тузилади:

а) халқ депутатлари вилоят Кенгашига сайлов ўтказувчи вилоят сайлов комиссияси;

б) халқ депутатлари туман Кенгашига сайлов ўтказувчи туман сайлов комиссияси;

- в) халқ депутатлари шаҳар Кенгашига сайлов ўтказувчи шаҳар сайлов комиссияси;
 г) округ сайлов комиссияси;
 д) участка сайлов комиссияси.

Сайловларни ташкил қилиш ва ўтказиш бўйича масъул комиссияларни белгилаш билан бирга қонун чиқарувчи органлар уларнинг ташкил этилиши борасида қоидаларни, уларнинг ваколатлари ва мажбуриятларини ҳам қатъи белгилаб берган. Масалан, қонуннинг 10-моддасида вилоят, туман ва шаҳар сайлов комиссияси мазкур вилоят, туман ва шаҳар халқ депутатлари Кенгаши томонидан сайлов куни белгиланганидан кейинги 10 кун ичида ташкил этилиши ва унинг таркибида раис ва 6-14 нафар комиссия аъзолари бўлиши кераклиги кўрсатиб ўтилган. Шунингдек, бу ерда сайлов комиссияси раисининг ўринбосари ва котиби унинг биринчи мажлисидаёқ мазкур комиссия аъзоларининг орасидан сайланиши қайд этилган.

Қонуннинг 11-моддасида вилоят, туман ва шаҳар сайлов комиссияларининг ваколатлари белгилаб берилган бўлиб, улар асосан қуйидагилардан иборат:

биринчидан, мавжуд қонуннинг ўзи кўзда тутилган ҳудудда риюя этилишини таъминлаш, ҳамма жойда унга бир хилда амал қилинишини, сайловни ташкил этиш масалаларини оидинлаштириш бўйича фаолият юритиш;

иккинчидан, вилоят, туман ва шаҳар халқ депутатлари Кенгашларига депутатлар сайлашга мувофиқ равишда сайлов округларини ташкил қилиш;

учинчидан, тегишли халқ депутатлари Кенгашига сайлов ўтказувчи округ сайлов комиссияларини тузиш ва уларнинг жойлашган ўрни тўғрисидаги маълумотларни эълон қилиш;

тўртинчидан, тегишли сайлов комиссияларининг ишини йўналтириш, улар таркибига ўзгартириш киритиш тартибини белгилаш, уларга мустақил равишда ёки вилоят, туман, шаҳар прокурори тавсиясига биноан ҳуқуқ бериш, агар ушбу қонунга ҳилоф равишда қабул қилинган бўлса, округ ёки участка сайлов комиссияларининг қарорларини бекор қилиш;

бецинчидан, депутатликка номзодлар кўрсатган сиёсий партиялардан, ҳокимиятнинг вакиллик органларидан зарур ҳужжатларни қабул қилишни йўлга қўйиш;

олтинчидан, тегишли халқ депутатлари Кенгашларига номзодларни рўйхатга олиш ва улар ҳақидаги маълумотларни чоп этиш;

920 916

KUTUBXONA

етгинчидан, депутатликка номзодлар учун сайлов кампаниясида иштирок этиш учун бир хилда шарт-шароит яратиб бериш;

саққизинчидан, тегишли сайлов комиссияларига пул-маблағларини тақсимлаш, сайлов комиссияларининг бинолар, транспорт воситалари ва алоқа воситалари билан таъминланишини назорат қилиш, сайловнинг моддий - техника масалаларини кўриб чиқиш;

тўққизинчидан, тегишли халқ депутатлари Кенгашига сайлов бўйича сайлов бюллетенларининг шаклини тасдиқлаш ва уларнинг тайёрланишига таъминлаш, сайловчилар рўйхатини, сайлов комиссияларининг протоколларини, сайлов қоғозларини ва бошқа сайлов ҳужжатларини тайёрлаш;

ўнинчидан, сиёсий партияларнинг, маҳаллий давлат органларининг, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг ва жамоат бирлашмалари вакилларининг сайловга тайёргарлик ва уни ўтказиш борасидаги ахборотларини тинглаш;

ўн биринчидан, тегишли халқ депутатлари Кенгашиларидаги сайлов яқунларини чиқариш, сайланган депутатларни рўйхатга олиш, сайлов яқунлари ва сайланган депутатлар рўйхатини матбуотда эълон қилиш, сайлов комиссияларининг мажлисларида, шунингдек, сайлов ўтказилган кунда сайловчиларнинг овозлари саналаётган пайтда сайлов ўтказилган бинода ҳозир бўлиш, айна пайтда, ўша ерда ҳозир бўлган депутатликка номзод кўрсатган ҳар бир сиёсий партиядан, давлатнинг вакиллик органларидан, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларидан, таппабускор гуруҳлардан, матбуот ходимларидан, телевиденис, радио ва бошқа оммавий ахборот воситаларидан келган вакилларнинг иштирокини таъминлаш, шунингдек, уларнинг ваколатини тасдиқловчи ҳужжатларини текшириш;

ўн иккинчидан, депутатларнинг ваколатларини текшириш учун зарур ҳужжатларни тегишли халқ депутатлари Кенгашининг мандат комиссиясига тақдим қилиш;

ўн учинчидан, такрорий сайлов ўтказиш билан алоқадор масалаларни ҳал этиш;

ўн тўртинчидан, тегишли сайлов комиссияларининг қарорлари ва фаолиятлари хусусидаги ариза ва шикоятларни кўриб чиқиш ва уларни ҳал этиш борасида зарур чора-тадбирларни кўриш;

ўн бешинчидан, ушбу қонуннинг жиноий жавобгарликка тортишга сабаб бўладиган тарзда бузилганлигига доир матери-

алларни прокуратура органларига ошириш;

ўн олтинчидан, сайловларни ўтказиш ва уларни ташкил қилиш билан боғлиқ барча ҳужжатларни архивларга топширишни таъминлаш;

ва нисҳоят, ўн еттинчидан, сайловлар тўғрисидаги қонун ва Ўзбекистон Республикасининг бошқа қонунчилик ҳужжатларига мувофиқ келувчи ваколатларни амалга ошириш.

Халқ депутатлари маҳаллий Кенгашларига сайловларни ўтказишда округ сайлов участкалари зиммасига асосий вазифалар юклатилади. Мазкур қонуннинг 12-моддасига биноан округ сайлов комиссиялари тегишли вилоят, туман ва шаҳар сайлов комиссиялари томонидан сайлов куни белгиланганидан кейин кечи билан йлтирма кун ичида ташкил этилиб, унинг таркибига комиссия раиси, унинг муовини ва 6-8 нафар бошқа комиссия аъзолари киритилади.

Мазкур қонуннинг 13-моддасида округ сайлов комиссияси ваколатлари ҳар томонлама аниқ ва равшан белгилаб берилган. Хусусан, унинг зиммасига қуйидаги мажбуриятлар юклатилган:

биринчидан, сайлов округи ҳудудида ушбу қонунга амал қилинишини назорат қилиш;

иккинчидан, сайловчиларни сайлов участкаси қаерда жойлашганлигидан хабардор қилиш;

учинчидан, депутатликка номзодларнинг сайловда иштирок этишлари учун бир хилда шарт-шароитлар яратиб бериш;

тўртинчидан, депутатликка номзодларга гувоҳнома бериш, тегишли вилоят, туман ва шаҳар сайлов комиссиялари томонидан уларни рўйхатга олиш;

бешинчидан, депутатликка номзодларнинг сайловчилар билан учрашувларини ташкил қилиш;

олтинчидан, депутатликка номзодларнинг ишончли (ваколатли) вакилларини рўйхатга олиш ва уларга махсус гувоҳнома бериш;

еттинчидан, сиёсий партиялар, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари вакиллари, жамоат ташкилотлари, корхоналар, муассасалар ва ташкилотлар раҳбарларининг сайловларга тайёргарлик ва уни ўтказиш борасидаги ахборотларини эшитиш;

саккизинчидан, сайловчилар рўйхатини тузиш ишларини назорат қилиш ва уларни кенг жамоатчиликка маълум

қилиш;

Тўққизинчидан, сайлов округи бўйича сайлов бюллетени матнини тасдиқлаш ва участка сайлов комиссияларини сайлов бюллетенлари билан таъминлаш;

Ўнинчидан, сайлов округи сайлов натижаларини аниқлаш ва уни тегишли вилоят, туман ва шаҳар сайлов комиссияларига топшириш;

Ўн биринчидан, такрорий овоз бериш ва такрорий сайловни ташкил қилиш, шунингдек, ваколати тутаган депутат ўрнига депутат сайлови ўтказишни ташкил қилиш;

Ўн иккинчидан, участка сайлов комиссияларининг фаолияти юзасидан тушган шикоят ва аризаларни кўриб чиқиш ва улар юзасидан чора-тадбирлар кўриш;

Ўн учинчидан, мазкур қонун ва Ўзбекистон Республикасининг бошқа қонунарига мувофиқ кўзда тутилган бошқа ваколатларни амалга ошириш.

Сайлов кампаниясида асосий ўринда участка сайлов комиссияси туради. Бинобарин, у туман ва шаҳар сайлов комиссиялари томонидан сайлов куни белгилангандан кейин 50 кун ичида 5-19 киши таркибида ташкил қилиниб, унинг ўз раиси, раис муовини ва котиби бўлади. Қонунда муайян шарт-шароитларга кўра комиссия аъзоларининг сони оширилиши ёки камайтирилиши ҳам кўзда тутилган. Агар комиссия аъзоларининг сони 7 кишидан ошмаса, улар орасидан фақат раис ва котиб сайланади. Қонунда участка сайлов комиссиясининг ваколатлари жумласига қуйидагилар киритилган: сайлов участкаси бўйича сайловчилар рўйхатини тайёрлаш; сайловчиларни улар билан таништириш, рўйхатдаги камчиликлар ва хатоликлар бўйича аризаларни кўриб чиқиш, рўйхатга аризаларга мувофиқ ўзгартиришлар киритиш масаласини ҳал этиш; сайлов кунда ўз истиқомат жойларида бўлмасликлари ёки бошқа сабабларга кўра сайловда бевосита иштирок қила олмайдиган сайловчилардан сайлов конвертларини қабул қилиб олиш; аҳолини сайлов куни ва унинг ўтказилиш жойидан хабардор этиш; сайлов ўтказиладиган бинони тайёрлаш, унга сайлов қутиларини ва бошқа сайловга зарур асбоб-ускуналарни ўрнатиш; сайлов кунда сайлов участкасида овоз беришни ташкил қилиш; сайлов участкасида берилган овозларни ҳисоблаб чиқиш; сайлов ўтказиш ва овоз беришни ташкил қилиш борасида тушган аризаларни қабул қилиш ва улар юзасидан муайян чора-тадбирларни кўриш; мазкур қонунга ва Ўзбекистон Республика-

сининг бошқа қонунчилик ҳужжатларига мувофиқ тарзда бошқа ваколатларни амалга ошириш.

Қонунда сайлов комиссиялари ваколатларининг ҳар томонлама ва аниқ қайд этилиши, Ўзбекистонда ҳуқуқий давлат қуриш иши изчил равишда олиб борилаётганлигини яққол ифода этиб, мамлакатимизда жойлардаги маҳаллий вакиллик органларини шакллантиришдек муҳим тартибда бошбошдоқлик ва волонтаризмга йўл қўйилмаслигини, бу борадаги ҳар қандай масала бевосита ҳуқуқий нормалар назорати остида эканлигини ва давлатимизнинг шаъни ва обрўсини белгилашини аниқлатади.

Ушбу қонунда шу масалалада аввал қабул қилинган қонунлардан фарқли ўлароқ, сайлов комиссияси аъзоларининг маъсулиятига алоҳида ўрин берилган. Қонуннинг 16-моддасида таъкидлаб ўтилганидек, комиссия аъзоси ўз вазифаларини адо этишдан фақат ўз ваколатларидан маҳрум этилган тақдирдагина аризасига кўра озод этилиши мумкин. Ваколатлардан маҳрум этиш ҳуқуқи комиссияни ташкил қилган органдагина мавжуд бўлиб, мазкур орган комиссия аъзоларидан бири ушбу қонунни бузса ёки муттасил равишда ўз вазифаларини бажармаса, ваколатларидан маҳрум этилади. Зарур ҳолларда ушбу қонунга мувофиқ тарзда комиссияга бошқа аъзо сайланиши мумкин. Яна қонунда шундай бир янги жиҳат мавжудки, унга кўра сайлов комиссияларининг раиси, раис муовини, котиби ва бошқа аъзолари сиёсий партияларнинг аъзоси бўлиши мумкин эмас. Бир шахс фақат биргина сайлов комиссиясининг аъзоси бўлиши мумкин. Бундан ташқари, вилоят, туман ва шаҳар Кенгашлари депутатлигига номзодлар сайлов комиссияларига аъзо бўлишлари мумкин эмас. Қонунда сайлов комиссиялари иптини ташкил қилиш ҳар томонлама белгиланган берилгандир. Масалан, сайлов комиссиясининг мажлисида унга аъзо бўлган кишиларнинг учдан икки қисми иштирок этган ҳолдагина мажлис чиқарган қарорлар ўз кучига эга бўлиши мумкинлиги алоҳида таъкидлаб ўтилган. Комиссия қарорлари очиқ овоз бериш йўли билан кўпчилик овоз олган ҳолдагина қабул қилинган ҳисобланади. Қабул қилинган қарорлардан норози бўлган комиссия аъзолари ўз фикрларини ёзма равишда баён қилишлари мумкин ва ушбу фикр-мулоҳазалар мажлис протокоliga илова тарзида қабул этилади. Агар овозлар тенг келиб қолганда комиссия раисининг овози ҳал қилувчи кучга эга бўлади.

Сайлов комиссиясининг ўз ваколатлари доирасида қабул қилган қарорлари муайян давлат тизимлари, сиёсий партиялар,

жамоат бирлашмалари, меҳнат жамоалари, ҳарбий қисмлар, корхона, муассаса, ташкилотларнинг раҳбарлари томонидан амалга оширилиши мажбурийдир.

Сайлов комиссияси ўз олдига қўйган вазифаларни муваффақиятли ҳал этиши учун қонунчилик томонидан сайловга тайёргарлик ва уни ўтказиш даврида сайлов комиссияси раиси, унинг муовини ва котибини бевосита ишлаб чиқариш ёки хизмат мажбуриятларидан озод қилишни ҳамда мазкур муддат учун унга сайлов тadbирларига ажратилган маблағлар ҳисобидан ўртача ойлик маош миқдоридан пул тўлашни ҳам кўзда тутлади. Шунингдек, давлат тузилмалари, корхона, муассаса, ташкилотларнинг раҳбарлари сайлов комиссиясининг ишига ҳар томонлама қўмаклашишлари, уларга ўз ваколатларини амалга ошириши учун зарур маълумотларни тақдим этишлари, бироқ ва жиҳозлар билан таъминлашлари керак. Сайлов комиссияларининг сўровларига давлат ва жамоат тузилмалари, муайян лавозимдаги шахслар узоғи билан уч кунда жавоб беришлари керак. Бундай ҳуқуқий тартиблар сайлов комиссиясининг самарали муваффақиятли фаолият юритиши учун ишончли кафолатларни беради.

Шунингдек, қонунда сайлов комиссияларининг фаолият юритиш муддатлари ҳам қатъи белгилаб қўйилган. Масалан, округ ва участка сайлов комиссиялари ўз фаолиятларини мазкур кенгашлар томонидан муайян округлар бўйича депутатларнинг ваколатлари тан олингандан кейин тўхтатадилар. Вилоят, туман ва шаҳар сайлов комиссиялари эса муайян кенгашларга сайлов ўтказиш бўйича барча сайлов округларида депутатлар сайлаб бўлингач, ўз фаолиятини тўхтатадилар.

Қонуннинг 18-моддаси ҳам ҳозирги замон ҳуқуқий давлати қоидаларига мутлақо мос келиб, унга биноан сайлов комиссияларининг қарорлари юзасидан депутатликка номзод кўрсатган сиёсий партияларнинг органлари, ҳокимиятнинг вакиллик органлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, депутатликка номзодлар, кузатувчилар ва сайловчилар томонидан юқори сайлов комиссияларига ёки судга қарор қабул қилингандан кейинги ўн кун ичида ариза ёки норозилик билдириши мумкин. Қонунда келиб тушган ариза уч кун ичида кўриб чиқирилиши лозимлиги, агар сайловга олти кундан камроқ вақт қолган бўлса, зудлик билан кўриб чиқирилиши лозимлиги алоҳида қайд этилгандир.

Маҳаллий ҳокимият органларига сайлов ўтказиш бораси-

даги қонунда сайловларни тайинлаш, вилоят, туман ва шаҳар Кенгашлари депутатликка номзодларни кўрсатиш ва рўйхатга олишнинг ҳуқуқий томонлари ҳам ҳар жиҳатдан батафсил таҳлил этилгандир.

Маҳаллий Кенгашларга сайловлар барча даражада, одатда, бир вақтда ўтказилади ва Ўзбекистон Республикасининг олий ҳокимият органи Олий Мажлис томонидан депутатларнинг ваколатлари тугашидан уч ой илгари белгиланади. Ҳозирги кунда давлат ҳокимияти вакиллик органларига сайловларни тайинлаш бўйича янги қоидалар киритилди. Улар Ўзбекистон Республикасининг «Референдум якунлари ҳамда давлат ҳокимияти ташкил этилишининг асосий принциплари тўғрисида»ги 2002 йил 4 апрелда қабул қилинган конституциявий қонунининг 3-моддасида белгиланган ва шунга асосан давлат ҳокимияти вакиллик органларига сайловлар уларнинг конституциявий ваколати тугайдиган йилда декабр ойи учинчи ўн кунлигининг биринчи яшанбасида ўтказилади. Мазкур конституциявий қонунга асосан бу янгиликлар амалдаги сайлов тўғрисидаги қонунимизга киритилди. Ушбу кун белгилангандан кейинги уч кун ичида сайлов куни ҳақида барча матбуот органлари ва бошқа оммавий ахборот воситалари орқали хабар қилинади. Аҳолига сайловлар тўғрисида бу тарзда маълумот бериш давлат ҳокимияти органлари ушбу вилоят, туман ва шаҳар депутатлари Кенгашига ўтказиладиган сайлов тadbирига низоҳатда катта аҳамият беришидан далолат беради.

Халқ депутатлари вилоят Кенгашларига депутатликка номзодлар кўрсатиш ҳуқуқига сиёсий партиялар, туман ва шаҳар халқ депутатлари Кенгашлари эгадирлар, туман ва шаҳар депутатлари Кенгашига номзод кўрсатиш ҳуқуқига эса сиёсий партиялар ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари эгадир. Халқ депутатлари маҳаллий Кенгашларига бу тарзда номзодлар кўрсатиш тартиби сайловларни муқобиллик асосида ўтказишга, уларда турли давлат ва жамоат ташкилотларининг иштирок этишида популистик ва сафсатабозликка йўл қўймасликка, халқ депутатлари маҳаллий Кенгашларида меҳнат жамоаларининг барчаси иштирок этаётганлиги ҳақидаги халқчилликнинг худди совет давридаги каби сохта демократияга йўл қўймасликка кенг имкониятлар яратади.

Лекин, юқорида қайд этиб ўтилган маҳаллий Кенгашларга номзодларни кўрсатиш тартиби «Референдум якунлари ҳамда давлат ҳокимияти ташкил этилишининг асосий принциплари

тўғрисида»ги Қонунга асосан ўзгартирилди. Вакиллик органлари номзодларни кўрсатиш ҳуқуқидан маҳрум қилинди ва номзодлар фақат сиёсий партиялар ва ўзини ўзи бошқариш органлари томонидан кўрсатилади. Бу янги қондалар амалдаги қонуларга ўзгартиришлар ва қўшимчалар сифатида киритилади.

Сиёсий партиялар депутатликка номзод кўрсатиши учун сайлов куни белгилангандан кейинги йилгирма кун ичида вилоят, туман ва шаҳар сайлов комиссиясига сайловда иштирок этиш ҳақида ариза топширишлари лозим. Ушбу аризада сиёсий партия юқори органи раҳбарининг имзоси бўлиши, шунингдек, сиёсий партиянинг қонунда белгиланган тартибда рўйхатга олинганлиги ҳақидаги маълумотномани тақдим этиши керак. Зеро, сиёсий партия сайлов куни белгиланишидан камида олти ой олдин рўйхатга олинган бўлиши керак.

Юқорида қайд этилган ҳужжатларни тақдим этгандан сўнг тегишли вилоят, туман ва шаҳар сайлов комиссияси сиёсий партиянинг вакилига махсус маълумотнома беради. Ана шу ҳужжатлар асосида сайлов комиссияси беш кун ичида мазкур сиёсий партиянинг сайловда иштирок этиши ҳақида зарур қарорни чиқаради. Юқорида зикр этилган қонуннинг 21-моддасига мувофиқ кўп партиявийлик асосида сайлов ўтказилишини ҳуқуқий таъминлаш учун сайловда иштирок этадиган партиялар улардан тушган аризалар вақтига кўра кетма-кет рўйхатга олинади ва муайян вилоят, туман ва шаҳар матбуотида эълон қилинади. Депутатликка номзод кўрсатиш борасида КПСС раҳбарлик қилган бир партиячилилик асосидаги сайловлар давридаги бетартиблик ва бошбошдоқликка йўл қўймаслик учун қонунда халқ депутатлари маҳаллий Кенгашларига депутатликка номзод кўрсатишнинг механизмлари изчил ишлаб чиқилган. Қонуннинг 22-моддасига биноан вилоят, туман ва шаҳар депутатлари Кенгашига номзод кўрсатиш сайлов белгилангандан кейинги йилгирма беш кун ичида бошланиб, сайлов бошланишига қирқ беш кун қолганда тўхтагилади. Бундай муддатнинг белгиланиши сайловчиларнинг номзодликка тавсия қилинган шахсларни ҳар томонлама ўрганишлари, улар борасида ўзларининг қатъи фикрларига эга бўлиши ва у ёки бу номзод борасида янглиш хулосалар чиқармаслигига имкон туғдиради.

Айни пайтда, халқ депутатлари вилоят Кенгашларига номзод кўрсатиш сиёсий партияларнинг вилоят органлари томонидан амалга оширилишини, туман, шаҳар депутатлари Кенгашлари эса ўз сессияларида номзод кўрсатишни, туман, шаҳар

депутатлари Кенгашларига номзод кўрсатиш эса муайян туман ва шаҳар сиёсий партия органлари, шунингдек, фуқаролар йиғинлари (вакиллар мажлиси)да кўрсатилишини алоҳида таъкидлаш керак. Яна шунини таъкидлаш керакки, сиёсий партиялар ҳам, туман, шаҳар халқ депутатлари Кенгашлари ҳам, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ҳам ҳар бир сайлов округи бўйича фақат биттагина номзод кўрсатиш ҳуқуқига эгадирлар. Агар бир сайлов округи ҳудудда ўз-ўзини бошқаришнинг икки ёки ундан ортиқ органи жойлашган бўлса, бу ташкилотлардан номзод кўрсатиш масаласи уларнинг вакиллари мажлисида ҳал этилади. Вакиллар миқдори қанча бўлишини тегишли сайлов комиссияси белгилайди.

Қонунда шу нарса белгилаб қўйилганки, депутатликка номзод кишилар, албатта, тегишли вилоят, туман ёки шаҳар ҳудудда ишловчи ёки яшовчи фуқаролардан иборат бўлиши керак. Айни пайтда, бирон шахс тегишли вилоят, туман, шаҳар депутатлари Кенгашига депутатликка сайлов ўтказилишида фақат бир сайлов округидан ўз номзодини кўрсатиши мумкин. Сиёсий партиялар, ҳокимият вакиллик органлари, ўзини ўзи бошқариш органлари депутатларнинг маҳаллий кенгашларига номзодларни мустақил равишда кўрсатиш ҳуқуқига эгадирлар. Қонунда бу ерда ҳам айрим чеклашлар назарда тутилади. Хусусан, бирор-бир сиёсий партия депутатликка номзод кўрсатиш чоғида фақат ўз партиясига мансуб кишинигина номзод сифатида тақдим этиши мумкин, сиёсий партия бошқа партия аъзосини ёки партиясиз кишининг номзодини кўрсатиш ҳуқуқига эга эмас. Туман, шаҳар вакиллик ҳокимият органлари эса қандай партияга мансуб эканлигидан қатъи назар ҳар қандай кишининг номзодини сайловда кўрсатишлари мумкин.

Маҳаллий Кенгашларга депутатликка номзодларни рўйхатга олиш масаласига ҳам қонун маълум ҳуқуқий шакл бағишлаган. Хусусан, унга мувофиқ сиёсий партиянинг тегишли орган бўйича раҳбари, халқ депутатларининг туман, шаҳар Кенгаши депутатлари раҳбарлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тегишли сайлов комиссияга ўзларининг депутатликка номзодларини рўйхатга олишни сўраб мурожаат қиладилар. Айни пайтда, ариза билан биргаликда мазкур сайлов комиссиясига сиёсий партия органининг, туман, шаҳар депутатлари Кенгашининг, фуқаролар йиғини (вакиллар мажлиси)нинг ёки ўзини ўзи бошқариш органлари вакиллари йиғилишининг маълум бир кишини депутатликка номзод қилиб кўрсатганлиги

ҳақидаги қарори, мазкур номзоднинг сайлов округида халқ депутатлари Кенгашига сайловда номзод сифатида иштирок этишга розилиги ҳам тақдим этилади. Айни пайтда шуни ҳам эътиборга олиш керакки, судьялар ёки прокуратуранинг мансабдор шахслари номзод сифатида фақат ўз лавозимларидан бўшаши ҳақида ариза ёзганларидан кейин уларни маҳаллий Кенгашларга депутат қилиб сайланганларидagina рўйхатга олиниши мумкин. Бу борадаги зарурий тартиб - қоидаларга қатъи амал қилиниши учун вилоят, туман, шаҳар сайлов комиссиялари етти кунлик муддат ичида мазкур қонунда кўзда тутилган ҳужжатларнинг тақдим этилиши ҳақидаги маълумотлар тўғрисидаги ўз Хулосаларини билдиришлари керак. Агар қонун талаблари бажарилмаган бўлса ёки унга хилоф йўл тутилган бўлса, сайлов комиссиялари мутасадди давлат ва жамоат тизимларига йўл қўйилган камчиликлар тўғрисида маълум қилишлари ва бу камчиликларга тез муддатларда барҳам беришлари лозим. Зеро, бундай тартиб - қоидалар фақат ҳуқуқий давлатларгагина хос хусусиятдир. Мазкур қонуннинг 23-моддасида қандай фуқаролар халқ депутатлари маҳаллий Кенгашларига депутат сифатида рўйхатга олинishi мумкин эмаслиги очиқ-ойдин белгилаб қўйилган. Булар, биринчидан, судланганлиги қонунда белгиланган тартибда бекор қилинмаган ёки олиб ташланмаган фуқаролар; иккинчидан, сайлов белгиланган кунга нисбатан кейинги беш йил ичида Ўзбекистон Республикасида истиқомат қилмаган шахслар; учинчидан, Ўзбекистон ҳарбий кучларининг хизматчилари, миллий хавфсизлик хизмати ходимлари, ички ишлар ва бошқа ҳарбий бўлинмалар ходимлари; тўртинчидан, диний ташкилотлар ва бирлашмаларнинг профессионал хизматчиларидан иборат. Зеро, бу чеклашлар шунинг учун ҳам ҳаққоний ва адолатли саналадиган қонунчилик ҳокимиятининг вакиллик органлари - муассасалар қиёфасида, объектив характердаги ҳуқуқий нормаларга асосан, қонунга қатъи риоя қилган ҳолда, сайлов тадбирларига куч ёки руҳий таъйиқ бўлмаслигининг тарафдоридир.

Депутатликка номзодларни рўйхатга олиш сайловларга беш кун қолганда ниҳоясига етказилади. Сиёсий партиялар, туман, шаҳар халқ депутатлари Кенгашлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари томонидан ҳужжат топширишдаги шовша-шошарликка йўл қўймаслик учун сайлов комиссиялари номзодларни рўйхатга олиш тугатилишидан етти кун илгари кўриб чиқади. Бундай тадбирларнинг амалга ошири-

лиши ҳам сайлов кампаниясида ўзибўларчиликка йўл қўймаслик, сохтагарчиликнинг олдини олиш, турли найранг ва мунофиқликларга йўл қўймаслик учун жуда катта аҳамият касб этади. Вилоят, туман ва шаҳар сайлов комиссияларининг номзодларни рўйхатга олиш тугагандан сўнг беш кун ичида уларнинг рўйхати ва анкета маълумотларини маҳаллий матбуотда эълон қилиши ҳам ана шу қонуний тартибни амалга оширишга ёрдам беради.

Албатта, муқобиллик асосидаги сайлов ўтказиш шароитида сайлововди тарғибот - ташвиқотларисиз ҳеч нарсага эришиб бўлмайди. Қонунга мувофиқ сайлов - олди тарғибот ва ташвиқот ишлари номзодлар вилоят, туман, шаҳар сайлов комиссиялари томонидан рўйхатга олингандан сўнггина бошланади. Депутатликка номзодларнинг ҳар бири учун тенг тарзда оммавий ахборот воситаларидан фойдаланиш, ўз сайловчилари билан мажлисларда ва сайловчиларга маъқул бошқа усуллар орқали мулоқотда бўлиш имконияти берилишининг қонунда қайд қилинганлиги ҳам ниҳоятда муҳим ҳуқуқий маъно касб этади. Қонун, шунингдек, сайлов комиссиялари зиммасига сайловчилар билан бўладиган мажлисларни туман ёки шаҳар ҳокимиятлари билан ҳамкорликда ўтказиш вазифасини ҳам юклайди. Сайлов комиссиялари ва ҳокимият вакиллари депутатликка номзодларнинг ўз сайловчилари билан учрашувларини ўтказиш учун бинолар ва зарур жиҳозлар билан таъминлайдилар. Мажлисларда кўпроқ кишиларнинг иштирок этишини таъминлаш мақсадида қонунда учрашувларнинг ишдан бўш вақтларда ўтказилиши ва бу учрашув ҳақида сайловчиларга олдиндан хабар берилиши ҳам қўзда тутилади. Давлат ва жамоат тапкилотларининг депутатликка номзодларга зарур маълумотларни олишларига қўмаклашишлари тўғрисидаги қоидалар ҳам, албатта, сайлов муваффақияти учун ижобий аҳамият касб этади. Ушбу қоидаларнинг барчаси сайловларни ҳис-ҳаяжонларга берилмасдан, ишчанлик руҳида, муваффақиятли ўтказиш имкониятини яратади.

Қонунда алоҳида банд сифатида сиёсий партияларнинг ўз дастурларини баён қилиш ҳуқуқи баён қилинган. Айни пайтда, фуқароларнинг осойишталиги ва тинч-тотувлигига раҳна солувчи хатти-ҳаракатларнинг олдини олиш мақсадида қонуннинг 25-моддасида партияларнинг ва депутатликка номзод шахсларнинг дастурлари республиканинг суверенитетига, яхлитлигига, хавфсизлигига қарши йўналтирилмаслиги, халқнинг сало-

матлигига ва маънавиятига раҳна солмаслиги, урушга, миллий низоларга сабаб бўлмаслиги, диний душманлик ва конституциявий тузумни зўрлик ишлатиб ўзгартиришга ундамаслиги, фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқ ва бурчларини поймол қилмаслиги - зарурлигига алоҳида аҳамият берилган.

Қонунда сайлов кунинда тарғибот-ташвиқот юргизиш ишларига йўл қўйилмаслигининг кўрсатиб ўтилиши ҳам сайловларни демократик услубда ўтказиш қоидаларига мутлақо мос тушади.

Депутатликка номзодларнинг ишончли вакилларининг ҳам ҳуқуқий нормалари қонунда ҳар томонлама кўриб чиқилган. Вилоят, туман ва шаҳар Кенгашлари депутатлигига номзод уч нафарга қадар ишончли вакилга эга бўлиши мумкин. Улар зиммасига номзодни депутатликка сайлаш учун уни тарғиб қилиш, уларнинг давлат ва ижтимоий тизимлар, сайловчилар билан бўладиган ўзаро мулоқотларида номзод манфаатларини ёқлаш, шунингдек, сайлов комиссияларида уларни қўллаб-қувватлаш мажбуриятлари юклатилган. Депутатликка номзод кишилар ўзларининг ишончли вакилларини ўзлари тайинлаш ҳуқуқига эгадирлар, шундан сўнг улар ўз ишончли вакиллари ҳақида округ сайлов комиссияларига маълумот берадилар. Ўз навбатида, округ сайлов комиссиялари номзодларнинг ишончли вакиллари (ваколатли кишилари)ни рўйхатта оладилар ва уларга махсус гувоҳнома берадилар. Айни пайтда депутатликка номзод ўз ишончли вакилининг ваколатларини бекор қилиши, уни алмаштириши мумкин, фақат у бу ҳақда сайлов округини огоҳлантириши керак бўлади. Номзоднинг ишончли вакили ўзи истаган пайтда, ихтиёрига кўра ўз ваколатларидан воз кечиши мумкин. Ваколатли шахснинг фаолияти ҳолис бўлишини таъминлаш учун унинг сайлов комиссиясига аъзо бўлиши мумкин эмаслигининг алоҳида қайд этилиши қонуннинг яна бир ижобий жиҳатини белгилаши шубҳасиздир.

Сайлов тўғрисидаги қонунда, шунингдек, депутатликка номзоднинг сайловда ўз номзодини кўрсатишдан воз кечиши мумкинлиги ёки ўз номзодини бутунлай қайтариб олиши мумкинлиги масаласи ҳам кўриб чиқилган. Қонуннинг 28-моддасида сиёсий партиялар, туман, шаҳар халқ депутатлари Кенгаши, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари истаган пайтда у ёки бу депутатликка номзод ҳақидаги қарорни ўзгартириши мумкинлиги кўзда тутилган. Бу қарорга мувофиқ вилоят, туман, шаҳар халқ депутатлари кенгашлари муайян сайлов комиссия-

сига янги номзодни рўйхатта олиш учун ариза берадилар. Номзодликка рўйхатта олинган шахслар уларнинг номзодини кўрсатган сиёсий партиялари ўз фаолиятини тугатган ҳолларда ҳам ўз мақомидан махрум этиладилар. Бундан ташқари, депутатликка номзод сайловга қадар исталган пайтда ўз номзодини қайтариб олиши мумкин, бунинг учун у сайлов комиссиясига ариза билан мурожаат қилиши керак бўлади. Буларнинг барчаси Ўзбекистонда жойлардаги ҳокимиятнинг вакиллик органларига ўтказиладиган сайловлар изчил демократик асосларда ўтказилишидан dalolat беради.

Сайловга тайёргарлик ва уни ўтказиш жараёнида сайловчилар рўйхатини тузиш ишига муҳим ўрин берилади. Зеро, амалдаги тенг овоз бериш ҳуқуқи ана шу тадбирнинг нечоғли тўғри амалга оширилишига боғлиқдир. Шунинг учун ҳам сайловчиларга ана шундай шароитни яратиш ниҳоятда муҳимдир, токи ҳар бир сайловчи бир сайлов рўйхатидагина қайд этилсин. Сайловчиларнинг рўйхати жамоатчилик эътиборига сайлов бошланишидан ўн беш кун илгари маълум қилинади. Бу ҳол сайловчиларнинг рўйхат билан танишишлари ва унда йўл қўйилган айрим ноаниқликлар ва хатоликларни сайловдан олдин билишлари ва уларни сайлов участкаларига айтиб тузатишларига имконият туғдиради. Бундай аризалар сайлов участкаларида йигирма тўрт соат ичида кўриб чиқилиб, ҳал этилиши керак. Агар сайлов комиссияларининг қарори сайловчиларни қониқтирмаса, улар ўз навбатида қонунга мувофиқ тарзда бу борада судга мурожаат қилиш ҳуқуқига эгадирлар.

Сайлов бюллетенларини тайёрлаш борасидаги яна бир муҳим янги жиҳат шундаки, қонуннинг 32-моддасига биноан сайлов бюллетенлари давлат тилида чоп этилиши билан бирга тегишли вилоят, туман ва шаҳар сайлов комиссияларининг қарорига мувофиқ маълум сайлов округида яшовчи аҳолининг кўпчилик қисми гаплашадиган бошқа бир тилда ҳам чоп этилиши мумкин. Албатта, бу ўзбек халқининг мустақилликка эришганлигининг шарофатидан бир натижадир. Сайлов комиссиялари томонидан сайловга тайёргарлик ишлари қандай олиб борилганлигининг натижасини сайловчиларнинг овоз бериш жараёнига қараб белгилаш мумкин. Шунинг учун сайловга жуда пухта тайёргарлик кўриш, айниқса, сайловчиларнинг ҳуқуқларини тўла таъминлашга алоҳида эътибор бермоқ керак. Қонуннинг 34-моддасида сайловда овоз бериш махсус биноларда ўтказилиши, мазкур биноларда яширин овоз бериш учун етарли

миқдорда кабиналар ташкил қилиниши, сайловчиларга бюллетенларни тарқатиш жойлари ташкил этилиши ва сайлов қоғозларини йиғиш учун махсус қутилар ўрнатилиши алоҳида кўрсатиб ўтилган. Бунда ҳатто сайлов қоғозлари тапиланадиган қутиларнинг жойлашиш ўрни ҳам белгилаб берилганки, зеро, мазкур қутиларга сайлов варақасини ташлашдан илгари сайловчилар яширин овоз бериш кабиналарига кириб чиқишлари керак.

Қонунчилик томонидан сайлов жараёнидаги ана шу майда икир-чикирларга ҳам катта эътибор билан қаралиши яқин ўтмишдаги бир депутатлик ўрнига фақат биргина помзод қўйилгани ҳолда яширин овоз бериш йўли билан, сайлов ўтказишдаги беҳуда ташвишларга ўрин қолдирмаслигини билдиради. Тоталитар системадаги сайловчилар, ўз даврида яширин овоз беришдан ҳадиксирашарди. Қонунда сайлов ўтказиладиган бинода бошқа сиёсий анжуман ва йиғинлар ўтказиш мумкин эмаслигининг белгиланганлиги ҳам сайловни тайёрлаш жараёнида ниҳоятда муҳим аҳамиятга эга бўлиб, мана шу олган кўрсатма туфайли сайловчиларнинг ўз хоҳиш-иродаларини эмин-эркин, ҳеч бир таъқиқ таъсирларга берилмасдан ифода этишлари учун чексиз қулайликлар яратади.

Сайлов комиссияси сайловчиларни сайлов қаерда ўтказилиши ҳақида сайлов кунидан ўн кун аввал хабардор қилади. Бу, ўз навбатида, сайловни самарали ва муваффақиятли ташкил этиш, ортиқча ташвишларсиз, шонша-шошарликларсиз ўтказишга имконият яратади. Зеро, бундай ҳолатда сайловчилар ҳам сайловда иштирок этиш учун аввалдан тайёргарлик кўриб юрадилар ва сайлов кунида сайловчиларнинг аксарият кўпчилиги иштирок этишига замин яратилади.

Сайлов куни сайлов ўтказиладиган бино мазкур сайлов участкасида қайд этилган сайловчиларнинг камида учдан икки қисми йиғилганидан сўнг очилади. Сайлов комиссияси раиси комиссия аъзолари иштирокида сайлов қутиларининг сургичларини олиб ташлайди ва улар ўртасида сайлов бюллетенларини тарқатиб, сайлов бошланганлигини маълум қилади. Қонун бюллетенларнинг умумий сони алоҳида ҳужжатда қайд этилишини алоҳида шарт қилиб қўяди. Бу муқобиллик асосида сайлов ўтказиш жараёнида ниҳоятда муҳим аҳамият касб этиб, сайловда ҳар қандай суистеъмомларга, сохталаштиришларга йўл қўйилмаслигини таъминлайди. Сайловчи овоз беришда иштирок этиш учун сайлов тўғрисидаги қонуннинг 37-моддасига биноан

Ўз шахсини тасдиқловчи гувоҳномасини кўрсатиши ва шундан кейин сайловчилар рўйхатидаги ўз исми-шарифи ёнига имзо чекиши керак. Бу ҳам бир пайтлар урф бўлган ножоиз ҳолатнинг, яъни оиланинг бир аъзоси, барча оила аъзолари, хаттоки кўни-қўшнилар учун ҳам овоз бериш ҳолатига барҳам бериши шубҳасиздир. Бу, албатта, муқобилликка асосланган, биргина номзодни сайлашга мўлжалланган даврлар учун хос иллат эди. Зеро, у пайтларда сайловчилар сайловга ўта бефарқлик билан муносабатда бўлишар, ҳатто уларни сайлов натижалари ҳам қизиқтирмас эди.

Сайловнинг ҳолис ўтишини таъминловчи яна бир ҳолат шундаки, сайлов бюллетенини мустақил тўлдира олмайдиган сайловчи ўз ихтиёрига кўра сайлов комиссияси аъзоларидан ташқари ҳар қандай бошқа кишини кўмакка чақирishi ва унинг кўмагида сайлов қоғозини тўлдириши мумкинлигидир. Сайловчилар учун яна бир қулайлик шундаки, агар улар сайлов куни яшаш жойларида бўлиш имкониятларига эга бўлмасалар, олдидан ўз сайлов қоғозларини сайлов участкасидаги махсус қутиларга ёпиқ конвертларга солган ҳолда қолдиришлари мумкин. Бу ҳам сайловда сайловчиларнинг бирортаси эътибордан четда қолмаслигини таъминлашда ниҳоятда муҳим аҳамият касб этади. Албатта, бундай тажриба тараққий топган кўплаб хорижий мамлакатларда кенг қўлланилади. Бизнингча, бу услубни Ўзбекистонда ҳам янада кенгроқ жорий қилмоқ керак. Сайловчиларнинг айримлари саломатликларини йўқотганликлари туфайли касалхоналарда ва бошқа шифохоналарда даволанаётган ҳолларда уларнинг ҳам фуқаролик ҳуқуқларини ҳурмат қилган ҳолда сайловда иштирокини таъминлаш учун бевосита улар даволанаётган жойларда овоз беришни ташкил қилиш қонунда кўзда тутилган. Бунинг учун сайлов комиссияси ўз аъзоларининг айримларини ана шу шифо масканларига юборадилар.

Сайловлар тўғрисидаги қонуннинг бир қатор моддалари сайлов натижаларини ҳисоблаш чоғида ҳеч қандай қўшиб ёзишларга, тарафқашликларга йўл қўймаслик, сайловнинг адолатли ва ҳолис ўтказилишини таъминлашга бағишлангандир. Хусусан, қонуннинг 39-моддасига биноан сайлов қоғозлари йиғиладиган қутилар сайлов комиссияси томонидан овоз бериш тугалланганлиги ҳақида хабар берилгандан кейин очилиши алоҳида қайд этилади. Бунда қонун сайлов тугалланмасдан сайлов қоғозлари йиғилган қутиларни очилиши қатъиян ман этади.

Тошкент Давлат юридик институти

Овозларни санаб чиқиш сайлов комиссияси томонидан ҳар бир сайлов округи ва ҳар бир депутатликка номзод учун берилган овозни алоҳида-алоҳида санаш орқали амалга оширилади. Сайловнинг қай даражада демократик тарзда ўтганлигини, овозларни санабда сайлов бюллетенининг ҳақиқийлиги шубҳа остига олинган тақдирда бу масала участка сайлов комиссияси томонидан овозга қўйиш йўли билан ҳал этилишига қараб билса ҳам бўлади. Сайловдаги овозларни санаш натижалари сайлов участкасидаги сайлов комиссияси мажлисининг протоколи орқали қайд этилиб, унга сайлов комиссиясининг раиси, раис муовини, котиби ва комиссиянинг бошқа аъзолари имзо чекадилар. Бундай йўл тутиш орқали овозларни санаш ҳужжатларида бир ёқламаликка йўл қўйишнинг олди олинади. Овоз бериш натижаларини бу тарзда аниқлаш округ, вилоят, туман ва шаҳар сайлов комиссияларида ҳам худди шундай амалга оширилади. Қонуннинг 41-моддасида алоҳида белгилаб қўйилганидек, сайловда иштирок этган сайловчиларнинг ярмидан кўпининг овозига муваффақ бўлган депутатликка номзодларгина депутат сифатида сайланган ҳисобланадилар. Башарти, сайловда сайловчилар рўйхатида киритилган сайловчиларнинг ярмидан камроғи иштирок этган бўлса, сайлов ўтмаган деб топилади.

Агар сайлов жараёнида унинг натижаларига таъсир кўрсатувчи қонунга ҳилоф хатти-ҳаракатлар юз берган бўлса, ўтказилган вилоят, туман ва шаҳар депутатлари кенгашига сайловлар умуман ноқонуний ҳисобланади. Сайловларнинг ноқонуний деб баҳоланиши ҳақидаги қарор вилоят, туман ва шаҳар сайлов комиссиялари томонидан қабул қилинади ва сайлов натижалари эълон қилингандан кейин ўн кун ичида улар юзасидан судга ариза бериш мумкин. Агар айрим сайлов участкаларидаги сайловлар вилоят, туман ва шаҳар сайлов комиссиялари томонидан ноқонуний деб белгиланса ва улар сайловнинг умумий натижаларига таъсир қилмаган бўлса, уларсиз ҳам сайлов ўтказилган ҳисобланади.

Қонунда такрорий сайлов ўтказиш мумкинлиги ҳақида ҳам ҳуқуқий қоидалар ўрин олган. Агар сайлов округидан бир йўла икки номзод депутатлик учун кўрсатилган бўлсада, уларнинг ҳар иккаласи ҳам сайловчилар рўйхатида қайд этилган сайловчиларнинг ярмидан кўпроғининг овозини олишга муваффақ бўлмаса, округ сайлов комиссияси сайловни такрорий ўтказиш ҳуқуқига эгадир. Бироқ такрорий сайловда фақат сай-

ловчиларнинг кўпроқ овозини олишга муваффақ бўлган икки номзод иштирак этиши мумкин, ҳолос. Қонунда такрорий сайлов ўтказиш учун икки кун муҳлат берилган бўлиб, бунда сайлов тўғрисидаги қонуннинг барча талабларига риоя этиш қатъи шарт қилиб қўйилади. Такрорий сайлов ўтказилганда муқобилликда овозга қўйилган икки номзоднинг қайси бири сайловда иштирак қилган сайловчиларнинг кўпроқ овозини олишга муваффақ бўлса, ўша номзод депутат этиб сайланган ҳисобланади. Бунда қонун сайланган депутат учун сайловчиларнинг ярмидан кўпроғи овоз беришини ва унга қарши овоз берган кишилар сони уни ёқлаб овоз берган кишилар сонидан ошиб кетмаслигини шарт қилиб қўяди. Албатта, бу мутлақо янги бир усул бўлиб, у маъмурий буйруқбозликдан халос бўлиб, муқобиллик асосида сайлов ўтказибдан янги ҳуқуқий давлаттагина ҳосилдир. Қайта овоз бериш албатта бир ўринга бир номзод кўрсатилган «совет жамиятининг ажралмас яхлитлиги», «коммунистлар ва партиясиалар блокнинг ажралмаслиги» ҳақида аюханнос солинган эски тузум даврида мутлақо юз бериши мумкин эмас эди. Зеро, у даврда сайлов тизимлари мутлақо бузиб юборилган эди.

Такрорий сайлов ўтказиш қуйидаги ҳоллардагина ҳақиқий ҳисобланади:

биринчидан, башарти, сайлов округи бўйича сайлов ўтмаган ёхуд ҳақиқий эмас деб топилган бўлса;

иккинчидан, башарти, такрорий овоз бериш депутатни аниқлаш имконини бермаган бўлса;

учинчидан, башарти, сайлов округи бўйича депутатликка кўпи билан икки номзод овозга қўйилган бўлса ва улардан бирортаси ҳам сайланмаган бўлса;

тўртинчидан, башарти, сиёсий партиялардан кўрсатилган ҳамма номзодлар сайловда иштирак этган барча сайловчиларнинг камида 5 фоиз овозини тўпламаган бўлсалар.

Такрорий сайлов ўтказишнинг ўзига хос томонлари бор бўлиб, улар қуйидагилардир:

- вилоят, туман ва шаҳар комиссиялари ўтказилган такрорий сайловни округ ва участка сайлов комиссияси янги таркибда ўтказишлари ҳақида қарор қилишлари мумкин;

- асосий сайловлар пайтида депутатликка номзоди кўрсатилган шахс, қайта сайлов пайтида ўз сайлов округида ҳам, бошқа сайлов участкасида ҳам қайта сайловда иштирак этишга ҳақли эмас;

- қайта сайловлар асосий сайловлар ўтказилгандан кейинги бир ой ичида ўтказилиши керак. Бунда сайлов комиссияларини тузиш, депутатликка номзодларни рўйхатта олиш ва бошқа тадбирлар қонунда кўзда тутилганидек амалга оширилиши лозим.

Сайлов тизимининг демократлаштирилиши чиқиб кетган депутатлар ўрнига янги депутатлар сайлаш механизмнинг ҳам ҳуқуқий механизмни ишлаб чиқишни тақозо этди. Биз таҳлил этаётган қонуннинг 44-моддасига мувофиқ, муайян халқ депутатлари Кенгаши томонидан ҳақиқий эмас деб эътироф этилган ҳолларда, шунингдек, депутат қақриб олинганда ва бошқа сабабларга кўра депутатлик ваколатлари муддатидан илгари тўхтатилганда мазкур сайлов округларида икки ойлик муддат ичида янгидан сайлов ўтказилади. Сайловлар давлатнинг маҳаллий вакиллик органлари томонидан ўтказилиши керак бўлган кундан бир ой илгари белгиланади. Бунда вилоят, туман ва шаҳар сайлов комиссиялари тузилмайди. Уларнинг функциясини округ сайлов комиссияси бажариб, у сайлов бошланишига йигирма беш кун қолганда тузилади. Участка сайлов комиссияси эса сайловга ўн беш кун қолганда ташкил этилади. Яна бир янги қоида шундаки, агар мазкур вилоят, туман, шаҳар депутатининг умумий ваколати тугатилишига олти ойдан камроқ вақт қолган бўлса, унинг ўрнига депутат сайлови ўтказилмаслиги ҳам мумкин.

Ҳуқуқий давлат барпо қилиш жараёни кетаётган бир пайтда сайловларни моддий таъминлаш масаласи ҳам янгича усулда ҳал этилмоқда. Сайловлар тўғрисидаги қонуннинг 48-моддасига мувофиқ халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгашиларида сайловни тайёрлаш ва ўтказиш билан боғлиқ бўлган сарф-харажатлар Ўзбекистон Республикаси давлат маблағлари ҳисобидан қопланади. Айни пайтда, депутатликка номзодларни бошқа йўللار билан моддий рағбатлантириш, қўллаб-қувватлаш тақиқлаб қўйилди. Бунинг натижасида қўплаб суиистеъмолликларнинг, сайловчиларни сотиб олиш ва бошқа сайловолди, олди-сотдиларининг пайи қирқилди.

Шунинг билан бирга, сиёсий партиялар, жамоат ташкилотлари, муассасалар, ташкилотлар ва республика фуқаролари ихтиёрий равишда сайловларни ўтказиш тадбирлари учун ўз маблағларини ўтказиш имконига эга. Бу маблағлар вилоят, туман ва шаҳар сайлов комиссиялари томонидан йиғиб олинади ва сайловларни ўтказиш жараёнида сарфланади. Қонундаги яна

бир муҳим, янги жиҳат уни бузганлик учун жавобгарлик тўғрисидаги модданинг мавжудлигидир. Қонунда шундай белгилаб қўйилган: сайловчиларнинг сайлаш ва сайланиш, сайловолди таъшиқот олиб боришни амалга оширишларига зўравонлик, алдаш, таҳдид солиш ёки бошқа йўллар билан тўсқинлик қилувчи шахслар, шунингдек, сохта сайлов ҳужжатлари тузган, овозларни атайин нотўғри санаб чиққан, яширин овоз бериш тартибини бузган ёки ушбу қонуннинг бошқача тарзда бузилишига йўл қўйган сайлов комиссияларининг аъзолари, бошқа мансабдор шахслар, сиёсий партияларнинг, фуқароларнинг, ўзини ўзи бошқариш органларининг вакиллари Ўзбекистон Республикаси қонунларига қўра жавобгарликка тортиладилар. Шунингдек, депутатликка номзод тўғрисида сохта маълумотлар эълон қилган ёки уларни ўзгача тарзда тарқатган шахслар ҳам жавобгарликка тортиладилар.

Халқ депутатлари кенгашларининг ташкил этилиши ва фаолиятининг демократик принциплари

Халқ депутатлари Кенгашларининг ташкил этилиши ва фаолиятининг демократик принциплари тушунчаси. Халқ депутатлари Кенгашларининг ташкил этилиши ва фаолиятининг демократик принциплари тизими. Халқ депутатлари Кенгашларига аҳолини тобора кенг жалб этиши. Халқ депутатлари Кенгашларининг тузилиши ва фаолиятининг демократлиги. Халқ депутатлари Кенгашлари фаолиятида жамоатчилик ва умумхалқ депутатлари Кенгашларининг ташкил этилиши ва фаолиятида қонунийлик. Халқ депутатлари Кенгашларини ташкил этишда ва фаолиятида ошкоралик. Давлат ҳокимиятини ташкил этишга бошқаришни ва бошқариш меҳнатини илмий ташкил қилиш талабларини жорий этиши. Миллатларнинг тенглиги принципи.

Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига мувофиқ республикада ягона вакиллик органларининг тизими мавжуд. Бу тизимнинг энг юқорисида Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси туради. Шу билан бирга, Олий Мажлис конституцияга мувофиқ қонун чиқарувчи ҳокимиятни амалга оширади.

Халқнинг ваколатли органлари ягона тизимга бирлашган ҳолда ўзларини ташкил этишларида ва фаолиятларида шу органлар ишининг йўналишларини, характерини ва мазмунини белгилаб берувчи қатор асосларга эгадирлар. Ваколатли тизим шунинг билан характерланадики, ҳам олий ваколатли органлари, ҳам маҳаллий ваколатли органларининг ташкил этилиши ва фаолиятида бир хил принциплар ётади. Бу принциплар фақат олий ваколатли органларнинг фаолиятида ўзига хос кўринишларга эга бўлади.

Олий ва маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг ташкил этилиши ва фаолиятидаги демократик принциплар ёрдамида мамлакатимизнинг фуқаролари давлатни бошқариш ишларига жалб қилинади, республика мустақиллигини мустаҳкамлаш борасидаги муҳим масалаларни ҳал этиш ва уларни ҳаётга татбиқ қилишда фаол иштирок этадилар.

Давлат ҳокимияти вакиллик органларининг ташкил эти-

Тошкент Давлат юридик институти

лиши ва фаолияти принциплари деганда Кенгашларнинг ташкил этилиши ва асосий ҳал қилувчи шакл ва услубларини белгилаб берувчи асосий ҳолатлар, етакчи бошланишлар тушунилади.

Давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятининг демократик принциплари халқ депутатлари Кенгашларининг ташкил этилиши ва фаолиятининг тўғри йўналишини белгилаб беради. Бу принциплар, албатта, иқтисодий муносабатларни, жамият ривожланишининг сиёсий шарт-шароитларини ҳам акс эттиради.

Давлат ҳокимиятининг вакиллик органлари фаолиятининг принциплари Кенгашларнинг ташкил этилиши ва фаолиятига таъсирининг самарадорлигига, уларнинг илмий етуқлиги ва асослаштирилганлигига, жамиятнинг ривожланиш даражасига боғлиқ.

Давлат ҳокимиятининг вакиллик органлари фаолияти принциплари ўзларининг аҳамиятига кўра асосий (умумий) ва хусусий (махсус) турларга ажралади. Ҳамма асосий принциплар бир-бирлари билан ўзаро мустаҳкам боғланган, бир-бирини тўлдириб, бойитиб боради. Масалан, республика фуқароларини Кенгашлар ва уларнинг органлари ишга кенг жалб қилишни, Кенгашларнинг фаолиятида ошкоралиқни таъминлашимизни кўз олдимизга келтира олмаймиз, буларнинг иккисини ҳам қонунчиликка қатъи риоя қилишсиз таъминлаб бўлмайди.

Давлат ҳокимияти вакиллик органлари принципларининг ташкил этилиши ва улар фаолиятининг асоси Республика Президенти И.А.Каримов рисолаларида, Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида, Олий Мажлис тўғрисидаги, Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисидаги қонунларда ишлаб чиқилган ва халқ депутатлари Кенгашлари фаолияти тажрибасида ривожлантирилган. Ўзбекистон мустақиллиги шароитида халқ депутатлари Кенгашларини ташкил этиш ва фаолиятининг демократик принципларини, омма томонидан давлат ва жамият ишларини бошқаришда тўпланган тажриба, Ўзбекистон Республикаси олдида турган янги вазифаларни ўзларида ифодалаб ривожланди ва янги мазмун билан бойиб бормоқда.

Давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятини ташкил этишнинг умумий принциплари давлат ва ҳокимият ривожланиб борган сари ўзгаришлар ҳам кўзда тутилади. Ҳозирги жараёнда Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий Мажлисининг иккинчи чакирик VIII сессиясида билдирган фикрларига асосланган ҳолда «Референдум яқунлари ҳамда давлат

ҳокимияти ташкил этилишининг асосий принциплари тўғрисида»ги конституциявий қонуннинг 2-моддасида «Демократик ислоҳотларни чуқурлаштириш ҳамда фуқаролик жамиятини шакллантиришга доир қонун ҳужжатларини такомиллаштиришнинг асосий принциплари» белгиланган.

Халқ депутатлари Кенгашларини ташкил этиш ва фаолиятининг демократик принциплари ташкилий-сиёсий муносабатларнинг ҳуқуқий ва ташкилий шакллари муфассал қамраб олади. Мисол учун, баъзи принциплар Кенгашлар тизими тузилишини белгилайди. Кенгашлар ҳудудларга кўра тузилади.

Хусусий, махсус принципларни ҳар хил асосларга кўра турлаш мумкин. Халқ депутатлари Кенгашларини ташкил этиш ва фаолиятининг энг умумий аҳамиятга эга бўлган принциплари, давлат ҳокимияти вакиллик органлари тўғрисидаги назария тизимининг ўзагини ташкил этади. Улар: Кенгашлар фаолиятига аҳолини доимий ва тобора кўпроқ доираларда жалб этиш, халқ депутатлари Кенгашларини ташкил этиш ва фаолиятининг демократлиги Кенгашлар фаолиятида ошқоралик, коллективчилик ва коллегиячилик, қонунчилик, кенгашлар ва ҳокимнинг ижро этувчи аппарати фаолиятида бошқариш, меҳнатни илмий ташкил этиш (НОУТ), миллатларнинг тенглиги принципи.

Асосий қоидалар Кенгашларни ва уларнинг органларини ташкил этиш ва фаолиятининг бошқа махсус асослари учун замин бўлиб хизмат қилади.

Халқ депутатлари Кенгашларини ташкил этиш ва фаолиятининг асосий принциплари ҳуқуқий ва ташкилий воситалар тизими ёрдамида амалга оширилади. Уларнинг таъминланиши бевосита ҳуқуқий мезонларда мустаҳкамланиши билан белгиланади. Жумладан, бу принциплар Ўзбекистон Республикаси Конституциясида, Ўзбекистон Республикасининг «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги Қонунида белгиланган. Мазкур Қонуннинг 1-моддасида «Халқ депутатлари Кенгаши ва ҳоким аҳолини вилоят, туман ва шаҳарни бошқаришга жалб этишни таъминлайди», дейилган. Бу фуқароларни кенгаш ва унинг органлари фаолиятига жалб этиш принцидидир.

Юқорида санаб ўтилган принципларнинг ҳуқуқий таъминланиши кенгашлар томонидан бошқа давлат органларига тегишли ҳуқуқ ва мажбуриятларни молдама-молда тартибга солиниши билан эришилади.

Халқ депутатлари Кенгашларини ташкил этиш ва фаолиятининг асосий принципларини қонун меъёри даражасига

кўтариш, уларга доимий амал қилиш ҳуқуқий мажбурийлигини ва, шундай қилиб, уларнинг ижро қилиниши қонунчилик талабларидан бири эканлигини билдиради.

Таъқилий томондан халқ депутатлари Кенгашлари ишлари уюштиришнинг асосий демократик принциплари таъқилий шакл ва услублар тизими билан таъминланади. Улар, биринчидан, шу принципларнинг талабларига жавоб беради, иккинчидан, уларни амалда татбиқ этиш учун муайян усул бўлиб хизмат қилади.

Демократиянинг муҳим принципи - давлат ҳаётида иштирок қилишга, ўз давлатини бошқаришга, давлат хизматини ўташга тобора кўпроқ фуқароларни мунтазам жалб қилишдир.

Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Қаримов Ўзбекистоннинг сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий истиқболининг асосий тамойилларини белгилаб берар экан, яқин келажақда фуқароларнинг сиёсий жараёнларда, давлатни бошқаришда қатнашувини таъминлайдиган ҳуқуқий асосларни такомиллаштиришга алоҳида эътибор бериш кераклигини таъкидлади.

Бизнинг мамлакатимизда оммани давлат ишларини бошқаришга жалб қилишда халқ депутатлари Кенгашлари муҳим аҳамият касб этади.

Аҳолини халқ депутатлари Кенгашлари фаолиятига жалб этиш халқ оммасининг Кенгашларнинг кўп қиррали фаолиятида ҳал қилувчи иштирокини билдиради. Ўзбекистон Республикаси Конституциясига мувофиқ, халқ давлат ҳокимиятининг бирдан бир манбаидир.

Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг давлат ҳокимияти органларига сайлаш ва сайланиш ҳуқуқи уларга фақат сайловларда иштирок этиш имконини бериб қолмасдан, депутатликка сайлангандан сўнг давлат ҳокимиятини бевосита амалга ошириш имконини ҳам беради.

Халқ депутатлари Кенгашлари аҳолининг ёрдамисиз уларнинг таркиби кўп сонли бўлишга қарамасдан, фақат ўз депутатларининг кучига суянган ҳолда ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамияти қуриш бўйича олдиларида турган жуда катта, кўп қиррали вазифаларни муваффақиятли ҳал қила олмас эдилар. Бу бошқарув аппарати фаолиятини тинмай такомиллаштиришни тақозо этмоқда.

Фуқароларнинг кенгашлар ишидаги иштирокини, ҳар хил асосларга кўра турлаш мумкин. Бу иштирок шахсий характерга ҳам, индивидуал ва коллектив характерга ҳам эга бўлиши

мумкин. Биринчисига халқ депутатлари Кенгашларига сайлаш ва сайланиш ҳуқуқини амалга ошириш, кенгашларга ва уларнинг органларига ариза, шикоят ва таклифлар билан мурожаат қилишлари, доимий комиссияларда фаоллар сифатидаги ишлари, ҳокимлар маҳкамаси бўлим ва бошқармаларида жамоатчилик асосида инспектор бўлиб ишланлари ва ҳоказолар киради.

Аҳолининг кенгашларнинг фаолиятида жамоа бўлиб ишлаш шакллари уч турга ажралади. Биринчи турига давлат ҳокимияти органларида халқ оммасининг жамоатчилик ташкилотлари орқали иштироки, иккинчи турига жамоатчилик ташаббускор ташкилотларининг Кенгаш фаолиятида иштироки ва учинчи турига меҳнаткашлар оммасининг ишлаб чиқаришдаги ва турар жойлардаги мажлислари киради. Ана шундай мажлисларда кенгаш ва унинг органлари ваколатларига кирувчи масалаларни дастлабки тарзда муҳокама қилиш ўтказилади.

Меҳнаткашлар оммасини кенгашнинг ишига жалб қилиш учун ҳар хил ташкилий ҳуқуқий шакллар қўлланилади. Ўзбекистон Республикасида халқ депутатлари Кенгашлари иш тажрибасида кенгашларнинг сессияларини тайёрлаш ва ўтказишга фақатгина депутатларнинггина эмас, балки кенг жамоатчиликни ҳам жалб қилиш учун қатор усуллар ишлаб чиқилган.

Фуқароларни ҳоким ижроия аппаратида жамоатчилик асосида ишлашга жалб этиш қўйидаги йўналишларда олиб борилади:

а) ҳоким ижроия аппаратида штатсиз бирлашмалар, ҳар хил комиссиялар, штатсиз инструкторлар сифатида фаолият олиб бориш;

б) маҳаллий ижроия ҳокимияти органларида мустақил звенолар сифатида ташкил этиладиган штатсиз бирлашмалар;

в) бўлимлар қошида тузиладиган жамоатчилик кенгашларида бўлим бошлиқлари, инспектор ва инструкторларнинг штатсиз ўринбосарлари сифатида фаолият кўрсатиш.

Ваколатли ҳокимият органлари фаолиятида аҳолининг иштироки воситалари ичидан қонун ва қарорларнинг лойиҳаларини олдиндан муҳокама қилиш кўзга қўринарли ўрин эгаллайди. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг лойиҳаси икки мартаба умумхалқ муҳокамасига қўйилди. Лойиҳа муҳокамаси вақтида кўрсатилган таклиф ва мулоҳазалар умумлаштирилиб, янгидан тузилган лойиҳа яна муҳокамага қўйилди, шундан сўнггина у *Олий давлат ҳокимияти органи томонидан*

қабул қилинди.

Ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларини олдиндан муҳокама қилиш улар қанчалик халқ эркини ифодалашини билиш учун, ундаги йўл қуйилган камчиликларни аниқлаб олиш учун олинган таклиф, мулоҳаза ва қўшимчалар асосида мукамал ҳуқуқий ҳужжат ишлаб чиқиш учун зарурдир.

Жамоатчилик вакиллари маслаҳат овози билан кенгашларнинг сессияларида, ҳоким қошидаги маслаҳат кенгаши мажлисида ва доимий комиссиялар мажлисларида иштирок этадилар. Улар томонидан билдирилган мулоҳазалар у ёки бу масалани тўғри тушунишга, улар бўйича асосланган қарорлар қабул қилишга имкон яратади. Энг яхши қарор ҳам, агарда унинг ижроси тапқил этилмаса, унинг ижро этилишига кенг меҳнаткашлар оммасини жалб этилмаса, қоғоздалигича қолиб кетаверади. Шунинг учун ҳам қарорларни ижро этиш босқичида кенг меҳнаткашлар оммасини жалб этиш кенгашларнинг ва ҳокимларнинг биринчи навбатдаги вазифасига киради.

Ўзбекистон Республикаси маҳаллий кенгашлари иш тажрибасида халқ оммаси халқ депутатлари Кенгашларини ва уларнинг органлари фаолиятини назорат қилишга ҳам кенг жалб қилинади. Мана шу назоратта кенг меҳнаткашлар оммасини жалб қилиш воситаси депутатлар, ҳокимият, уларнинг бўлим ва бошқармаларини сайловчилар, жамоатчилик ташкилотлари ва меҳнат жамоалари олдидagi ҳисоботларидир.

Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг таъкидлашича, ҳуқуқий давлат қуришининг ҳозирги босқичида депутатларнинг ўз сайловчилари олдида ҳисобот беришлари Олий Мажлис фаолиятида муҳим ўрин тутгани лозим. Ҳатто, маълум бир лойиҳа, муайян қонун муҳокама этилаётган пайтда сайловчилар билан учрашувлар тапқил этиш ҳам мумкин. Бу қонунчилик фаолияти сифатини оширади, қонуннинг таъсирчанлиги таъминлайди, халқнинг ҳуқуқий маданиятини юксалтириш имконини беради.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясида Ўзбекистон халқининг демократия ва ижтимоий адолатта содиқлиги эълон қилинади. Демократияга изчил риоя қилиш давлат ҳокимиятининг вакиллик органлари фаолиятига сингиб кетган. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов Ўзбекистон мустақил демократик ҳуқуқий давлат эканлигини таъкидлайди. Бу - инсонпарварлик қоидаларига асосланган, миллати, дини, ижтимоий аҳволи, сиёсий эътиқодларидан қатъи назар фуқаролар-

Тошкент Давлат юридик институти

нинг ҳуқуқлари ва эркинликларини таъминлаб берадиган давлатдир («Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура». Т., «Ўзбекистон», 1992 йил, 43-бет) Халқ депутатлари Кенгашларининг ташкил этилиши ва фаолиятини демократик ягона давлат раҳбарлиги, жойларнинг ижодий фаоллиги ва таъаббуси билан боғлаш имкониятини беради. Бунда ҳар бир орган ва мансабдор шахс конкрет ваколат билан уни ижро қилишда маълум мустақиллик ва топширилган иш учун масъулият билан таъминланади.

Давлат, хўжалик ва ижтимоий-маданий қурилишнинг ҳамма соҳаларидаги халқ депутатлари Кенгашлари ташкил этилиши ва фаолияти демократиклигининг моҳияти шундан иборат. Халқ депутатлари Кенгашларининг ташкил этилиши ва фаолиятининг демократиклиги, энг аввало, Кенгашларнинг ташкил этилиши ва фаолиятида намоён бўлади. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов Олий Мажлис биринчи сессиясида кўрсатиб ўтганидек, Олий Мажлисга, шунингдек, маҳаллий ҳокимиятлар вакиллик органларига кейинги сайловларни ташкил қилишнинг дастлабки давларидаёқ синфий ёндашув нодемократик тамойил сифатида рад этилди. Вакиллик органларига сайлов турли партия ва ҳаракатларнинг вакилларидан иборат номзодлар орасидан муқобиллик асосида сайланди.

Халқ депутатлари Кенгашларини ташкил этиш ва фаолиятининг демократиклиги асосида ҳамма Кенгашларни ягона бир тизимга бирлаштириш амалга оширилади. Бу билан ҳар бир звено Кенгаш фаолиятида яқдиллик ва келишганликка эришилади. Бу оддийгина юқори турувчи ва қуйи турувчи Кенгашларнинг ўзаро муносабати бўлмай, ваколатли давлат ҳокимияти органларининг ўзаро муносабат принциpidир.

Халқ депутатлари Кенгашларининг ташкил этилиши ва фаолиятининг демократиклиги қуйидагиларда кўринади:

1. Қуйидан тортиб юқоригача ҳамма ҳокимият органлари сайлаб қўйилади. Сайлов тизимининг асослари Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида (XXIII боб) мустаҳкамланган.

2. Республикадаги вакиллик ва ижроия ҳокимияти тизимидаги ҳисобдорлик.

Ўзбекистон Республикасининг «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги Қонунига мувофиқ вилоят, туман ва шаҳар ҳокими вилоят, туман ва шаҳарнинг олий мансабдор шахси бўлиб, айни бир вақтда, тегишли ҳудуддаги вакиллик ва ижроия ҳокимиятини бошқаради. Вилоят ҳокими, Тошкент шаҳар

ҳоқими Ўзбекистон Республикаси Президенти ва тегишли халқ депутатлари Кенгаши олдида ҳисобдордирлар. Туман, шаҳар ҳоқими юқори турувчи ҳоқим ва тегишли халқ депутатлари Кенгаши олдида ҳисобдордир.

«Ўзбекистон Республикасида халқ депутатларининг мақоми тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни депутатларнинг ҳам сайловчилар олдидаги ҳисобдорлигини белгилайди. 17-моддага кўра, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ва Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгеси депутати вақти-вақти билан, аммо йилга камида бир марта, вилоят, туман, шаҳар Кенгаши депутати эса йилга камида икки марта ўз иши тўғрисида сайловчиларга ҳисобот бериб туриши ва ўзи сайланган ҳоқимият вакиллик органининг иши ҳақида хабардор этиб туриши шарт. Депутатнинг ҳисоботи сайловчилар талаби билан ҳам ўтказилиши мумкин. Халқ депутатлари Кенгашларининг ташкил этилиши ва фаолиятининг демократлиги принципини амалга оширилишининг ҳар хил кафолатлари мавжуд. Ўз мазмунига кўра уч турдаги кафолатларга ажратилиши мумкин: сиёсий, ташкилий ва моддий кафолатлар. Халқ депутати Кенгашларининг ташкил этилиши демократиклигининг муҳим сиёсий кафолати Ўзбекистон Республикасининг мустақиллигидир (Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 7-моддаси).

Кенгашларнинг ташкил этилиши ва фаолиятининг демократиклиги принципини таъминлашнинг бир қатор ташкилий кафолатлари мавжуд. Уларнинг энг муҳимлари Ўзбекистон Республикаси Конституциясида, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси тўғрисидаги конституциявий қонунда, «Ўзбекистон Республикасида маҳаллий давлат ҳоқимияти тўғрисида»ги Қонунда ва бошқа норматив ҳужжатларда мустаҳкамланган. Халқ депутатлари Кенгашларининг ташкил этилиши ва фаолиятининг демократиклиги принципини таъминлашнинг моддий кафолати шундан иборатки, «Ўзбекистон Республикасида маҳаллий давлат ҳоқимияти тўғрисида»ги Қонунда маҳаллий давлат ҳоқимияти фаолиятининг иқтисодий асослари белгиланган. Қонунда маҳаллий давлат ҳоқимияти фаолиятининг иқтисодий асосини ташкил этувчи мулк шакллари берилган ва маҳаллий давлат ҳоқимияти фаолиятининг молжавий ресурслари, маҳаллий ҳоқимият органларининг вилоят, туман, шаҳар бюджетидан ташқари фондлари ҳам кўрсатилган. Халқ депутатлари Кенгашларининг ташкил этилиши ва фаолиятининг демократиклиги сиёсий, ташкилий ва моддий кафолатлари

бу тамоғилнинг доимо ривожланиб боришини кўрсатади.

Ҳар бир Кенгаш давлат ҳокимиятининг ваколатли коллектив органи сифатида чиқади. Тегишли Кенгашларнинг ваколати доирасига кирувчи масалалар бу Кенгашларнинг депутатлари томонидан уларнинг сессияларида ҳал қилинади.

Коллективчиликнинг моҳияти шундаки, Кенгашлар, ҳокимликлар, уларнинг органлари, депутатлари ўз фаолиятларида фақатгина ўзларининг билим ва тажрибаларигагина суяниб қолмайдилар. Асосланган қарорлар қабул қилиш ва уларнинг ижросини таъминлаши учун мутахассисларнинг, жамоатчиликнинг ташаббуси, тажрибаси кенг ва доимо ишлатилади. Коллектив бўлиб иш кўриш - тўғри ва керакли вақтда зарур қарорлар қабул қилишни таъминлайди.

Коллектив бўлиб иш кўриш фақатгина Кенгашларнинг ва уларнинг органлари фаолиятида қўлланилиб қолмасдан, балки депутатларнинг сайлов округларидаги фаолиятида ҳам кенг қўлланилади. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, Ўзбекистон Республикасининг «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги Қонуни асосида ўзбек халқининг миллий анъаналарига мос ҳокимлик институтининг киритилиши коллективчиликни яққабончилик билан қўшиб олиб бориш имконини берди.

Коллективчилик муайян гуруҳ депутатларнинг биргаликдаги фаолиятини билдиради. Уч-тўрт депутат бирор ишни биргаликда кўриб ҳал қилса, бу ҳам коллектив бўлиб иш кўриш бўлади, лекин ўнлаб депутатларга эга бўлган ҳамма Кенгашнинг номидан иш кўролмайди. Коллективчиликнинг энг юқори шакли бу коллегиялчиликдир. Давлат ҳокимиятининг вакиллик органлари маълум сон депутатлардан иборат. Коллегиялчилик Кенгаш ваколатига кирадиган масалаларни ҳал этишда қонун талаби бўйича иштирак этиши шарт бўлган депутатларнинг сонидир. Агарда шунча сон депутатлар иштирак этсаларгина Кенгаш мажлиси очилиши ва у қарорлар қабул қилиши мумкин. Бу ҳолат **кворум** дейилади.

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва амалдаги қонунчилигига кўра кворум икки турга бўлинади:

- а) мажлисни очиш ва уни ўтказиш учун;
- б) қонуларни ва қарорларни қабул қилиш учун.

Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Ўзбекистон Республикасининг Олий Мажлиси тўғрисидаги конституциявий қонун ва Олий Мажлисининг иш тартибига кўра Олий Мажлис сессиялари Олий Мажлис депутатларининг учдан икки қисми

иштирок этса, очилиши ва ўтказилиши мумкин.

Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисидаги қонунга кўра Кенгашларнинг сессиялари, агарда шу Кенгаш депутатларининг учдан икки қисми ҳозир бўлса, очилиши ва иш бошланиши мумкин деб белгилайди. Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига ўзгартиришлар киритиш депутатларнинг учдан икки қисми овоз берган тақдирдагина амалга оширилиши мумкин, бошқа қонунлар оддий кўпчилик билан қабул қилинади.

Олий Мажлисининг қонунларини, қарорлари ва бошқа актларини, маҳаллий Кенгашлар актларини қабул қилиш учун шу коллегиял органлар депутатларининг оддий кўпчилиги овоз бериши kifоядир.

Қонунийлик принципи ҳамма вакиллик давлат ҳокимияти органлари фаолиятининг энг муҳим ташкилий сиёсий ва ҳуқуқий принципларидан биридир. Шунинг учун ҳам бу принципнинг асослари Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида ва халқ депутатлари Кенгашлари тўғрисидаги қонунларда мустаҳкамланган. Конституциянинг 15-моддасида «Ўзбекистон Республикасида Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларининг устунлиги сўзсиз тан олинади. Давлат, унинг органлари, мансабдор шахслар, жамоат бирлашмалари, фуқаролар конституция ва қонунларга мувофиқ иш кўрадилар», дейилади. Қонунийликнинг моҳияти ҳамма давлат органлари, жамоат ташкилотлари, мансабдор шахслар ва фуқаролар қабул қилинган меъёрий ҳужжатларга бир хилда риоя қилишларини билдиради. Қонунийлик принципи ваколатли давлат ҳокимияти органлари фаолиятида, энг аввало, шуларда кўринадикки, мазкур органларнинг тизими ва уларнинг ташкил этилиш тартиби асосий қонунда - Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида мустаҳкамланган. Халқ депутатлари Кенгашларининг ҳар бир звеноси қонунларда белгиланган ваколатларни ўзларига берилган ҳуқуқлар доирасида амал оширадилар.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси қонунлар қабул қилар экан, қонунийликнинг ташкилий-ҳуқуқий асосини белгилаб беради.

Қонунийликни таъминлашда давлат фаолиятининг ҳуқуқий асосларини ривожлантириши билан бир қаторда, қонунларни ва улар асосида қабул қилинган меъёрий ҳужжатларни бажариш устидан ўрнатилган назорат ҳам катта аҳамиятга эга.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 93-мод-

дасига мувофиқ республикада назорат хизматини Республика Президенти тузади. Бу Республика Президенти аппаратидаги назорат инспекциясидир. Вилоят, туман ва шаҳар ҳокимликлари ашпаратида ҳам назорат инспекциялари тузилган.

Маҳаллий Кенгашлар фаолиятида қонунийлик принципини таъминлаш қатор талабларга жавоб беришни қўзда тутди. Уларнинг асосийлари қуйидагилардир:

биринчидан, Конституция ва қонунлар билан белгилаб берилган ваколатларга риоя қилиш. Ҳар бир Кенгаш қонунлар билан белгиланган масалаларнигина ҳал қилиши мумкин;

иккинчидан, масалаларни ҳал қилишнинг белгиланган тартибига риоя қилиш;

учинчидан, қабул қилинаётган актларга нисбатан қонунчилик талабларига риоя қилиш. Кенгаш фақат унга берилган ҳуқуқлар доирасидагина актлар қабул қилиши мумкин. Кенгашнинг қарори ўзининг мазмунига кўра қонунларга ва юқори органларнинг актларига мос бўлиши шарт. Қарор ва қонунлар қўзда тутилган тартибда ва шаклда қабул қилинади.

Ўзбекистон Республикасининг «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги Қонунида халқ депутатлари Кенгаши ва ҳокимнинг фаолиятида қонунийликнинг қафолатлари берилган. Шу қонуннинг 26-моддасига мувофиқ халқ депутатлари вилоят, туман, шаҳар Кенгашининг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларига, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, қарорлари ва фармойишларига зид келадиган қарорлари Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан бекор қилинади. Ҳокимларнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларига, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, қарорлари ва фармойишларига, ҳукумат ҳужжатларига зид келадиган меъриий ҳужжатлари Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тўхтатилади ва бекор қилинади. Бундан ташқари юқорида кўрсатилган қонуннинг 28-моддасига мувофиқ ҳоким қабул қилган ва чиқарган ҳужжатлар устидан фуқаролар, жамоат бирлашмалари, корхоналар, муассасалар ва ташкилотлар судга шикоят қилишлари мумкин. Бу ҳолат Ўзбекистон Республикасининг «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги Қонунининг 28-моддасида мустаҳкамланган.

Ошкоралик давлат ҳокимияти вакиллик органларини янада ривожлантиришдаги муҳим йўналишлардан биридир.

Маълумки, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ҳам, маҳаллий вакиллик органлари бўлган вилоят, туман ва шаҳар халқ депутатлари Кенгашлари ҳам, ўзини ўзи бошқариш органлари ҳам сайловлар асосида ташкил этилади. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайловлар тўғрисидаги қонунда ҳам, халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгашларига сайлов тўғрисидаги қонунда ҳам алоҳида бир модда - 6-модда ошкораликка бағишланган. Унга қўра сайловга тайёргарлик кўриш ва ўтказишни сайлов комиссиялари очик ва ошкора амалга оширадилар.

Халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳоким фаолияти, қарорлар қабул қилишдан тортиб уларнинг ижросини таъминлашгача бўлган жараён омманинг кўз ўнгиде амалга оширилади.

Вакиллик органлари тўғрисидаги қонунларда улар ўз ишлари ва қабул қилган қарорлари ҳақида аҳолини мунтазам хабардор қилиб туришлари кўрсатилган. Маълумки, вакиллик органлари фаолиятининг асосий шакли уларнинг сессияларидир.

Олий Мажлис иш тартиби вакиллик органлари тўғрисидаги қонунлар, сессияларнинг ўтказиладиган жойи ва вақти ҳамда сессияда кўриб чиқиш учун қўйилган масалалар ҳақида фақатгина депутатлар эмас, балки ҳамма аҳолини олдиридан хабардор қилишни кўзда тутлади. Бу нарса тажрибада ҳам амалга оширилиб борилмоқда. Вакиллик органлари тўғрисидаги қонунларда уларнинг сессияларда айрим депутат бўлмаган шахсларнинг, масалан, мутахассисларнинг уларнинг мажлисларида қатнаша олишлари қонунларда кўзда тутилган, айрим ҳолларда бу мажлисларга маълум манфаатдор шахсларни ҳам вакиллик органларининг ўзлари таклиф этадилар. Сессиялар, мажлисларнинг бориши оммавий ахборот воситаларида ёритиб борилади, радио ва телевидение орқали маълум қилинади.

Ошкораликни янада ёйиш мақсадида фақат Кенгашлар эмас, доимий комиссиялар ва бошқа органлар фаолияти ҳам ошкоралик асосида ташкил этилади.

Халқ депутатлари Кенгашларининг фаолияти тўғрисида кенг меҳнаткашлар оммаси учун ҳар томонлама ахборотлар бериб бориш зарурияти туғилади.

Амалда бўлган қонунчилик депутатларнинг Кенгаш қарорларини аҳолига тунгунтириб боришени, сайловчилар олдида, меҳнат жамоалари ва жамоат ташкилотлари олдида ўз иши ва Кенгаш фаолияти тўғрисида мунтазам ахборотлар бериб туришени ўрнатади. Бу ҳам ошкораликнинг муҳим

кўринишларидан биридир. Ошкораликнинг яна бир йўли депутатларнинг ҳисоботларидир. Ўзбекистон Республикасида депутатларнинг мақоми тўғрисидаги қонунда депутатларнинг аҳоли олдида мунтазам ҳисобот бериб боришлари белгилаб қўйилган.

Вакиллик органлари фаолиятидаги ошкораликни таъминлашга Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов катта аҳамият берди. У Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг биринчи сессиясида шу нарсани таъкидлади: «Олий Мажлисининг кучи депутатларнинг ўз сайловчилари билан кундалик муносабатда, яқин мулоқотидадир. Халқ, аввало, сайловчилар Олий Мажлисида қандай қонун муҳокама қилинаётган ва қабул этилаётганидан хабардор бўлиб туриши керак. Шу билан бирга, депутат ҳаётининг энг долзарб, қайноқ нуқталарида аҳоли билан бирга бўлишлари шарт». Бу ҳолат, албатта, тўлалигича маҳаллий Кенгашлар депутатлари учун ҳам тааллуқлидир.

Халқ депутатлари Кенгашлари ишининг ошкоралигини таъминлаш усуллари жуда ҳам турли-гуман, лекин улар биридан ажралиб қолган эмас, уларнинг демократик асоси ва мақсади бирдир. Бу усулларнинг алоҳида олинган биттаси Кенгашлар фаолиятининг ошкоралигини таъминлай олмайди, албатта. Лекин уларнинг ҳаммаси Кенгашларнинг омма олдида ва уларнинг иштирокида иш олиб боришга муҳим омил бўлади.

Давлат ҳокимиятининг вакиллик органлари фаолиятини ташкил этишга бошқариш ва бошқарув меҳнатини илмий ташкил қилиш талабларини жорий этиш. Бошқариш ва бошқарув меҳнатини илмий ташкил этиш Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси фаолиятига ҳам, халқ депутатлари маҳаллий Кенгашлари фаолиятига ҳам, ўзини ўзи бошқариш органларининг фаолиятига ҳам татбиқ қилинади.

Давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолияти самардорлигининг муҳим омилларидан бири бошқариш ва бошқарув меҳнатини илмий ташкил этиш талабларига жавоб беришдир. Бошқариш ва бошқарув меҳнатини илмий ташкил этиш бошқариш ва раҳбарликда ҳозирги замон техникаси ва фани ютуқларини қўллаган ҳолда юқори меҳнат ютуқларига эришишдир. Вакиллик органлари фаолиятига бошқариш ва бошқарув меҳнатини илмий ташкил этиш талабларини жорий этиш давлат бошқарувини доимий такомиллаштиришнинг муҳим йўналишларидан биридир.

Бошқариш ва бошқарув меҳнати илмий ташкил этиш вакиллик органларини ташкил этиш жараёнида ҳам, уларнинг раҳбарлик қилиш фаолияти жараёнида ҳам қўлланилади. Бу талаблар фақат вакиллик органлари фаолиятига татбиқ қилиниб қолмасдан, балки ижроия ҳокимияти, унинг органлари ва барча депутатларнинг фаолиятига ҳам татбиқ қилинади. Чунки депутатларнинг сессиялардаги, комиссиялардаги ва сайлов округларидаги фаолияти бошқариш соҳасидаги давлат фаолиятининг бир кўринишидир.

Вакиллик органлари, ижроия ҳокимияти ва депутатлар фаолиятининг самарадорлигини аниқлашда энг муҳим кўрсаткичлардан бири шу органлар ўзаро ҳамкорлигининг яхши йўлга қўйилганлигидир.

Кўрилаётган принцип талабларининг Кенгашлар фаолиятига жорий этилишида қуйидаги асосий йўналишлар мавжуд: биринчидан, халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимиятининг ҳар хил қисмлари, аппарат ходимлари ўртасида вазифаларнинг, ҳуқуқ ва функцияларнинг оқилона тақсимланиши; иккинчидан, ҳар бир орган ва ҳар бир ходимнинг вазифа ва ваколатларига мос равишда функцияларни аниқ белгилаш; учинчидан, ходимларнинг аниқ бўйсуниллиги ва ҳисоб беришчилигини аниқлаб бериш; тўртинчидан, ходимларни уларнинг ишчи биллишлари, тажрибалари, ташкилий қобилиятларини ҳисобга олган ҳолда жой-жойига қўйиш; бешинчидан, кадрлар малакасини ошириш, ўқишнинг доимий тизимини яратиш; олтинчидан, бошқариш меҳнاتининг самарадорлигини ошириш, моддий ва маънавий меъёрларнинг ўзаро тўғри нисбатларини белгилаб бериш; еттинчидан, кенгашнинг ва ҳокимиятнинг ҳамма қисмларини, депутатлар ва штатли ходимларнинг ишларини тўғри баҳолаш ва тўғри зарур қарорлар қабул қилиш учун етарли бўлган маълумотлар билан мунтазам равишда таъминлаб туриш ва, ниҳоят, саккизинчидан, кенгаш, ҳокимият ва уларнинг органлари ишига ҳозирги замон ҳисоблаш ва ташкилий техника воситаларини татбиқ қилиш.

Санаб ўтилган йўналишлар ҳар бир кенгашлар ва ҳокимиятнинг ишига ҳар хил шаклларда, уларнинг имкониятлари ва турини ҳисобга олган ҳолда татбиқ этилади. Ишнинг аниқ ва оқилона тақсимланиши, энг аввало, кенгаш ва ҳокимиятнинг ҳар бир органининг, депутатларнинг ва аппаратни штатли ходимларининг вазифалари ва мақомининг ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланишини билдиради.

Бу муаммони ҳал этишнинг энг самарали воситаси уларнинг ҳуқуқий мақомини ҳуқуқий ҳужжатларда мустаҳкамлашдир. Кейинги йилларда қабул қилинган «Ўзбекистон Республикасида халқ депутатларининг мақоми тўғрисида»ги, «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги, «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни ва вилоят, туман, шаҳар халқ депутатлари томонидан қабул қилинган иш тартиблари кенгашлар, ҳокимиятлар ва депутатларнинг ҳуқуқий ҳолати белгиланади. Бу ҳуқуқий ҳужжатлар Кенгашлар ва ҳокимиятлар, уларнинг бошқариш аппарати фаолиятига бошқариш меҳнатини илмий ташкил этиш талабларини янада кенг жорий этиш учун асос бўлиб хизмат қилади. Кенгашларда ва ҳокимиятда меҳнат тақсимотининг тўғри ташкил этилишида жойларнинг ўзида қабул қилинадиган меъёрий ҳужжатлар ҳам катта аҳамиятга эга. Уларга шу органлар ваколати доирасида қабул қилинадиган ҳар хил низомлар, мансаб йўриқномларини кўрсатиш мумкин. Масалан, Тошкент шаҳар ҳокимиятида ҳоким ва унинг ўринбосарлари ўртасида вазифаларни тақсимлаш тўғрисида низом қабул қилинган (Тошкент шаҳар ҳокимининг 1993 йил 31 июлдаги қарори). Бошқаришни ва бошқариш меҳнати илмий ташкил этиш нуқтаи назаридан фақат бирор фаолиятни ҳуқуқий тартибга солишгина эмас, балки ҳар хил ходим томонидан вазифаларни, ваколатни, ҳуқуқ ва бурчларни аниқ ўзлаштириб олиш ҳам катта аҳамиятга эга.

Халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимият фаолиятида бошқаришни ва бошқариш меҳнатини илмий ташкил этиш талабларини жорий этиш, кадрлар танлаш ва жой-жойга қўйишда уларнинг билимлари, тажриба ва имкониятларини ҳисобга олиш қўнда тугилади. Бу талабга жавоб бериш кенгашлар ва ҳокимиятлар томонидан ҳар хил ижро этувчи органлар ва комиссиялар тузишда, аппарат қисмлари, раҳбарлари ва ходимларини, инструкторлар, инспекторлар, референтларни танлашда амалга оширилади. Мустақил Ўзбекистон шароитида кенгашлар ва ҳокимият аппарати ходимларининг малакасини ошириш, депутатларни ўқитишнинг ривожланган тизимини ташкил этиш ҳозирги куннинг долзарб масалаларидандир. Чунки бу ҳолат Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А. Қаримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг биринчи сессиясидаги «Жамият тубдан янгиланаётган бир пайтда бизга малакали, ҳар томонлама тажрибага эга бўлган, ўзгаришларни

ҳаётга татбиқ этишга қодир бошқарув ашарати керак», деган кўрсатмаларидан келиб чиқади.

Маҳаллий ижроия ҳокимияти аппарати фаолиятининг меҳнат унумдорлиги ошишининг муҳим таъкилий-техникавий асоси улар фаолиятга ҳозирги замон таъкилий техникасини ва ҳисоблаш воситаларини татбиқ қилишдир. Таъкилий техника-ни-диктофонларни, кўчирувчи ва кўпайтирувчи ашаратларни, микрофильмларни, архив ускуналарининг ҳар хил турларини қўллаш ҳамда иш жойларини ва биноларини шуларга мослаштириш катта аҳамиятга эга.

Ахборотларни топиш ва уларни сақлаш, қарорларнинг мақсадга мувофиқ турларини ишлаб чиқишни олдиндан айтиб беришнинг энг самарали ҳозирги замон воситаси - электрон ҳисоблаш воситалари (компьютерлар), ҳисоблаш марказларини тузишдир. Масалан, ҳозирги замон ҳисоблаш техникаси вилоят ҳокимликларида моддий-техникавий таъминотни ва савдо оборотининг самарадор тизимини топиш учун, шаҳар транспортининг тўғри ишлашини таъминлаш учун, қурилшини режалаштириш учун биринчи навбатда зарур. Бошқаришни ва бошқариш меҳнати илмий таъкилий ташкил этиш Ўзбекистон Республикасида халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимликлар қопида ҳисоблаш ва таъкилий техникани қўллаш билан шуғулланувчи махсус хизмат (бу гуруҳ ёки сектор бўлиши мумкин) ташкил этишни тақозо этади. Айрим кенгашларда бундай хизмат мавжуд. Масалан, халқ депутатлари Тошкент шаҳар Кенгашида ҳисоблаш маркази бор. Бу ишни бутун республикада яхши йўлга қўйишда яна ҳукумат дастури бўлиши кўриниб турибди.

Бошқаришни ва бошқарув меҳнати илмий таъкилий этиш халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимликларда кадрларни танлаш, жой-жойига қўйиш ва уларни мунгазам аттестациядан ўтказиб туришни ҳам қамраб олади. Бу соҳада ҳам асосий қўйилаётган талаблар И.А.Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг биринчи сессиясидаги маърузасида кўрсатиб берилган. Бошқарув соҳасидаги кадрларни тайёрлаш даражаси уларнинг бутунги ўзгаришларни амалга ошириш истиғи ва лаёқатига боғлиқ. Шу боис ҳам давлат хизматчиларининг мақоми тўғрисида қонун қабул қилиш зарурати сезилмоқда. Бу қонунда ва унинг асосида қабул қилинадиган меъёрий ҳужжатларда давлат хизматчиларини танлаб олиш тизими, уларнинг ҳуқуқ ва бурчлари, масъулияти, униб-ўсиши, ижти-

Тошкент Давлат юридик институтини

мой ҳимояси, имтиёзлари белгилаб берилган бўлар эди. Мазкур муносабатларни қонун йўли билан тартибга солиш кадрларни танлаш ва жой-жойига қўйишдаги ўзбошимчилик, шахсий садоқат, қариндош - уруғчилик каби иллатларнинг пайини қирқади. Қонун кучли рағбатлантириш механизмини вужудга келтириши керак.

Халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимликлардаги кадрларга нисбатан юқорида айтилганлардан шуни кўриш мумкинки, бу кадрларнинг иш услублари тубдан ўзгартирилиши лозим. Бу эса инсонларга бўлган ҳурмат, уларнинг фикрларини ҳисобга олиш ва ҳақиқатан ҳам халққа яқин бўлиш билан белгиланади. Бу соҳада сайлаб қўйиш, конкурс асосида танлаш, аттестация ва тайинлаш ўртасида энг яхши мутаносиблик таъминланиши лозим. Бу соҳада кадрлар захирасини ҳам очиқ тузиш, ҳокимлик аппарати кадрларининг малакасини ошириш, уларнинг номзодларини Кенгашлар сессияларида ҳар томонлама муҳокама қилиш мақсадга мувофиқдир.

Халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимиятда иш юргизишни такомиллаштириш бошқарув меҳнатини илмий ташкил этишнинг талабларидан биридир, чунки у муҳим ташкилий тadbир ҳисобланади.

Бошқариш ва бошқарув меҳнатини илмий ташкил этишнинг яна бир йўналиши халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимиятлар фаолиятида давлат ҳуқуқий тавсияномаларини татбиқ этишдир. Маълумки, Ўзбекистон Республикасида юристлар, иқтисодчилар, файласуфлар, социологлар ўз илмий тadbирликларида халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимиятлар фаолиятининг ҳар хил йўналишларини ўрганганлар ва шу фаолиятни яхшилашга, уни такомиллаштиришга қаратилган таклифлар, тавсияномалар беришган. Халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимиятларнинг ҳуқуқий мақомини такомиллаштиришга қаратилган энг мақбул таклифлар ва тавсияномалар кенгаш ва ҳокимият фаолиятига татбиқ қилиниши керак.

Миллатларнинг тенглиги принципи. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 8-моддасида Ўзбекистон халқи миллатидан қатъи назар, Ўзбекистон Республикасининг фуқароларини ташкил этиши белгиланган. Халқ давлат ҳокимиятининг бирдан-бир манбаи экан, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига, халқ депутатлари Кенгашларига, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига турли миллат вакиллари сайланган. Ўзбекистон Республикасидаги ҳамма вакиллик органла-

---

ри ўзларининг табиатига кўра ҳамма миллат вакиллари
Ўзбекистон Республикасининг мустақиллигини мустаҳкам-
лашга, фуқаролик жамияти ва ҳуқуқий давлат қуриш ишига
жиҳатлаштиради. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси,
Ўзбекистон Республикасининг «Маҳаллий давлат ҳокимияти
асослари» ва «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари
тўғрисида»ги Қонунларига мувофиқ ҳамма миллат вакиллари
шу органларга сайланиб қолмасдан, улар тизимидаги органларга
ҳам сайланмоқдалар ва шу органлар фаолиятида фаол иштирок
этмоқдалар.

ТҮРТИНЧИ БОБ

Давлат ҳокимияти вакиллик ва ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини ташкил этишнинг ҳуқуқий асослари

Халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимликлар фаолиятининг ҳуқуқий ташкил этилиши. Ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятининг ҳуқуқий тартибга солиниши. Халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимлар ўз фаолиятини ҳуқуқий тартибга солиш бўйича қабул қиладиган ҳужжатлари.

Ўзбекистон Республикасининг мустақилликка эришиши ва уни иқтисодиёти бозор муносабатларига асосланган ҳуқуқий давлатга айлантириш жараёнида давлатни бошқаришда ҳуқуқий тартибга солиш янги маъно касб этади ва бу услуб кенг қўлланилади. Халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимлар ҳам ҳуқуқий тартибга солиш услубини кенг қўллайдилар. Ҳуқуқий тартибга солиш халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимларнинг давлат, ҳўжалик, ижтимоий-маданий қурилиш соҳаларига раҳбарлик қилишларида ва ўз ички ташкилий тузилишларини тартибга солишларида кенг қўлланилади.

Ўзбекистон мустақилликка эришган давлат ҳокимиятининг вакиллик органлари тизимидаги ва улар ваколатлари соҳасидаги ўзгаришлар халқ депутатлари Кенгашлари ишига кенг жамоатчиликни жалб этишга замин яратди, бунга Ўзбекистонда ўзини ўзи бошқаришнинг таъсис этилиши ҳам катта таъсир ўтказмоқда.

Халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимлар фаолиятининг асосий принциплари ва уларни амалга оширишнинг кафолатлари ҳуқуқий тартибга солинади. Бу принциплар норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда, биринчи навбатда, Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида мустаҳкамланганлиги муҳим аҳамиятга эга.

Халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимлар фаолиятининг мазмунини тапқил этувчи функциялар ҳуқуқий тартибга солинади. Бунда, албатта, ҳар бир босқич Кенгаш ва ҳоким ваколатларидаги ўзига хосликлар эътиборга олинади.

Халқ депутатлари Кенгашларининг ва ҳокимликларнинг, ўзини ўзи бошқариш органларининг ваколатлари, бирин-

чи, навбатда Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида, қонунларда, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари ва бошқа ҳужжатларда белгиланади.

Ўзбекистон Республикаси давлат ҳокимияти вакиллик органларининг ва ҳокимликларнинг тизими Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида белгиланган, уларнинг ички таркибий қисмлари эса улар ҳақидаги алоҳида норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланади.

Ўзбекистон Республикаси давлат ҳокимияти вакиллик органларининг, ҳокимликларнинг функция ва ваколатларини амалга оширишдаги депутатларнинг, ҳокимлик девонининг, девон ходимлари ва фуқароларнинг тутган ўрни ва роли тартибга солинади.

Шунингдек, ҳуқуқий ҳужжатлар билан халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимликлар фаолиятининг асосий ташкилий шакл ва услублари ҳам тартибга солинади. Юқоридагилардан кўриниб турибдики, халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимликлар фаолиятини ҳуқуқий тартибга солиш мураккаб жараёни ташкил этади. Ҳозирги даврда ҳуқуқий нормалар билан бир қаторда бошқа ижтимоий нормалардан ҳам фойдаланиш кўрсатилмоқда.

Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига мувофиқ давлат ҳокимияти вакиллик органлари ва ҳокимликлар фаолиятини ҳуқуқий тартибга солишда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси жуда катта ваколатларга эга. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 78-моддаси 4-бандидаги қоидага мувофиқ Олий Мажлис Ўзбекистон Республикасининг қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимиятлари тизимини ва ваколатларини белгилайди.

Ўзбекистон Республикасида қонун чиқарувчи орган битта, у ҳам бўлса Олий Мажлисдир. Вилоят, туман ва шаҳар Кенгашлари қонун чиқариш ҳуқуқига эга эмаслар. Бу органлар Ўзбекистондаги ягона давлат ҳокимиятининг вакиллик органлари тизимини ташкил этадилар. Демак, вилоят, туман, шаҳар халқ депутатлари Кенгашлари ваколатларини Олий Мажлис белгилайди. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 89-моддасига мувофиқ Ўзбекистон Республикаси Президенти Ўзбекистон Республикасида давлат ва ижро этувчи ҳокимият бошлиғидир.

Ўзбекистон Республикасида ижро этувчи ҳокимият Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ва вилоят, ту-

ман, шаҳар ҳокимларидир, бу органларнинг ваколатларини ҳам Республика Олий Мажлиси белгилайди.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг XXI боби маҳаллий давлат ҳокимияти асосларига бағишланган бўлиб, мазкур бобда Ўзбекистон Республикасида маҳаллий халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимларнинг тутган ўрни ва роли кўрсатилган, бу органларнинг давлат ҳокимиятини амалга ошириш бўйича ваколатлари ва бошқа давлат органлари билан бўлган ўзаро муносабатларининг асослари белгилаб берилган. Мазкур бобда ҳокимлар бошчилик қиладиган маҳаллий халқ депутатлари Кенгашларини ташкил этиш (Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 99 ва 102-моддалари), ўзини ўзи бошқариш органларини ташкил этиш тартиби (конституциянинг 105-моддаси) берилган. Конституциянинг 100-моддасида маҳаллий ҳокимият органларининг, 105-моддасида ўзини ўзи бошқариш органларининг ваколатлари берилган. Конституциянинг 103, 104-моддаларида вилоят, туман ва шаҳар ҳокимларини тайинлаш ва уларнинг ваколатни амалга ошириш тартиби белгиланган. Конституциянинг 101-моддасида халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимларнинг ваколат муддатлари берилган.

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ваколатли ва бевосита демократия шаклларининг узвий боғланганлигини ўзида ифодалайди. Конституциянинг 58-моддасида давлат жамоат бирлашмаларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига риоя этилишини таъминлаши, уларга ижтимоий ҳаётда иштирок этиш учун тенг ҳуқуқий имкониятлар яратиб бериши белгиланган. Конституциянинг 60-моддасида сиёсий партиялар ўзларининг демократик йўл билан сайлаб қўйилган вакиллари орқали давлат ҳокимиятини тузишда иштирок этишлари белгиланган. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 32-моддасига мувофиқ Ўзбекистон Республикасининг фуқароларига жамият ва давлат ишларини бошқаришда бевосита ҳамда ўз вакиллари орқали иштирок этиш ҳуқуқи берилади ва бундай иштирок этиш ўзини ўзи бошқариш, референдумлар ўтказиш орқали амалга оширилади.

Ўзбекистонда давлат ҳокимиятининг вакиллик ва ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини тартибга солувчи қонулар қабул қилинди. Ўзбекистон Республикасининг Олий Мажлиси 1993 йили «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида» ва «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»

Тошкент Давлат юридик институти

даги» Қонунларни қабул қилди.

Маҳаллий давлат ҳокимиятининг вакиллик органлари тўғрисида умумлаштирилган ягона қонун қабул қилинди. Ўзбекистон Республикасининг 1992 йилги Конституцияси қабул қилинишига қадар, яъни собиқ СССР мавжуд бўлган даврда маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органларининг ҳар бир босқичи учун алоҳида қонун қабул қилинган эди. Ўзбекистон Республикасида вилоят, шаҳар, район, қишлоқ ва посёлка халқ депутатлари Советлари тўғрисидаги қонунлар мавжуд эди.

Ўзбекистон Республикасининг «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги Қонунининг қабул қилиниши билан вакиллик органларининг энг кўйи босқичлари қишлоқ, шаҳарча, туманларга бўйсунадиган шаҳар, шаҳарлардаги туман Кенгашилари тугатилиб, улар ўзини ўзи бошқариш органларига айлантирилган. Шу муносабат билан Ўзбекистон Республикасининг 1980 йил 14 мартда қабул қилинган «Ўзбекистон Республикаси халқ депутатлари посёлка Советлари тўғрисида»ги (Ўзбекистон Республикаси Олий Совети Водомостлари, 1980 йил, 9-сон), 1980 йил 14 мартда қабул қилинган «Ўзбекистон Республикаси халқ депутатлари қишлоқ Совети тўғрисида»ги Қонуни (Ўзбекистон Республикаси Олий Совети Водомостлари, 1980 йил, 9-сон), Ўзбекистон Республикаси шаҳарлари, посёлкалари ва қишлоқларидаги маҳалла (квартал) кўмиталари тўғрисидаги Низомни тасдиқлаш ҳақидаги Ўзбекистон Республикаси Олий Совети Раёсатининг 1983 йил 4 июлдаги Фармони (Ўзбекистон Республикаси Олий Советининг Водомостлари, 1983 йил, 20-сон), Ўзбекистон Республикаси граждандарларининг истиқомат жойлардаги умумий йиғилишлари, йиғинлари тўғрисидаги Низомни тасдиқлаш ҳақидаги Ўзбекистон Республикаси Олий Совети Раёсатининг 1988 йил 30 ноябрдаги Фармони (Ўзбекистон Республикаси Олий Советининг Водомостлари, 1988, 34-сон) бекор қилинди.

Юқорида санаб ўтилган актлар ҳозирги кунда ҳам қиёсий ўрганиш учун, айниқса, мутахассислар учун маълум даражада аҳамият касб этади.

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятининг ривожланиши, улар ваколатларининг кенгайтирилиши мазкур органлар тўғрисидаги қонуннинг 1998 йил янги таҳрирда қабул қилинишига олиб келди.

Маҳаллий халқ депутатлари Кенгашилари, ҳокимликлар ва ўзини ўзи бошқариш органларининг ўз фаолиятла-

рини тартибга солиши тўғрисидаги ҳуқуқий ҳужжатлари. Халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимлар қабул қиладиган норматив ҳужжатларга низомлар, иш тартиблари йўриқномалари, қарорлар, фармойишлар ва ҳоказолар киради.

Ўзбекистон Республикасининг «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги Қонунининг 6-моддасига мувофиқ халқ депутатлари вилоят, туман, шаҳар Кенгаши қарорлар қабул қилади. Вилоят, туман, шаҳар ҳокими қарорлар қабул қилади ва фармойишлар чиқаради. Ўзбекистон Республикасининг «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги Қонунининг 24-моддасига мувофиқ ўзини ўзи бошқариш органлари қарорлар қабул қиладилар.

Давлат ҳокимиятининг вакиллик органлари фаолиятини тартибга солишда Кенгашлар томонидан қабул қилинадиган иш тартиблари муҳим аҳамиятга эга. Қонуннинг 18-моддасига кўра Кенгашлар томонидан қабул қилинадиган иш тартиблари халқ депутатлари Кенгаши сессияларини чакориш ва ўтказиш, унда қарорлар қабул қилиш ва сессияга ҳал қилиш, берилган бошқа ваколатлар халқ депутатлари Кенгаши иш тартибига мувофиқ белгиланади.

Санаб ўтилган ҳуқуқий ҳужжатлар маҳаллий давлат ҳокимиятининг вакиллик органлари, ҳокимликлар ва ўзини ўзи бошқариш органларининг фаолиятини амалга оширишга қаратилган, улар ёрдамида шу органларнинг ваколатлари амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикасида ҳозирги кунгача фаолият кўрсатиб келаётган давлат ҳокимиятининг вакиллик органлари қуйидаги ҳуқуқий ҳужжатларни қабул қиладилар: халқ депутатлари Кенгашининг ҳокимлик аппаратининг иш тартиби (регламенти), халқ депутатлари Кенгашларининг ёрдамчи ва ижро этувчи органлари тўғрисидаги ҳуқуқий ҳужжатлар (уларга депутатлик гуруҳлари тўғрисидаги Низомлар, ҳокимият аппаратининг бўлимлари, бошқармалари ва комиссиялари тўғрисидаги Низомлар) киради.

Ҳокимлик аппарати тузилмавий қисмлари тўғрисидаги ҳуқуқий ҳужжатларга мансуб йўриқномалари, бўлим ва бошқармаларнинг комиссиялари тўғрисидаги, қабулқоналар тўғрисидаги низомлар, аппаратдаги мансабдор шахслар ҳуқуқий ҳолатини белгилаб берувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар (йўриқномалар) киради.

Халқ депутатлари Кенгашлари фаолиятининг айрим

йўналишлари бўйича қабул қилинадиган ҳужжатларга ашшаратда иш юритиш бўйича йўриқномани кўрсатиш мумкин ва, ниҳоят, давлат ҳокимиятининг вакиллик органи ва ҳокимлик аппаратида жамоатчиликнинг таппаббускор органларини, фуқароларни иштирок эттиришга хизмат қиладиган ҳуқуқий ҳужжатлар ҳам қабул қилинади. Уларга халқ дружиначилари, ўртоқлик судлари ишлари бўйича тузиладиган жамоатчилик асосида ишловчи фуқароларнинг ҳуқуқий ҳолатини белгилаб берувчи низомлар киради.

Санаб ўтилган ҳуқуқий ҳужжатларнинг аксарияти давлат ҳокимияти вакиллик органлари тўғрисида Ўзбекистон Республикаси қонунлари қабул қилингандан сўнг эскириб қолади ва у ёки бу ҳолатига аниқлик киритиш лозим бўлиб қолади.

Давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятининг турли хил томонлари Ўзбекистон Республикасидаги мавжуд ҳуқуқий тармоқлар билан тартибга солинади. Масалан, Ўзбекистон Республикаси мулкчилик тўғрисидаги қонунининг 22-моддасида мулкнинг субъектлари белгиланади, мулкчилик ҳуқуқини халқ номидан Ўзбекистон Республикасининг Олий Мажлиси ва Ўзбекистон Республикаси халқ депутатлари маҳаллий Кенгашлари амалга оширадидлар. Мазкур қонунинг 24-моддаси 2-бандида Ўзбекистон Республикаси номидан ер, ер ости бойликлари, ички сувлар, ўсимлик ва ҳайвонот дунёси, бошқа табиий бойликларга эгаллик қилиш ҳуқуқини барча даражадаги халқ депутатлари Кенгашлари томонидан амалга оширилиши белгиланган.

БЕШИНЧИ БОБ

Давлат ҳокимиятининг вакиллик ва ўзини ўзи бошқариш органларининг функциялари

Давлат ҳокимиятининг вакиллик ва ўзини ўзи бошқариш органларининг ташкил этилиши ва фаолияти масалаларини таҳлил қилганда, энг аввало, улар фаолиятининг мазмуни нимадан иборат эканлигини аниқлаб олиш лозим. Давлат ҳокимияти вакиллик ва ўзини ўзи бошқариш органларининг фаолияти мазмунини тавсифлаш учун Давлат ҳокимияти вакиллик ва ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисидаги адабиётларда, қонунчиликда шу органларнинг иш тажрибасида «вазифалар», «ваколатлар» деган иборалар қўлланилади. Лекин бу иборалар давлат ҳокимияти вакиллик ва ўзини ўзи бошқариш органларининг фаолияти мазмунининг энг муҳим хусусиятларини ифодалаб бера олмайди. Бу саволга жавобни давлат ҳокимияти вакиллик ва ўзини ўзи бошқариш органларининг функцияларини кўриб чиққанда топиш мумкин.

Давлат ҳокимияти вакиллик ва ўзини ўзи бошқариш органларининг функциялари дейилганда уларнинг ижтимоий-тарихий таъминланишининг асосий томонлари, Ўзбекистон Республикасида халққа тегишли бўлган давлат ҳокимиятини амалга оширишга қаратилган фаолиятнинг асосий томонлари тушунилади. Функциялар йиғиндиси давлат ҳокимияти вакиллик ва ўзини ўзи бошқариш органларининг қандай ишлар билан шуғулланишлари лозим эканлигини белгилаб беради.

Давлат ҳокимияти вакиллик ва ўзини ўзи бошқариш органларининг Ўзбекистонда мавжуд бўлган барча тизимлари учун ягона бўлган асосий функцияларга қуйдагилар киради:

1. Тегишли ҳудуд аҳолисини бирлаштириш, барча фуқароларнинг манфаатларини ифодалаш, уларни давлат, жамоат ишларини бошқаришга кенг жалб этиш.

2. Тегишли ҳудудда ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг комплекслигини таъминлаш.

3. Давлат ҳўжалик ва ижтимоий-маданий қурилиш бўйича республика ва маҳаллий аҳамиятга эга бўлган бошқа масалаларни муҳокама қилишда иштирок этиш.

4. Маҳаллий ҳокимият органлари қарорларини, Ўзбекистон Республикасининг қонунларини, Президент фармонларини, давлат ҳокимияти идора органларининг қарорларини

ҳаётга татбиқ қилиш.

5. Тегинли ҳудудда қуйи турувчи халқ депутатлари Кенгашлари фаолиятига раҳбарлик қилиш, жамоатчилик фаолиятини бирлаштириш ва йўналтириш.

6. Қонунчиликни, ҳуқуқ-тартиботни ва фуқароларнинг ҳавфсизлигини таъминлаш.

Давлат ҳокимияти вакиллик ва ўзини ўзи бошқариш органларининг юқорида санаб ўтилган функциялари қандай қилиб амалга оширилади? Ҳокимлар бошчилик қиладиган халқ депутатлари Кенгашлари давлат, хўжалик ва ижтимоий-маданий қурилишнинг ҳамма соҳаларига бевосита ёки ўзлари тузадиган органлар орқали раҳбарлик қиладилар. Раҳбарлик, биринчидан, бевосита халқ депутатлари Кенгашлари сессияларида масалаларни кўриб чиқиш ва ҳал қилиш орқали амалга оширилади, иккинчидан, халқ депутатлари Кенгашлари ўз функцияларини амалга оширишлари учун қарорлар қабул қиладилар, уларнинг ижросини таъминлайдилар ва ижросини назорат қиладилар.

Давлат ҳокимияти вакиллик органлари ўз функцияларини амалга оширишда қуйидаги воситалардан фойдаланадилар:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига мувофиқ қўғуллар ва бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилиш Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ваколатига киради.

2. Фармойиш бериш йўналтирувчи ва мувофиқлаштирувчи фаолият. Халқ депутатлари Кенгашлари ўзларига бўйсунувчи органлар тузадилар, ўз ҳудудларида жойлашган ва ўзларига бўйсунган корхона, ташкилот ва муассасалар фаолиятига раҳбарлик қиладилар, ўзларига қарашли ҳудудларда жойлашган, лекин юқори кенгашларга бўйсунадиган корхона, ташкилот ва муассасалар фаолиятини мувофиқлаштириб турадилар.

3. Назорат фаолияти. Ўзбекистон Республикасининг Олий Мажлиси ва маҳаллий Кенгашлар ўзларига ҳисобот бериб турувчи органлар фаолиятини назорат қиладилар. Халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгашлари фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига, иқтисодий-иқтисодий ривожланиш таъминлашга, атроф-муҳитни муҳофаза қилишга доир ўз ваколатлари доирасида кўриб чиқиш ҳуқуқи берилган масалаларни, ташкилий масалалар ва Ўзбекистон Республикаси қонунларига мувофиқ назорат этишга доир масалаларни ҳал этади. Ўзбекистон Республикасининг «Маҳаллий дав-

me

лат ҳокимияти тўғрисида»ги Қонунига мувофиқ тегишли ҳудудларнинг ҳокимлари мулкчиликнинг турли шаклига мансуб корхоналар, муассасалар ва ташкилотлар билан ҳамкорлик қилиш масалаларини ҳал этади.

Ўзбекистон Республикасининг «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги Қонунида халқ депутатлари Кенгаши ва ҳоким фаолиятининг қонунийлигини назорат қилиш тартиби белгиланган. Унга кўра халқ депутатлари вилоят, туман, шаҳар Кенгашининг ҳамда ҳокимларнинг Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунларига, Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармонлари, қарорлари ва Фармойишларига зид келадиган қарорлари Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан бекор қилинади.

Ҳокимларнинг Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунларига, Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармонлари, қарорлари ва Фармойишларига, Вазирлар Маҳкамаси ҳужжатларига, шунингдек, Ўзбекистон Республикасининг давлат манфаатларига зид келадиган ҳужжатлари Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тўхтатилади ва бекор қилинади.

Вилоят, шаҳар ва туман халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимлар ўз ҳудудларида қонунийлик, ҳуқуқ-тартибот ва хавфсизликни таъминлаш бўйича назорат олиб борадилар. Юқори турувчи халқ депутатлари Кенгашлари қуйи турувчи халқ депутатлари фаолиятига раҳбарликни амалга ошираётган эканлар, уларнинг фаолиятини ҳам назорат қиладилар. Халқ депутатлари Кенгашлари ўзини ўзи бошқариш органларининг фаолияти устида ҳам назорат ўрнатадилар ва улар фаолиятини йўналтириб турадилар.

4. Ташкилотчилик ва тарбиялаш фаолияти. Бу фаолият кўпроқ маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятига тааллуқли бўлиб, фуқароларни давлат ва жамият ишларини бошқаришга жалб этиш билан боғланган. Ўзбекистон Республикасининг «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги Қонунининг 22-моддасига кўра тегишли ўзини ўзи бошқариш органининг раиси (оқсоқоли) аҳоли орасида маъруза ва суҳбатлар ўтказишни ташкил этади, фуқароларга мунтазам равишда кино хизмати кўрсатишга, китоб савдосини ривожлантиришга, газета ва журналларнинг тарқатилишига ёрдамлашади, меҳнаткашлар оммавий равишда дам оладиган

худудларни ташкил этишга, спорт иншоотлари тармоғини ривожлантиришга қўмаклашади.

Халқ депутатлари Кенгашлари ва ўзини ўзи бошқариш органларининг моддий-молиявий базаси. Давлат ҳокимиятининг вакиллик ва ўзини ўзи бошқариш органлари томонидаги ўз функцияларини амалга оширишнинг муҳим воситаларидан бири уларда моддий-молиявий базанинг мавжудлигидир. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 53-моддасида бозор муносабатларини ривожлантиришга қаратилган Ўзбекистон иқтисодиётининг негизини хилма-хил шакллардаги мулк ташкил этади, деб ёзиб қўйилган. Жамият иқтисодий негизлари шу тартибда белгиланган экан, кенг маънода шу мулкнинг ўзи давлат ҳокимиятининг вакиллик ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятининг моддий-молиявий базаси деб қаралиши лозим. Шу билан бирга Конституция асосида қабул қилинган жорий қонунларда маҳаллий давлат ҳокимияти ва ўзини ўзи бошқариш органларининг моддий-молиявий базаси белгиланган.

Ўзбекистон Республикасининг «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги Қонунининг 7-моддасида маҳаллий давлат ҳокимияти фаолиятининг иқтисодий асосини ташкил этувчи мулк шакллари белгиланган. Унга кўра халқ депутатлари вилоят, туман, шаҳар Кенгаши ва вилоят, туман, шаҳар ҳокими фаолиятининг иқтисодий асосини маъмурий-ҳудудий тузилмаларнинг давлат мулки (жамоа мулки) ҳамда вилоят, туман ва шаҳарда мавжуд бўлиб, иқтисодий ва ижтимоий ривожланишга хизмат қилувчи бошқа мулк ташкил этади. Қонунда маҳаллий давлат ҳокимияти фаолиятининг молиявий асоси ҳам кўрсатилган. Ушбу қонуннинг 2-моддасида вилоят, туман, шаҳарнинг молиявий ресурслари белгиланган. Унга кўра вилоят, туман, шаҳарнинг молиявий ресурсларини бюджет маблағлари, бюджетдан ташқари фондлар, аниқ мақсадга қаратилган фондлар, кредит ресурслари, шунингдек, республика (вилоятлар, Тошкент шаҳри) бюджетидан ажратилган субвенциялар ва дотациялар ташкил этади.

Қонунга мувофиқ маҳаллий ҳокимият органларининг вилоят, туман, шаҳар бюджетидан ташқари фондлари ҳам бўлиши мумкин. Қонуннинг 14-моддасига кўра халқ депутатлари вилоят, туман, шаҳар Кенгаши фуқароларнинг, мулкчилик шаклидан қатъи назар, корхоналар, муассасалар ва ташкилотларнинг ихтиёрий бадаллари ва хайрияларидан, Ўзбекистон

¹Тошкент Давлат юридик институти

Республикаси қонунларига мувофиқ ундириладиган айрим турдаги жарималардан, ўзга маблағлардан таркиб топадиган, бюджетдан ташқари фондлардан ташкил топади.

Ўзбекистон Республикасининг «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги Қонунда ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятининг иқтисодий ва молиявий негизи белгиланган.

Қонуннинг 14-моддасида ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятининг иқтисодий негизи белгиланган. Унга кўра ўзини ўзи бошқариш органлари қурган, сотиб олган ёки қонунда белгиланган тартибда уларга берилган жамоат объектлари, ижтимоий-маиший ва бошқа объектлар, шунингдек, сотиб олинган транспорт воситалари, хўжалик анжомлари ҳамда бошқа мол-мулк ўзини ўзи бошқариш органларининг мулкани ташкил этади.

Қонуннинг 15-моддасида ўзини ўзи бошқариш органларининг молиявий негизи белгиланган, унга кўра ўзини ўзи бошқариш органларининг молиявий ресурслари халқ депутатлари туман ва шаҳар Кенгашлари томонидан ажратиладиган бюджет маблағларидан, фуқаролар ва меҳнат жамоаларининг ихтиёрий хайр-эҳсонларидан, хайрия жамғармалари ажратиб берадиган маблағлардан таркиб топади.

Ўзбекистон Республикаси маҳалла қўмиталарининг ҳуқуқий ҳолатини белгилаб берувчи олдинги ҳуқуқий ҳужжатлар маҳалла (квартал) қўмиталари тўғрисидаги Низом бўлиб, унда маҳалла (квартал) комитетларининг молиявий фаолият билан шугулланишлари тақиқланган эди. Ҳозирги тузилаётган ўзини ўзи бошқариш органларининг аксарияти олдинги маҳалла комитетлари ўрнида тузилмоқда. Бу органларнинг ҳуқуқий ҳолати тубдан ўзгартирилган.

Халқ депутатлари Кенгашларининг хўжалик ва ижтимоий-маданий қурилиш соҳасидаги функциялари.

Давлат ҳокимияти вакиллик органлари иқтисодиётга раҳбарликни амалга оширганда эътибор бозор муносабатларини ривожлантиришга қаратилган бўлиши лозим.

Ўзбекистон иқтисодиётининг негизини хилма-хил шакллардаги мулк ташкил этишини ҳисобга олиш лозим. Уларнинг ҳудудларида давлат тасарруфидаги корхоналардан ташқари хусусий мулкчиликка асосланган корхоналар вужудга келмоқда ва ривожланмоқда. Халқ депутатларининг биринчи навбатдаги вазифалари шу ҳудудда яшаётган барча фуқароларни улар

нинг айрим гуруҳлари манфаатлари билан уйғунлаштириб олиб боришдир, тегишли ҳудудда муҳофаза қилинишини таъминлайдилар.

Халқ депутатлари Кенгашлари иқтисодийда раҳбарликни режа асосида амалга оширадилар. Конституцияга мувофиқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси бу соҳада истиқболга мўлжалланган дастурларни қабул қилади (Конституциянинг 75-моддаси 3-банди). Вилоят, туман ва шаҳар халқ депутатлари Кенгашлари тегишли ҳудудни ривожлантиришнинг истиқболга мўлжалланган дастурларини қабул қиладилар (Ўзбекистон Республикаси «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги Қонунининг 24-моддаси).

Давлат ҳокимияти вакиллик органлари иқтисодийда раҳбарликни мувофиқлантириш ва фармойиш берил, йўналтириш фаолиятлари орқали ҳам амалга оширадилар. Булардан биринчиси кўпроқ халқ депутатлари Кенгашларига хос бўлса, иккинчиси ҳокимиятга тааллуқлидир.

Халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимлар хўжалик қурилиши соҳасида саноат, қишлоқ хўжалиги, қурилиш, транспорт ва алоқа воситаларини, турар жой қурилиши, коммунал қурилиш, ҳудудларни ободонлаштириш, савдо ва умумий овқатланиш, аҳолига маиший ва бошқа турдаги хизмат кўрсатиш, табиий ресурслардан фойдаланиш, табиатни муҳофаза қилиш масалаларни ҳал қиладилар.

Халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимлар ижтимоий-маданий қурилиш соҳасида халқ маорифи, маданий-маърифий ишлар, соғлиқни сақлаш, ижтимоий таъминот, жисмоний тарбия ва спорт, меҳнат ва иш ҳақи масалаларини ҳал қиладилар. Мазкур соҳада санаб ўтилган ваколатларининг ўзигина халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимларнинг шу соҳадаги функцияларининг мураккаб ва турли-туман мазмун касб этишини кўрсатади.

Халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимларнинг давлат қурилиши соҳасидаги функциялари.

Ўзбекистоннинг мустақил давлатда айланиши муносабати билан ҳокимлар бошчилик қиладиган вакиллик органлари - халқ депутатлари Кенгашлари давлат қурилиши соҳасида энг муҳим масалаларни ҳал этадилар. Бу масалаларга қуйидагилар киради:

1. Миллий давлат ва маъмурий-ҳудудий тузилиш масалаларини қонун йўли билан тартибга солиш. Масалан, Ўзбекистон

Республикаси Конституциясининг 78-моддаси 5-бандига мувофиқ Ўзбекистондаги вакиллик органининг энг юқори босқичи бўлган Олий Мажлис Ўзбекистон Республикаси таркибига янги давлат тузилмаларини қабул қилиш ва уларнинг Ўзбекистон Республикаси таркибидан чиқиши ҳақидаги қарорларни тасдиқлайди. Шу модданинг 7-бандига мувофиқ эса маъмурий-ҳудудий тузилиш масалаларини қонун йўли билан тартибга солиш, Ўзбекистон Республикасининг чегараларини ўзгартириш, шу модданинг 23 - бандига мувофиқ, туманлар, шаҳарлар, вилоятларни ташкил этиш, тугатиш, номини ўзгартириш ва уларнинг чегараларини масалаларини ҳал этади.

2. Ўзбекистон Республикасидаги давлат органлари тизимини, уларнинг ҳуқуқий ҳолатини белгилаш ва улар фаолиятига раҳбарлик қилиш киради. Ўзбекистон Республикаси Конституциясига мувофиқ республикада тузиладиган давлат органларининг барча тизими Республика Олий Мажлиси томонидан сайланади, тузилади ёки тайинланади. Ўзбекистон Республикасининг «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги Қонунининг 24-моддасига мувофиқ халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгаши ваколатларига халқ депутатлари Кенгашининг доимий ва муваққат комиссияларини, бошқа органларини тузиш, сайлаш ва тугатиш, уларнинг таркибини ўзгартириш, улар ишига доир ҳисоботларни тинглаш киради.

3. Тегишли ҳудудларда қонунларга риоя этилишини, давлат ва жамоат хавфсизлигини таъминлаш. Масалан, Ўзбекистон Республикасининг «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги Қонунининг 25-моддасига мувофиқ давлат қурилиши соҳасидаги шу ваколат бевосита вилоят, туман, шаҳар ҳокими-га юклатилади. Унга кўра ҳоким тегишли ҳудудда қонунийлик, ҳуқуқ-тартибот ва хавфсизликни таъминлаш масалаларини ҳал этади.

4. Фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини таъминлаш. Ўзбекистон Республикасининг «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги Қонунда мана шу соҳада халқ депутатлари вилоят, туман, шаҳар Кенгашлари ва ҳокимларнинг ваколатлари алоҳида-алоҳида берилган. Ўзбекистон Республикасининг «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги Қонунининг 24-моддасида халқ депутатлари вилоят, туман, шаҳар Кенгашлари фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини муҳофаза қилишга доир масалаларни ҳал этади, дейилган. Шу қонуннинг 25-моддасида эса вилоят, туман ва шаҳар ҳокими

фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини муҳофаза қилиш соҳасида қонун ҳужжатларида Ўз ваколатлари доирасидаги масалаларни ҳал этади, дейилган.

5. Халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимларнинг давлат қурилиши соҳасидаги функцияларининг навбатдагиси бу вилоят, туман ва шаҳар ҳудудида бевосита демократия шакллари-нинг ишлашини ва тараққий этишини таъминлашдан иборатдир. Айниқса, Ўзбекистон Республикасида маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органларининг жорий этилиши бу функциянинг долзарблигини янада оширади. Бу соҳада Кенгашлар ва ҳокимлар шу ҳудудларда ўтказилиши лозим бўлган сайловларни тапқил этишлари, депутатларга, номзодларга сайловолди учрашувларида берилган топшириқларни кўриб чиқишлари, уларни бажариш тadbирларини ишлаб чиқишлари, ижро тўғрисида ахборотлар беришлари лозим. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимлар тўғрисидаги қонунчиликдан шу нарса келиб чиқадики, кенгашлар ва ҳокимлар тегишли ҳудудлардаги фуқароларнинг эҳтиёжларини, уларнинг фикр ва мулоҳазаларини билиб беришлари лозим.

Халқ депутатларининг функциялари. Маълумки, вакиллик органи сифатида ҳар бир халқ депутатлари Кенгашлари маълум сондаги депутатларнинг йилгидисидан иборат. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси 250 нафар депутатдан иборат. Вилоят Кенгашлари, Тошкент шаҳар Кенгаши 60 депутатдан, туман Кенгашлари 30 депутатдан иборат. Халқ депутатлари Кенгашларининг функциялари бўлганлиги сабабли, ҳар бир алоҳида олинган депутатнинг ҳам функцияси бор.

Халқ депутатларининг функциялари дейилганда депутатлар фаолиятининг асосий томонлари тушунилади. Депутатларнинг функциялари давлат ҳокимият органларининг функцияларидан келиб чиқади. Ўзбекистон Республикасининг «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги Қонуни қабул қилингунига қадар Ўзбекистон Республикасида ҳар бир звено кенгашларнинг ҳуқуқий ҳолати алоҳида қонун билан тартибга солинар эди, шу қонунларнинг алоҳида боби депутатларнинг ҳуқуқий ҳолатини тартибга солар эди. «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги Қонунда халқ депутатларининг функциялари ҳақида гапирилмайди. Демак, ҳозирги кунда Ўзбекистонда депутатларнинг ҳуқуқий ҳолатини белгилловчи қонун Ўзбекистон Республикасининг Олий Мажлиси томонидан

Тошкент Давлат юридик институти

1995 йил 6 майда қабул қилинган «Ўзбекистон Республикаси депутатларининг мақоми тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонунидир. Мазкур қонунга биноан халқ депутатларининг асосий функцияларидан бири депутатликка номзод этиб кўрсатган тегишли сиёсий партиянинг эркини аниқлаш, уни ифодалаш ва уни ҳаётда амалга оширишдир. Қонуннинг 1-моддасида: «Олий Мажлис, Жўқорғи Кенгес, халқ депутатлари вилоят, туман, шаҳар Кенгашининг депутати ўз фаолиятида сайловчиларнинг, шунингдек, ўзини депутатликка номзод этиб кўрсатган тегишли сиёсий партиянинг ёхуд тегишли ҳокимият вакиллик органи ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи манфаатларини ифода этади», дейилган.

Халқ депутатларининг яна бир асосий функцияси халқ депутатлари Кенгаши ва ҳокимият аппарати органларининг қарорларини қабул қилиш ва улар ижросини таъминлашдир.

Ўзбекистон Республикасининг «Ўзбекистон Республикасида депутатларнинг мақоми тўғрисида»ги Қонунининг 8-моддасида халқ депутати тегишли Кенгаш сессиясида кўриб чиқиладиган барча масалаларда ҳал қилувчи овоз ҳуқуқидан фойдаланади, қарор лойиҳаларини ва уларга тузатишларни тақдим этади, дейилган.

Халқ депутати мазкур функциясини халқ депутатлари Кенгашлари идораларида ҳам амалга ошириши белгиланган. Қонуннинг 14-моддасига мувофиқ депутат кенгаш кўмитаси, доимий комиссиялари ва бошқа идоралари таркибига кирса, мазкур идораларнинг кўриб чиқиши учун ҳар қандай масала ва таклифни киритишга, бу масала ва таклифларни кўриб чиқиш учун тайёрлашда, уларни муҳокама қилиш ва улар юзасидан қарорлар қабул қилишда иштирок этишга, шунингдек, кенгаш ҳамда унинг идоралари қарорларини рўйбга чиқаришга ташкил этишда ва бу қарорларнинг бажарилишини назорат қилишда иштирок этишга ҳақлидир.

Ўзбекистон Республикасининг «Ўзбекистон Республикасида депутатларнинг мақоми тўғрисида»ги Қонуни депутатларнинг юқорида кўрсатилган функцияларини амалга оширишлари учун сиёсий, ташкилий, ижтимоий-иқтисодий кафолатларни ва депутатлик дахлсизлигини белгилайди. Халқ депутатлари Кенгаши ва ҳокимият депутатта ҳисоботларни ва сайловчилар билан учрашувларни ўтказиш учун зарур шарт-шароитларни таъминлайди. Унинг илтимосига биноан ҳокимият корхоналар, муассасалар ва ташкилотларнинг маъмурияти ва

жамоат ташкилотлари бино ажратиб, депутатнинг ҳисоботи, унинг сайловчилар билан учрашувлари ўтказиладиган, депутатнинг фуқароларни қабул қиладиган вақти ва жойини фуқароларга маълум қиладилар, қабул ва учрашувларда қатнашиш учун депутатнинг таклифига биноан ўзларининг масъул вакиллари яборадилар, шунингдек, депутатнинг жойлардаги ишига кўмаклашиш юзасидан бошқа чора-тадбирларни кўрадилар.

Мазкур қонуннинг 21-моддасига кўра депутатнинг ҳуқуқлари, шаъни ва қадр-қиммати муҳофаза қилинади. Депутатнинг шаъни ва қадр-қимматига қасд қилган шахслар қонунга мувофиқ маъмурий ёки жиноий жавобгарликка тортиладилар.

Қонуннинг 24-моддасининг мазмунига кўра халқ депутатлари Кенгашилари, бошқа давлат ва жамоат идоралари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар ҳамда уларнинг мансабдор шахслари депутатга ўз ваколатларини амалга ошириш учун шарт-шароитлар яратиб берадилар.

Қонунга кўра Олий Мажлис ёки халқ депутатлари сессия вақтида, шунингдек, қонунда кўзда тутилган бошқа ҳолларда депутатлик ваколатларини амалга ошириш учун депутат ишлаб чиқариш ёки хизмат вазиёларини бажариндан озод қилинади ва унинг депутатлик фаолияти билан боғлиқ харажатлари тегишли давлат бюджети ёки маҳаллий бюджет маблағлари ҳисобидан қопланади.

Халқ депутатининг мақоми тўғрисидаги қонун кенгаш, ҳокимият депутатни Олий Мажлис ёки халқ депутатлари маҳаллий Кенгаши қабул қилган ҳужжатлар, расмий нашрлар, Кенгаш ҳамда унинг идораларининг ахборот ва ёрдамчи материаллари билан таъминлайдилар, халқ депутатининг депутатлик фаолиятида юзага келадиган ҳуқуқий масалаларда унга ёрдам берадилар.

Халқ депутатининг иқтисодий ҳуқуқларга тегишли ҳудудда транспортда bepул юриш ҳуқуқини кўрсатиш лозим (27-модда).

Қонуннинг 31 ва 32-моддаларида халқ депутатларининг дахлсизлиги масаласи ҳал қилинган. Унга кўра халқ депутати тегишли кенгашнинг, сессиялар оралиғидаги даврда эса Олий Мажлис Раёсатининг розилигисиз жиноий жавобгарликка тортилиши, қамоққа олиниши ёки суд йўли билан бериладиган маъмурий жазо чораларига тортилиши мумкин эмас. Бу ҳақда навбатдаги сессияда депутатлар эътиборига етказилиши лозим.

Ўзбекистон Республикасида депутатларнинг мақоми

тўғрисидаги қонун депутатларнинг ўз функцияларини муваффақиятли амалга оширишларига қаратилган яна қатор кафолатларни кўзда тутган. Хулоса қилиб шуни айтиш мумкин: депутатлик ваколатларини амалга оширишга имкон яратадиган шароит ва воситаларнинг йиғиндиси депутатлик фаолиятининг кафолатлари дейилади.

ОЛТИНЧИ БОБ

Халқ депутатлари кенгашлари ва ҳокимлар, ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятининг ташкилий шакли ва услублари

Халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимлар, ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятининг ташкилий шакли тушунчаси ва тизими. Халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимлар, ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятининг ташкилий услублари тушунчаси ва тизими. Халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимлар, ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятида режалаштириш. Халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимлар, ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятида қарорларни тайёрлаш, қабул қилиш, ижросини ташкил этиш ва унинг ижросини назорат қилиш.

Ҳозирги кунда Ўзбекистон Республикасида фаолиятини амалга ошириб келаётган халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимлар, ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятининг ташкилий шакли ва услублари ўз функция ва ваколатларини ҳар хил ташкилий шакллардан фойдаланиб амалга оширадilar. Давлат ҳокимияти органлари ва ҳокимлар олдида турган вазифалар депутатлар, ҳокимлик аппарати, жамоатчилик вакиллари томонидан бажарилади. Халқ депутатлари Кенгашлари фаолиятининг ташкилий шакллари дейилганда юқорида кўрсатилган шахслар ва органларнинг халқ депутатлари Кенгашлари функция ва ваколатларини амалга оширишда қатнашиш воситалари тушунилади.

Халқ депутатлари Кенгашлари фаолиятининг ташкилий шакллари ўзларининг йўналишларига кўра ҳар томонлама характерга эга. Улар ёрдамида халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимликлардаги ички ташкилий муносабатлар ҳам, улар томонидан давлат, хўжалик ва ижтимоий-маданий қурилишга раҳбарлик қилиш бўйича ўз функцияларини бажаришга ҳам эришилади.

Халқ депутатлари Кенгашлари ва ўзини ўзи бошқариш

органлари фаолиятининг ташкилий шакллари Ўзбекистонда мавжуд бўлган вакиллик органларининг тарихий ривожланиши жараёнида вужудга келган бўлиб, уларнинг асосийлари мустақил Ўзбекистоннинг биринчи Конституцияси мазмунидан келиб чиқади.

Халқ депутатлари Кенгашлари фаолиятининг асосий ташкилий шакллари қуйидагилар киради:

- 1) Халқ депутатлари Кенгашларининг сессиялари.
- 2) Ҳокимларнинг ижроия аппарати.
- 3) Халқ депутатлари Кенгашларининг доимий комиссиялари, Ўзбекистондаги вакиллик органларининг энг юқори бўғини Олий Мажлис учун Олий Мажлис комиссиялари ва қўмиталари.

- 4) Давлат ҳокимияти вакиллик органлари депутатларининг сайлов округидаги фаолияти.

- 5) Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва Ўзбекистон Республикасининг «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги Қонунига кўра, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятининг асосий ташкилий шакли тегишли ҳудудлардаги фуқароларнинг йиғинлари ва йиғинлар ўртасидаги даврда ўзини ўзи бошқариш органининг раиси (оқсоқол) ва унинг маслаҳатчилари олиб борадиган фаолияти деб қаралади.

Давлат ҳокимиятининг вакиллик органлари фаолияти ташкилий шакллари асосийси давлат ҳокимиятининг вакиллик органлари учун уларнинг сессияларидир. Ўзбекистон Республикасининг «Маҳаллий давлат ҳокимияти асослари тўғрисида»ги Қонунининг 17-моддасида «Халқ депутатлари вилоят, туман, шаҳар Кенгашларининг асосий иш шакли сессиядир», дейилган. Тегишли халқ депутатлари Кенгашларига берилган ваколатлар Олий Мажлис йиғилишларида ва халқ депутатлари Кенгашлари сессияларида кўриб чиқилади ва ҳал этилади.

Ўзини ўзи бошқариш органларининг ваколатлари фуқароларнинг умумий йиғилишларида ва раис (оқсоқол) ҳамда унинг маслаҳатчилари томонидан амалга оширилади.

Юқорида санаб кўрсатилган вакиллик органлари фаолиятининг шакллари асосий дейиш қабул қилинган. Вакиллик органлари тўғрисидаги қонунчиликка кўра вакиллик органлари ўз ваколатларини амалга оширганда, албатта, улардан фойдаланишлари шарт.

Вакиллик органлари ваколатларини амалга оширганда

улар фаолиятининг асосий шакллари билан бир қаторда турли хил ёрдамчи шакллардан ҳам фойдаланилади. Улар қаторига тайёрлов комиссиялари, йиғилишлар, секциялар, постлар ва ҳоказолар киради. Булар ёрдамида халқ депутатлари Кенгашлари ҳар хил тайёргарлик ва назорат фаолиятини амалга оширадilar.

Давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятининг ташкилий услублари дейилганда халқ депутатлари Кенгашлари, уларнинг органлари, депутатлар, маҳаллий ижроия ҳокимияти (ҳокимликлар) ходимлари, халқ депутатлари Кенгашлари фаоллари қонунчилик билан уларга берилган ваколатларни амалга ошириш учун қўллайдиган ва ишлатадиган воситалар тушунилади.

Давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятининг ташкилий услублари дейилганда халқ депутатлари Кенгашлари, уларнинг органлари, депутатлар, маҳаллий ижроия ҳокимияти (ҳокимликлар) ходимлари, халқ депутатлари Кенгашлари фаоллари қонунчилик билан уларга берилган ваколатларни амалга ошириш учун қўллайдиган ва ишлатадиган воситалар тушунилади.

Давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятининг ташкилий услублари уларнинг функциялари билан бевосита боғланган. Ташкилий услублар қонунийлик ва демократик принциплар талабларига мос келиши керак.

Давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятининг ташкилий услублари, ҳуқуқий актлар билан бир қаторда, уларни ўз функцияларини амалга оширишда бош восита бўлиб хизмат қилади. Улар Кенгашларнинг қарамоғида бўлган ишларга раҳбарлик қилишнинг зарур элементларидир. Ташкилий услублар ҳамма соҳаларда, тармоқларда ишлатилганлиги учун уларга Кенгаш, ҳокимлик аппарати фаолиятининг ўзига хос етакчи йўналиши сифатида қараш мумкин. У давлат ҳокимият органининг ҳўжалик, ижтимоий ва давлат қурилишидаги конкрет вазифаларини ва ваколатларини амалга оширишга бўйсунган.

Ташкилий услублар Кенгашлар фаолиятида демократия принципларини амалга ошириш катта аҳамиятга эга. Бу услубларнинг такомиллаштирилиши Ўзбекистоннинг мустақиллиги шароитида давлат ҳокимияти органлари ишининг самарадорлигини ошириш учун муҳим омилдир.

Давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятининг ташкилий услубларидан шу органларнинг ички тузилишларини

тартибга солишда ҳам, уларнинг назорат ва раҳбарлик қилиш бўйича функцияларини амалга оширишда ҳам фойдаланилади. Масалан, мувофиқлаштириш услубини қарасак, унда халқ депутатлари Кенгашлари доимий комиссиялари ишhini бир-бирига келиштиришда фойдаланилади. Шу билан бирга, шу услубдан Кенгаш ҳудудида жойлашган корхона, ташкилот ва муассасалар фаолиятини шу ҳудудни комплекс ривожлантириш йўлида бирлаштириш учун ҳам фойдаланилади.

Давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятининг ташкилий услублари шу органлар тўғрисидаги норматив ақлар, иш тартиблари ва низоомлар билан тартибга солинади. Масалан, халқ депутатлари Кенгашлари фаолиятини ташкилий режаларнинг айрим босқичлари, кенгашлар ва ҳокимлар қабул қилган қарорларнинг ижросини текширишдир.

Давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятининг ташкилий услублари асосий ва ёрдамчи услубларга ажратилади. Бу Кенгашлар ва ҳокимлар ваколатларини амалга оширишда тутган роли ва аҳамиятига қараб бўлинади. Асосий услубларга режалаштириш, мувофиқлаштириш, қарорларни тайёрлаш, ижрони ташкил этиш ва уни назорат қилиш қиради. Бу услубларнинг асосий деб кўрсатилишига иккита сабаб мавжуд: биринчидан, бу услублардан давлат ҳокимияти органлари ваколатларининг энг муҳим масалаларини ҳал қилишда фойдаланилса, иккинчидан, асосий ташкилий услублар ёрдамида шу масалаларни ҳал қилаётганда бошқа ёрдамчи восита ва услублардан фойдаланилади.

Давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятининг ёрдамчи ташкилий услубларига ҳар хил текширишлар, кузатишлар, инструкция ўтказишлар, қараб чиқишлар ва бошқалар қиради. Шунинг ҳам қайд қилиш лозимки, бу услублар халқ депутатлари Кенгашлари органлари учун асосий услуб бўлиб қолаверади. Масалан, кенгашларнинг доимий комиссиялари учун текшириш ва кузатув, ҳокимлик аппарати, унинг бўлим ва бошқармалари учун инструкция ва инспекция ўтказиш асосий услуб ҳисобланади.

Давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятининг ташкилий услублари улар томонидан қонунлар, қарорлар, буйруқлар ва фармойишлар қабул қилганда кўрилади.

Халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимлик аппарати фаолиятида режалаштириш услуби. Ўзбекистон Республикасининг «Маҳаллий давлат ҳокимияти асослари тўғрисида»ги

Қонуни Кенгашлар ва ҳокимлик аппарати фаолиятини режалаштириш вазифаларини ҳокимларга юклайди. Қонуннинг 25-моддасида вилоят, туман ва шаҳар ҳокими режалаштириш масалаларини ҳал этади, дейилган. Халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимлик аппаратида режалаштириш услубидан кенгашлар икки йўналишда фойдаланадилар. Биринчидан, ҳамма давлат ҳокимиятини вакиллик органлари ўз ваколатлари доирасида тегишли ҳудудда иқтисодий ва ижтимоий ривожланиш масалаларини ҳал қилишни режалаштирадилар, шу масалаларни юқори турувчи Кенгашлар томонидан режалаштириганда илгирок этадилар. Иккинчидан, халқ депутатлари Кенгашлари ўзларининг фаолиятларини танкилий режалаштиришни уюштирадилар.

Давлат ҳокимияти вакиллик органларининг ўз ҳудудларини иқтисодий ва ижтимоий ривожлантиришни режалаштиришнинг лозимлиги Ўзбекистон Республикасининг Конституциясидан ва бошқа жорий қонунлардан келиб чиқади. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 78-моддаси 3-бандига мувофиқ Олий Мажлис Ўзбекистон Республикаси стратегик дастурларини қабул қилиш ҳуқуқига эга. Стратегик дастурларни қабул қилишни амалга ошириш, албатта, тегишлича режалар орқали амалга оширилади. Ўзбекистон Республикасининг «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги Қонунининг 1-моддасида халқ депутатлари Кенгаши ва ҳоким вилоят, туман ва шаҳар учун умумий бўлган ижтимоий-иқтисодий ривожланиш вазифаларини амалга оширишни таъминлашни белгиланган. Маъмур қонуннинг 24-моддасида эса халқ депутатлари вилоят, туман, шаҳар Кенгашлари тегишли ҳокимларнинг тақдимига биноан ҳудудларни ривожлантиришнинг истиқболига мўлжалланган дастурларни тасдиқлашлари белгиланган. Маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органларининг бу ваколатларини амалга ошириш учун тегишли режалар тузилади. Шу режаларни тасдиқлаш ва улар ижросини назорат қилиш давлат ҳокимияти вакиллик органларининг мутлақ ваколатларига киради, яъни улар фақат Олий Мажлис йиғилишларида ва маҳаллий кенгашлар сессияларида ҳал қилинади. Режаларни ишлаб чиқишда депутатлар, доимий комиссиялар ва қўмиталар, жамоатчилик кенг иштирок этади.

Халқ депутатлари Кенгашлари фаолиятида режалаштириш услуби қуйидагиларда намоён бўлади:

1. Халқ депутатлари Кенгашлари ўзларига бўйсунган

Тошкент Давлат юридик институти

хўжалик, ижтимоий қурилиш тармоқларини режалаштирадилар ва ўз ҳудудларида барча ишлаб чиқариш кучларининг режали ривожланишига муҳим таъсир ўтказадилар.

2. Маҳаллий Кенгашларга қарашли хўжалик ташкилотларининг ва муассасаларининг иши режа асосида олиб борилади.

3. Кенгаш ва унинг органлари ишhini ташкил қилиш уларнинг барча ташкилий-оммавий иши режа асосида қурилади.

Маҳаллий Кенгашлар режалари тизимида марказий ўринни барча тармоқларнинг, Маҳаллий Кенгашнинг барча корхона ва муассасалари ишhini қамраб олувчи маҳаллий хўжаликни ва ижтимоий-маданий қурилишни ривожлантиришнинг йиллик ва истиқбол режалари эгаллайди. Улар ишлаб чиқарилаётган маҳсулотни сотиш топшириқларини, товарларнинг муҳим турларини, иш ҳақи фондини, бюджетга тўланадиган маблағ суммасини ва рентабеллигини, янги техникани татбиқ қилишни, моддий-техникавий таъминотни ўз ичига оладилар. Савдо шаҳобчаларини, аҳолига коммунал-маиший хизмат кўрсатишнинг барча турларини ривожлантириш ва турар жой фондини қуриш ҳам режалаштирилади.

Тармоқ режалари муҳим соҳаларни ташкил қилади: қишлоқ хўжалигининг ривожланиши, турар-жой қурилиши, маиший-хизмат кўрсатиш ва ҳоказолар.

Маҳаллий Кенгашлар йигма режалар ва алоҳида тармоқлар бўйича режалар билан бирга тармоқлараро хусусиятта эга бўлган ҳар хил махсус режаларни ҳам тасдиқлайдилар. Жумладан, ҳар бир Кенгаш сайловчилар топшириқларини ижро қилиш тадбирлари режасини тасдиқлайди. Шаҳар Кенгашлари шаҳарларнинг бош лойиҳаларини ишлаб чиқадиладар ва уларни қабул қиладилар, туман Кенгашлари туман ҳудуд планировка схемасини кўриб чиқадиладар ва кейин уларни юқори турувчи органларнинг тасдиғига берадилар. Маҳаллий Кенгашлар режалардан ташқари балансларнинг тузилишини ҳам таъминлайдилар - ер, маҳаллий ёқилғи, қурилиш материаллари, меҳнат ресурслари, аҳоли пул даромадлари ва харажатлари ва бошқа балансларни, бу баланслар тегишли маъмурий-ҳудудий бирликларнинг хўжалигини комплекс ривожлантиришни режалаштириш учун зарур. Маҳаллий Кенгашларнинг режалари Кенгаш ҳудудида жойлашган корхона ва муассасаларни, уларнинг қизма бўйсунушидан ва қандай мулк эгалитидан қатъи назар ривожланишини ва ишлашhini мувофиқлаштириш воситаси бўлиб хизмат қилади.

Ўзбекистон Республикасида бозор иқтисодиётининг ўрнатилиши муносабати билан маҳаллий Кенгашлар амалга ошираётган режалаштириш шакли ва мазмунини такомиллаштириш муҳим аҳамият касб этади. Режалаштириш раҳбарлигининг ва илми амалда тапқил қилинишининг услуби сифатида умуман Кенгашга, ҳокимга, ҳокимлик аппаратига ва унинг барча органларига ҳосдир. Сессияларда маҳаллий Кенгашлар маҳаллий хўжаликни ва ижтимоий қурилишни ривожлантиришнинг йиллик ва стратегик режаларини, қурилиш режаларини, сайловчиларнинг нақазларини бажариш бўйича тадбирлар режаларини кўриб чиқадилар ва тасдиқлайдилар. Ҳокимлик аппарати кенгашлар томонидан қабул қилинадиган режалар лойиҳаларини тайёрлашни ташкил қиладилар, бошқариш тармоқлари бўйича режаларни ўзларига бевосита бўйсунган корхона, хўжалик ташкилотларига режа топшириқларини тасдиқлайдилар. Бўлим ва бошқармалар тегишли тармоқларнинг ривожланиш режаларини тузадилар, ўзларига бўйсунган корхона, ташкилот ва муассасаларнинг режаларини кўриб чиқадилар ва мувофиқлаштирадилар. Молия бўлимлари режаларини маҳаллий Кенгаш бюджетлари билан мувофиқлаштирадилар.

Маҳаллий Кенгашга қарашли корхона ва хўжалик ташкилотлари ўз ишлаб чиқариш - молия режаларига эга. Шундай қилиб, қўйи турувчи қисмларни, тегишли органлар томонидан умумлаштириладиган ва бирлаштириладиган режалари бўйича ва комплекс режаларнинг асоси ва, ниҳоят, маҳаллий Кенгаш қабул қиладиган тегишли ҳудудда хўжаликни ва ижтимоий қурилишни ривожлантириш йиғма режаси учун асос бўлади.

Режалаштириш давлат раҳбарлигининг методи сифатида фақатгина ишлаб чиқариш ва аҳолига хизмат кўрсатишни қамраб олмасдан, балки шу раҳбарликни ташкил қилишнинг ўзини ҳам қамраб олади. Режа бўйича Кенгашларнинг сессиялари, ҳокимлик аппарати мажлислари ўтказилади, режалар бўйича доимий комиссиялар, депутатлик гуруҳлари ишлайди. Депутатлар ҳам сайлов округларидаги фаолиятини режалаштирадилар. Бўлим ва бошқармаларнинг фаолияти ҳам режа асосида ташкил қилинади. Режалаштиришнинг бу тури ташкилий режалаштириш дейилади.

Ташкилий режалаштиришнинг бу шакли кенгаш ва ҳоким фаолиятини умуман бутунлигича мувофиқлаштиришни қисман осонлаштиради, халқ хўжалиги вазифаларининг бажарилишини ташкилий томондан етарли таъминлайди ҳамда Кен-

Тошкент Давлат юридик институти

гаш ва ҳокимга ташкилий фаолиятда келажакни мўлжаллашга имкон беради.

Маҳаллий Кенгашлар ва ҳокимлар фаолиятини комплекс режалаштиришнинг қуйидаги ўзига хос томонларини кўрсатиш мумкин:

биринчидан, улар бир йилга ёки Кенгаш ва ҳоким ваколатининг ҳамма муддатига, яъни беш йилга қабул қилинади. Бу Кенгаш ва ҳоким ташкилий тадбирларини маҳаллий хўжалик ва бюджет ривожланишининг бир йиллик режалари билан мувофиқлаштиришга имкон яратади;

иккинчидан, у Кенгаш ва ҳокимнинг хўжалик ва ижтимоий қурилиш соҳасида олдинда турган даврга мўлжалланган фаолиятининг асосий йўналишларига асосланади ва ҳар бир тадбирни ташкилий таъминлашнинг зарур воситаларини кўзда тутати (қарор тайёрлаш ва қабул қилиш, маълумотлар йиғиш, оммавий иш олиб бориш, ижрони ташкил қилиш ва назорат). Бу режа Кенгаш ва ҳокимлик аппарати ҳамма қисмларининг ишини бирлаштиришга хизмат қилади. Шу билан бирга, уларнинг асосий ишлаш соҳаларини ҳам белгилайди. Жумладан, унда Кенгаш сессиясини, ҳоким аппаратининг мажлисини ўтказиш муддатлари ва қўриладиган асосий масалалар доираси белгиланади. Режада халқ хўжалик режаларидан келиб чиқадиган ҳар хил тадбирлар тайёрлаш ва ўтказишга ташкилий чоралар мўлжалланади (масалани ўрганиш, текшириш, кузатиш, ўтказиш).

Кенгаш ва ҳоким фаолиятининг комплекс перспектив режаси, ҳокимлик аппарати ва бошқа органлар учун вазифаларини, одатда, кварталга, айрим ҳолларда ярим йилга белгилаб берувчи жорий режаларни тузиш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Иш режаларини тайёрлаш техникаси кўп ҳолатда кенгашнинг тури, унинг органлари тизими ва структураси билан белгиланади. Лекин умумий тартибга қўра, ишнинг ҳамма ташкилий-техникавий томонига тайёргарлик ишига Кенгаш органлари раҳбарларини, депутатларни, хўжалик ташкилот ва муассасаларини, жамоатчилик вакилларини жалб қилишни ҳокимлик аппарати бажаради.

Барча бўлим, бошқарма, инспекция, комиссия, йирик хўжаликлар бошқилари ўз тақлифларини ҳокимлик аппаратига беришларига олдиндан чоралар кўриб қўйилади. Кўп ҳолларда режа мазмуни чиқарилади.

Кенгаш ва ҳокимлик аппарати иш режаси лойиҳасини тузишга доимий комиссиялар ва қўмиталар жалб қилинади. Одатда, ҳокимлик аппарати бу масала бўйича доимий комиссиялар ва қўмиталар раислари билан йиғилиш ўтказди ёки ҳокимлик аппарати режасини бўлим ва бошқарма раҳбарлари билан муҳокама қилаётганда уларни таклиф қилинади. Режа лойиҳаси тайёрланаётганда депутатларни, фаолларни ҳокимлик аппаратига юбориш, сессияда сўзлаган фикрлари эътиборга олинади. Ҳокимлик аппарати Кенгаш ва ҳокимлик аппарати ишнинг режаси бўйича ўз таклифларини юборишни сўраб депутатларга, хўжаликлар, корхона ва ташкилотлар раҳбарларига ҳамда қўйи турувчи ижрокомларга мурожаат қилинади. Ҳокимлик аппаратига тушган барча таклифлар режа лойиҳасини тайёрловчи махсус комиссия томонидан умумлаштирилади.

Комплекс истиқболли режа, албатта, кенгаш сессиясида қабул қилинади. Иш режаси ҳокимлик аппарати ходимларига, доимий комиссия раисларига, бўлим ва бошқармаларга, юқори турувчи ва қўйи турувчи ҳокимлик аппаратига, тегишли ҳудуднинг прокурорига юборилади.

Кенгаш ва ҳокимлик аппарати ишнинг ошқораллиги учун бундай режаларни нашр қилдириш катта аҳамиятга эга. Халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимлик аппарати режаси ижросини назорат қилиш, энг аввало, ҳоким, унинг ўринбосари ва котибнинг тўғридан-тўғри вазифасидир. Режанинг бажарилиши ҳокимлик аппарати назорати остида бўлади. Режа муддати охирида уни ҳаётга татбиқ қилинишининг аҳволи ва натижалари муҳокама қилинади. Режанинг амалга оширилиши натижалари барча депутатлар муҳокамасига ҳам қўйилади. Ташкилий режалаштиришнинг самарадорлигига эришиш учун зарур талаб унга ҳар томонлама ёндошидир. Унга қўйидаги воситалар ёрдамида эришилади:

1. Ташкилий режаларни иқтисодий ва ижтимоий ривожланиш режалари билан узвий боғлаш.

2. Ташкилий режаларда асосий эътиборни энг муҳим вазифаларга қаратган ҳолда тегишли Кенгаш ва ҳокимлик фаолиятининг ҳамма томонларини ҳам қамраб олиш.

3. Ташкилий режалаштиришнинг Кенгаш ва ҳоким ваколати муддатига тузилиши.

4. Ташкилий режалаштириш тизимига Кенгаш ва ҳокимликнинг барча органларини киритиш, Кенгаш ва ҳоким вазифаларини ҳал қилишда уларнинг ҳар бирининг ролини ва

иштирок қилиш ҳажмини белгилаб бериш.

5. Барча ташкилий режаларни ўзаро келиштириш, мувофиқлаштириш.

Кенгаш ва ҳокимлик девони иш фаолиятида ташкилий режаларнинг қуйидаги турларидан фойдаланилади: Кенгашнинг иш режаси, Кенгаш органларининг иш режаси, тематик режалар (савдони, маиший хизматларни ва ҳоказоларни яхшилаш); депутатлар ва ҳокимлик девони ходимларининг шахсий режалари. Бу режаларнинг ҳаммаси, амалда бўлишининг муддатига кўра, перспектив ва жорий бўлиши мумкин. Ҳар бир звено Кенгашларининг ишيني режалаштириш ўзига хос томонларга эга.

Халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимлар фаолиятида мувофиқлаштириш. Халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимликлар давлат хўжалик ва ижтимоий-маданий қурилиш соҳаларида кўп қиррали фаолиятни амалга оширадилар. Тегишли ҳудудда шу масалаларни бир хил амалга ошириш жуда мураккаб вазифа, чунки ҳар бир алоҳида олинган халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимлик мураккаб тизимга эгадир. Бу тизимга халқ депутатлари Кенгашларининг ва ҳокимлик девонининг ҳар хил органлари, уларнинг ходимлари, фаоллар ва жамоатчилик ташкилотлари киради. Кенгашларнинг ҳудудларида мулкчиликнинг турли шаклларига мансуб бўлган корхона ва ташкилотлар, уларга бўйсунган маҳаллий давлат ҳокимияти органи, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари мавжуддир. Ҳар бир халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимларнинг асосий вазифаси ана шу тизимнинг ягона бир бутун фаолият олиб боришини таъминлашдир. Бу вазифани амалга оширишда мувофиқлаштириш услубидан фойдаланилади.

Ўзбекистон Республикасининг «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги Қонунининг 25-моддасига мувофиқ мувофиқлаштиришни таъминлаш вилоят, туман ва шаҳар ҳокимларига юклатилган. Тегишли ҳудудларнинг ҳокимлари бюджет, молия, ҳисоб-китоб, вилоят, туман, шаҳар мулкини бошқариш, мулкчиликнинг турли шаклига мансуб корхоналар, ташкилотлар ва муассасалар билан ҳамжиҳатлик қилиш масалаларини ҳал этадилар. Ҳамжиҳатликни таъминлаш мувофиқлаштириш демакдир. Халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимларнинг мувофиқлаштириш фаолияти дейилганда, шу органларнинг олдида турган вазифаларни ҳал этиш мақсадида Кенгашга ва ҳокимга қарашли барча органларни, уларнинг бўлим ва бош-

қармаларини, корхона, ташкилот, муассасаларни, ҳоким девони ходимларини, Кенгаш фаолларининг фаолиятини бир йўла бирлаштириш тушунилади. Кенгашлар фаолиятида мувофиқлаштириш услубини улар фаолиятининг турли шакллари асосида ҳам амалга ошириш мумкин. Масалан, кенгаш сессияси ишида ҳамма органларнинг фаолиятини мувофиқлаштириш имконияти яратилади. Бу вазифани ҳокимлик девони мажлисида ҳам амалга ошириш мумкин. Кенгаш доимий комиссиялари раислари комиссия аъзолари фаолиятини мувофиқлаштирадilar. Депутатлик гуруҳлари депутатларнинг сайлов округларидаги фаолиятини мувофиқлаштиради. Мувофиқлаштиришни амалга ошириш учун Кенгаш ва ҳокимлик ҳузурда ҳар хил жамоатчилик Кенгашлари тузилиши мумкин. Кенгаш фаолиятида мувофиқлаштиришни маълум бир муддатта мўлжаллаб олинган Кенгашлар ва ҳокимлар тузадиган ташкилий режалар орқали амалга оширилади.

Халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимлар фаолиятида қарорларни тайёрлаш, ижронини ташкил этиши ва уни назорат қилиши.

Ўзбекистон Республикасининг «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги Қонунининг 6-моддасига мувофиқ вилоят, туман ва шаҳар халқ депутатлари Кенгашлари қарорлар қабул қилади. Вилоят, туман халқ депутатлари Кенгашлари қарор қабул қилади, фармойишлар чиқаради.

Маҳаллий Кенгашлар ваколатларига тааллуқли ҳар хил масалаларни тегишли ҳудудда ижро қилиниши мажбурий бўлган ҳужжатлар қабул қилиш билан ҳал қиладилар. Улар қабул қилаётган қарорларнинг самарадорлиги уларни синчковлик билан тайёрлашга ва тажрибада ишлаб чиқилган ва қонунчиликда кўрсатилган маълум талабларнинг бажарилишига кўп жиҳатдан боғлиқ.

Биринчидан, халқ депутатлари Кенгаши ва ҳокимнинг ҳар бир қарори асосланган бўлиши лозим, яъни ишонарли ва старли маълумотларга эга бўлиши лозим.

Иккинчидан, Кенгаш ва ҳокимнинг қабул қиладиган ҳар бир қарори кенг маънода тежамкор бўлиши шарт. Биринчи навбатда, у ҳақиқатан ҳам зарур бўлиб қолганда чиқарилиши керак. Юқори турувчи органларнинг қарорларини ёки ўзини Кенгаш ва ҳокимнинг олдин қабул қилган қарорларини қайтарувчи, такрорловчи қарорлар қабул қилиш мақсадга мувофиқ эмас. Қарорларнинг кўплиги, агарда улар бир-бирини қайтарса,

қарор билан унинг ижроси ўртасида қарама-қаршилиқлар келтириб чиқаради, ижронинг аҳамиятини камайтиради ва уни қийин-лаштиради. У ёки бу масалани ҳал қилиш йўллари мавжуд бўлса, энг кам маблағ сарф қилишни, кам куч сарф қилишни талаб қиладиган йўл танлаб олиниши лозим. Тежамкорлик ҳал қилинаётган масалага ҳар томонлама ёндоқшип, ҳозирги замон фани ва илғор тажриба ютуқларидан фойдаланиш билан таъминланади.

Учинчидан, қарор қонуний бўлиши керак, яъни у тегишли орган томонидан ваколати доирасида қабул қилинганлигини билдиради ва у ёки бу масаланинг қонун йўл қўйган воситалар билан ҳал қилинишини кўзда тутаяди. Бу, шунингдек, ҳужжат шаклининг ўзини, уни қабул қилиш жараёнининг қонунчилик талабларига мос бўлишини билдиради.

Кенгаш ва ҳокимлик қарорлари уларнинг сессиялари ва мажлисларида етарли сондаги депутатлар қатнашганда, қарорлар овозга қўйилганда овозларни мўлжаллаган кўпчилиги билан қабул қилиниши, тўғри расмийлаштирилиши ва имзоланиши, ижрочиларга кўрсатилган муддатларда юборилиши лозим. Қарорларнинг ҳаётийлиги ва тежамкорлигини таъминлаш учун лойиҳаларни тайёрлашга қарорлар қабул қилиш тартибини билдирган мутахассислар ва манфаатдор ташкилотлар жалб қилиниши, депутатларнинг, жамоатчиликнинг, қўйи турувчи органларининг фикр ва мулоҳазалари эътиборга олинishi муҳим.

Халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимликлар қарор лойиҳаларини тайёрлашни яхшилаш мақсадида иш олиб бориш ҳақидаги йўриқномаларда ва бошқа ҳужжатларда, қарорларни тайёрлашда мансабдор шахсларнинг масъулиятини оширувчи махсус чора-тадбирларни белгилайдилар.

Қарор қабул қилинип уларни ҳаётга татбиқ қилинип бўйича ташкилий ишдан ажратилмаган ҳолда амалга оширилади. Қарорларнинг ижросини ва назоратини ташкил қилиб қолмасдан, юқори органлар актлари ижросининг назорати ҳам ташкил қилинади. Ижро ва назорат ташкил қилинип ишининг марказида ҳокимлик девони бўлиши лозим. У бу йўналишда бўлим ва бошқармаларни, доимий комиссияларни, депутатлик гуруҳ ва постларини, жамоатчилик органларининг фаолиятини мувофиқлаштиради.

Ижрони ташкил қилишнинг биринчи талаби қарорни ижрочиларга ва манфаатдор шахсларга ўз вақтида етказишидир.

Ўзбекистон Республикасининг «Маҳаллий давлат ҳоки-

мияти тўғрисида»ги Қонунининг 6-моддасига мувофиқ халқ депутатлари Кенгаши ва ҳоким қабул қилган ва чиқарган ҳужжатлар, яъни қарорлар ва фармойишлар улар имзоланган вақтдан бошлаб кучга киради, башарти, ана шу ҳужжатларда бошқача тартиб белгиланмаган бўлса. Манфаатдор орган ёки шахсларга қарорларнинг нусхаси ёки ундан кўчирма юборилади. Агарда қабул қилинган ҳужжат муҳим аҳамиятга эга бўлса, маълум жойдаги аҳолига бевосита алоқадор бўлса, у тўғрисида ҳамма фуқаролар таништирилиши шарт. Бундай ҳужжатлар ҳокимлик ходимлари доимий комиссиялари томонидан радио, маҳаллий матбуот, эълонлар, раҳбарларнинг чиқишлари орқали аҳолига етказилади. Депутатлар ўз сайлов округларида ҳам шу ишни амалга оширадилар.

Ҳўжалик ва ижтимоий қурилиш масалалари бўйича қарорларни ижро қилиш катта тайёргарлик ишларини талаб қилади. Ҳокимликлар, доимий комиссиялар ижрони ташкил қилиш тадбирлари режасини тузадилар, вазифаларни белгилайдилар, у ёки бу ишни бажаришнинг муддатларини белгилайдилар. Бўлим, бошқарма ва ҳўжалик раҳбарларининг йиғилишлари ташкил этилади. Агарда қарорнинг ижросига кенг меҳнаткашлар оммасини жалб қилиш лозим бўлса, фуқароларнинг мажлислари ўтказилади.

Ижрони ташкил қилиш билан шуғулланувчи ходимлар раҳбарлар томонидан шахсий инструкциядан ўтказилиши, ҳокимлик аппарати ходимларининг жойларга у ёки бу тадбирни амалга оширишда ёрдам бериши учун бориши муҳим аҳамиятга эга.

Қарорни ижро қилиш учун кўп ҳолларда ҳокимнинг ўз вақтида берган фармойиши зарур бўлади. Мансабдор шахслар томонидан зарур моддий-техника ва молиявий маблағларнинг кечиктирмасдан ажратилиши жуда муҳимдир.

Жамоатчиликни, меҳнаткашларни қарорни ижросига жалб қилиш Кенгашнинг бош вазифаларидан бири. Меҳнаткашларни у ёки бу тадбирларни амалга оширишга жалб қилишнинг шакли, энг аввало, маҳаллий шароит билан, тадбирларнинг хусусияти билан белгиланади. Жамоатчиликни қарорларни ижро қилишга жалб этишда доимий комиссиялар, касаба уюшмалари, депутатлар фаолияти каби ҳар хил шакл ва услублар қўлланилади.

Кенгашлар ва ҳокимларнинг барча органлари қўллаётган назоратнинг амалий воситаси жойлардаги ишнинг

ахволини текшириш ва ўрганиш, текширилаётган корхона ва ташкилотларга амалий ёрдам бериш билан қўшиб олиб боришдир. Комплекс текширишда бир ёки бир неча корхона, ташкилот ёки муассаса ёхуд ҳокимлик аппаратининг бўлим бошқармалари иши текширилганда ҳар томонлама ўрганиб чиқилади. Тематик текшириш ёки ўтанишлар қандайдир бир масалани ўрганишга қаратилган бўлади.

Қарорнинг ижросини текшириш, меҳнатни ташкил қилиш, фуқароларнинг ариза ёки хатларини кўриб чиқиш ҳолати.

Кенгашнинг ёки ҳокимликнинг маълум тармоқдаги иши ўрганилаётганда, масалан, савдо ва умумий овқатланиш, мактабларнинг ўқув йилига тайёргарлиги, одат бўйича, шу соҳадаги ҳамма корхона, муассасаларнинг иши текширилади. Шундай йўл билан фақат корхона, ташкилот ва муассасаларнинг иши билангина танишиб қолмасдан, балки уларга тегишли Кенгаш ва ҳокимлик, шунингдек, бўлим ва бошқармаларнинг раҳбарлик қилиш сифати билан ҳам танишини учун кенг имконият яратилади.

Ҳозирги шароитда қарорларнинг ижросига депутатлар назоратини ўрнатип шакллари ривожланмоқда. «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисидаги» қонунга биноан Кенгашларнинг сессияда қарорлар ижросининг бориши ҳақида, депутатларнинг сессияларда айтган танқидий фикр ва мулоҳазаларини ҳисобга олиш ҳақида мунтазам хабардор қилиб бориши белгиланган.

Қарорларнинг ижроси устидан назоратнинг тўғри йўлга қўйилиши қарорлар ижро қилинганлигини ҳокимлик аппаратида, унинг бўлим ва бошқармаларида, доимий комиссиялар томонидан аниқ ҳисобга олинishi ёрдам беради. Шу мақсадларда ҳокимият девонида махсус журнал юритилади. Унда Кенгаш қарори, ҳокимнинг қарор ва фармойиши, ҳужжатнинг тартиб рақами, қабул қилинган вақти, номи ва юборилган картотека бор. Шунингдек, қарорларнинг амалга оширилиши ҳам қайд қилиб борилади. Қарор ижро қилиниб бўлингач, унинг ижрочиси ким эканлиги шу соҳага раҳбарлик қилувчи ҳокимият аппарати раҳбарларининг кўрсатмаси билан назоратдан олинади ва шу ҳақда карточкага қайд қилинади.

Вилоят, туман ва шаҳар ҳокимликларида ижрони текшириш, одатда, умумий бўлим, ташкилий-инструкторлик бўлимларининг инструкторлари, раис ёрдамчилари томонидан ҳисобга олинади. Лекин ижрони амалга ошириш бўйича умумий

рахбарликни ҳоким, унинг ўринбосарлари, котиб амалга оширади. Бўлим ва бошқармаларда ижронини назорат қилиш бўйича ҳужжатларни олиб бориш бир инструкторга топширилади. Дойимий комиссияларда ҳам шунга ўхшаш ҳужжатларни олиб бориш мақсадга мувофиқ.

Ўзбекистон Республикасида фаолият олиб бораётган баъзи ҳокимликларда, масалан, Тошкент шаҳрида қарорларни ҳисобга олиш, унинг ижросини назорат қилиш замонавий ҳисоблаш воситалари ёрдамида амалга оширилади.

Хулоса қилиб шунини айтиш мумкинки, халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимларнинг қарорлари билан ишлаш жараёнини қуйидагиларга бўлиш мумкин: қарор тайёрлаш, қарор қабул қилиш, қарор ижросини ташкил этиш, қарор ижросини текшириш.

«Давлат ҳокимиятининг вакиллик ва ўзини ўзи бошқариш органларини ташкил этиш» фанининг Кенгашлар ва ҳокимлар қарорларига қўяётган талаблари қуйидагилардир:

- Ўзбекистоннинг бозор иқтисодиётига ўтиш шароитида ижтимоий-иқтисодий зарурият бўлгандагина қабул қилиниши;
- иқтисодий ва ижтимоий ривожланиш стратегик дастурларига мос келиши;
- қарорлар қабул қилиш учун муължалланган барча жараёнлардан ўтган бўлиши;
- қабул қилинаётган шароитларга жавоб бериши ва буни таъминлаш учун муқобил қарор лойиҳаларининг ҳам тузиб қўйилиши;
- қарорларнинг ўз вақтида қабул қилиниши.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг фаолиятини танқил этиш

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг давлат органлари тизимида тутган ўрни. Олий Мажлис давлат ҳокимиятининг қонун чиқарувчи ва вакиллик органи. Олий Мажлисининг ваколатлари. Олий Мажлис қабул қиладиган ҳуқуқий ҳужжатлар. Олий Мажлис Раиси ва унинг ўринбосарлари. Олий Мажлис Кенгаши. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ва халқаро ташкилотлар. Миллий парламент.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 2-моддасига мувофиқ Ўзбекистон Республикасида давлат ҳокимияти тизими ҳокимиятнинг қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимияти тармоқларига бўлиниш принципитга асосланиши белгиланган. Амалда ҳам Ўзбекистонда «қонун чиқарувчи», «ижро этувчи» ва «суд ҳокимияти» ваколатларини тақсимлаш принципи ҳаётга татбиқ этилмоқда. «Ўзбекистон халқи давлат ҳокимиятининг чинакам эгаси бўлиб қолди ҳамда уни бевосита, шуниингдек, вакиллари - ноиблар орқали ҳам амалга оширмоқда»¹.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси қонун чиқарувчи ҳокимиятни ўзида ифодалайди. Шу билан бирга, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 76-моддасига мувофиқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси олий давлат вакиллик органидир.

Ўзбекистон Республикасида мавжуд бўлган вакиллик органлари жумласига вилоят, шаҳар ва туман халқ депутатлари Кенгашлари ҳам кирсада, лекин бу органлар қонун қабул қилиш фаолияти билан шуғулланмайдилар.

Ўзбекистон Республикасининг Олий Мажлиси қабул қилган ҳуқуқий ҳужжатлар ва, биринчи навбатда, қонулар олий юридик кучга эга. Улар бошқа давлат органлари, яъни

¹ И.А.Каримов. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. Тошкент, «Ўзбекистон», 1993 йил, 36 – бет.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси, вазирликлар, концернлар, бирлашмалар ва ҳокимларнинг ҳуқуқий ҳужжатлар ижод қилиш фаолияти учун асос бўлади.

Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига мувофиқ, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси бошқа давлат органларининг таъкил этилиши асосларини, уларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини, фаолият олиб бориш доираларини ҳам белгилаб беради, бу ҳолат Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг мамлакатда мавжуд бўлган давлат органлари тизимида алоҳида ўрин эгаллашини кўрсатади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов Республика Олий Мажлисининг қонун қабул қилиш фаолиятига шундай баҳо беради: «Республика парламенти қонун яратувчилик фаолияти билан фаол шуғулланмоқдаки, у ёш мустақил давлатнинг шаклланишини ҳуқуқий жиҳатдан ҳар томонлама таъминлашга қаратилгандир»¹. Ҳақиқатан, Ўзбекистон мустақилликка эришмасидан олдин ҳам Республика Олий Совети қонун қабул қилиш фаолияти билан шуғулланган, лекин уни ҳозирги Олий Мажлисининг қонун қабул қилиш фаолияти билан таққосласак, жуда катта фарқи кўрамиз. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ўн иккинчи чақириқ ўн учинчи сессияси «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида», «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида», «Қўлматли қоғозлар ва фонд биржаси тўғрисида», «Давлат статистикаси тўғрисида», «Лотин ёзувига асосланган ўзбек алифбосини жорий этиш тўғрисида», «Фуқароларнинг давлат пенсия таъминоти тўғрисида» ва бошқа қонунларни қабул қилди. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ўн иккинчи чақириқ ўн учинчи сессиясининг кун тартибида ўттизта масала бор эди². Умуман, Олий Кенгаш ўз ваколати даврида икки юздан ортиқ қонун ва беш юздан ортиқ қарорлар қабул қилди. Бу ҳолат Олий Кенгаш фаолиятининг ҳам маълум даражада самарали бўлганини кўрсатиб турибди.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси қонун чиқарувчи орган бўлиши билан биргаликда, у вакиллик органи ҳам деб ҳисобланади, бу ҳақда Олий Мажлисни шакллантириш тарти-

¹ И.А.Каримов. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафку— ра. 36—бет.

² Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, Т., 1993, 9—сон, 318—бет.

бида кўринади. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси таркиби ҳудудий бир мандатли сайлов округларидан сайланадиган 250 нафар депутатдан иборатдир. Олий Мажлис депутатлари яширин овоз бериш орқали умумий, тенг ва тўғридан-тўғри сайлов ҳуқуқи асосида сайланадилар. Депутатларнинг маълумот даражаси жуда юқори, уларнинг деярли ҳаммаси олий маълумотли юристлар, иқтисодчилар, олимлар, саноат ва қишлоқ хўжалигининг малакали мутахассислари, тадбиркорлар, ижтимоий соҳа вакиллари, адабиёт ва санъат ходимларидир. Хар етти депутатнинг бири илмий даражага эга, улардан 18 нафари академик ва фан докторларидир. Олий Мажлисга 15 миллат вакиллари сайланган бўлиб, бу Ўзбекистон Республикаси давлатчилигига асос қилиб олинган умумий тенг ҳуқуқлилиқ принципини яққол тасдиқлайди¹.

Сайлаш кунигача 18 ёшга тўлган Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари сайлаш ҳуқуқига, сайлов кунигача 25 ёшга тўлган Ўзбекистон фуқаролари Олий Мажлисга сайлашни ҳуқуқига эгадирлар.

Ўзбекистон Республикаси Олий давлат ҳокимият органи депутатларининг сони ўзгариб турган. Масалан, Ўзбекистон Республикасининг 1978 йилги Конституциясига кўра Республика Олий Совети 510 нафар депутатдан иборат эди, Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришгач, 1992 йилги Конституциянинг 77-моддасига кўра Ўзбекистон Республикасининг Олий Мажлиси 150 нафар депутатдан иборат қилиб белгиланди. Сўнгра Олий Мажлис таркибини сон жиҳатдан белгилашнинг Конституцияда акс этипи шарт эмас деб топилганлиги учун ушбу 77-моддадаги депутатлар сони конституцияга киритилган ўзгартиришлар орқали олиб ташланди. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайловлар тўғрисидаги қонунда Олий Мажлис депутатларининг сони 250 нафар қилиб белгиланди. Бу республика аҳолиси сонидан келиб чиқиб ҳамда аҳолининг барча табақалари вакиллари Олий Мажлисга сайлаш имконини яратиш мақсадида қилнди.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг ваколатлари Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, Ўзбекистон Республикасининг «Олий Мажлис тўғрисида»ги конституциявий қонуни (1994 йил) ва Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси-

¹ Биринчи қаҳриқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси депутатлари. Т., Ўзбекистон, 1995 йил, 7–8 бетлар.

нинг 1995 йил 23 февралдаги қарори билан тасдиқланган Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг муваққат иш тартиби билан белгиланади. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг XVIII боби Ўзбекистон Республикасининг Олий Мажлисига бағишланган.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 78-моддасида Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг мутлоқ ваколатлари белгилаб қўйилган. Бу дегани ушбу моддада кўрсатилган ваколатлар республикамизда фақатгина Олий Мажлис томонидан амалга оширилиши мумкин, яъни Олий Мажлис сессияларининг кун тартиби шу масалаларга тааллуқли бўлади.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 78-моддасида кўзда тутилган Олий Мажлисининг мутлоқ ваколатларини қуйидаги соҳаларга ажратиш мумкин:

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг давлат қурилиши соҳасидаги ваколатлари:

-Ўзбекистон Республикаси Конституциясини қабул қилиш, унга ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш;

-Ўзбекистон Республикаси Президентининг тақдимиغا биноан қатор давлат органларини тузиш ва тугатиш, уларнинг раҳбарларини тайинлаш ва вазифасидан озод қилиш;

-Ўзбекистон Республикаси Президентининг қатор давлат органларини тузиш ва тугатиш, уларнинг раҳбарларини тайинлаш ва лавозимларидан озод қилиш тўғрисидаги фармонларини тасдиқлаш;

-Ўзбекистон Республикасининг қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимиятлари тизими ва ваколатларини белгилаш;

-Ўзбекистон Республикаси таркибига янги давлат тузилмаларини қабул қилиш ва уларнинг Ўзбекистон Республикаси таркибидан чиқиши ҳақидаги қарорларни тасдиқлаш;

-Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига ва маҳаллий вакиллик органларига сайлов тайинлаш;

-Марказий сайлов комиссиясини тузиш;

-Ваколат муддати тугаши муносабати билан Ўзбекистон Республикаси Президенти сайлов кунини тайинлаш;

-Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг раиси ва унинг ўринбосарларини сайлаш;

-Ўзбекистон Республикаси Конституциявий судини сайлаш;

-Ўзбекистон Республикаси Олий судини сайлаш;
-Ўзбекистон Республикаси Олий ҳужалик судини сайлаш;

-Ўзбекистон Республикаси Президентининг умумий ёки қисман сафарбарлик эълон қилиш, фавқулудда ҳолат жорий этиш, унинг муддатини узайтириш ва тўхтатиш тўғрисидаги фармонларини тасдиқлаш;

-Давлат мукофотлари ва унвонларини таъсис этиш;

-Маъмурий-ҳудудий тузилиш масалаларини қонун йўли билан тартибга солиш, Ўзбекистон Республикасининг чегараларини ўзгартириш;

-Туманлар, шаҳарлар, вилоятларни ташкил этиш, тугатиш, номини ўзгартириш ва уларнинг чегараларини ўзгартириш;

-Халқаро шартномаларни ва битимларни ратификация (тасдиқлаш) ва денонсация (барвақт тўхтатиш) қилиш.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг иқтисодий ва социал-маданий қурилиш соҳасидаги ваколатлари:

-Ўзбекистон Республикаси ички ва ташқи сиёсатининг асосий йўналишларини белгилаш ва давлат стратегик дастурларини қабул қилиш;

-Вазирлар Маҳкамасининг тақдимида биноан Ўзбекистон Республикасининг бюджетини қабул қилиш ва унинг ижросини назорат этиш, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни жорий этиш;

-Бож, валюта ва кредит ишларини қонун йўли билан тартибга солиш.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг қонун қабул қилиш соҳасидаги ваколатлари:

- Ўзбекистон Республикаси Конституциясини қабул қилиш, унга ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш;

-Ўзбекистон Республикаси қонуларини қабул қилиш ҳамда уларга ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш.

Ўзбекистон Республикасининг Олий Мажлиси давлат қурилиши, иқтисодий ва социал-маданий қурилиш ва қонун қабул қилиш соҳаларида Ўзбекистон Республикаси Конституциясида кўзда тутилган бошқа ваколатларни ҳам амалга ошириши мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ўз ваколатларини маълум турдаги ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилиш билан амалга оширади.

Юқорида зикр этилганидек, Олий Мажлис қабул қиладиган ҳуқуқий ҳужжатлар орасида Конституция алоҳида ўрин эгаллайди, чунки Конституция бошқа қонунлар ва давлат органлари қабул қиладиган ҳуқуқий ҳужжатлар учун юридик асос бўлиб хизмат қилади.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 83-моддасида Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси қабул қилиши мумкин бўлган ҳуқуқий ҳужжатларнинг турлари батафсил кўрсатиб берилган. Улар қонунлар, қарорлар ва бошқа ҳужжатлар деб аталган. Шу моддада ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилишнинг асосий шартлари ҳам кўрсатилган. Масалан, қонунни қабул қилиш учун Олий Мажлис депутатларининг кўпчилиги овози талаб этилади.

Олий Мажлис қабул қиладиган ҳуқуқий ҳужжатлар орасида қонунлар олий юридик кучга эга. Давлат органлари қабул қиладиган ҳамма ҳужжатлар Олий Мажлис қонунларига мос бўлиши шарт. Олий Мажлис қабул қиладиган қонунлар Ўзбекистонда бозор иқтисодиётига асосланган демократик жамият барпо этишга хизмат қилади.

Олий Мажлис қабул қилиши мумкин бўлган ҳуқуқий ҳужжатларнинг яна бир тури қарорлардир. Қарорлар давлат органларини тузиш бўйича, Олий Мажлис структура қисмларини тузиш бўйича, Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармонларини тасдиқлаш бўйича ҳам қабул қилиниши мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси давлат, иқтисодий ва социал-маданий қурилиш масалаларини муҳокама қилган тақдирда ҳам қарорлар қабул қилади.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг фаолияти Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, «Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси тўғрисида»ги конституциявий қонун, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг муваққат иш тартиби ва бошқа ҳуқуқий ҳужжатлар асосида ташкил этилади.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг фаолиятини ташкил этиш ва унинг йиғилишларини олиб бориш Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, «Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси тўғрисида»ги конституциявий қонун ва Олий Мажлисининг вақтинчалик иш тартибига мувофиқ Олий Мажлис раиси ва унинг ўринбосарларига юклатилади. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг раиси ва унинг ўринбосарлари Олий Мажлис депутатлари орасидан Олий Мажлис ваколати

Тошкент Давлат юридик институти

муддатига яширин овоз бериш йўли билан сайланади.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг раиси ва унинг ўринбосарлари Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига ҳар йили ҳисобот бериб турадилар.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг раиси Олий Мажлис депутатларининг учдан икки қисмидан иборат кўпчилигининг яширин овоз бериши орқали муддатидан илгари чақириб олиниши мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг раиси Олий Мажлис муҳокамасига қўйиладиган масалаларни тайёрлашга умумий раҳбарлик қилади, Олий Мажлис йиғилишларини чақиради, Олий Мажлис кун тартибига киритиладиган таклифларни қўмиталар ва комиссиялар раислари билан бирга-лиқда тайёрлайди, Олий Мажлис йиғилишларига раислик қилади, Олий Мажлис қўмита ва комиссияларининг фаолиятини мувофиқлаштириб туради, қонунларнинг ва Олий Мажлис қарорларининг ижросини назорат қилишни ташкил этади, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг қарорларини имзолайди.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси фаолиятини ташкил этишда Олий Мажлис Кенгаши муҳим ўрин тутади. «Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси тўғрисида»ги конституциявий қонунга мувофиқ Олий Мажлис ишени ташкил этиш ҳамда ушбу қонунда назарда тутилган бошқа ваколатларни амалга ошириш учун биринчи сессияда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Кенгаши тузилади. Кенгаш таркибига Олий Мажлис раиси, унинг ўринбосарлари, доимий қўмита ва комиссияларнинг раислари ва Олий Мажлисдаги расмий фракцияларнинг вакиллари киради.

«Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси тўғрисида»ги конституциявий қонунда Олий Мажлис Кенгашининг ваколатлари белгиланган.

Ўзбекистон Республикаси Мустақил Давлатлар Ҳам-ўстлигининг аъзоси ҳисобланади. Бу халқаро ташкилотнинг ҳуқуқий ҳолати, Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлигига кирувчи мамлакатларнинг давлат бошлиқлари томонидан 1993 йил 22 январда Минск шаҳрида имзоланган Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлигининг Устави билан белгилаб берилган. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А. Каримов Арманистон, Беларуссия, Қозоғистон, Қирғизистон, Россия Федерацияси, Тожикистон

давлат раҳбарлари билан ана шу Уставни имзолаган¹

Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлигининг тўлақонли фаолият олиб боришینی таъминлаш мақсадида давлатлараро органлар тузилган, буларнинг асосийларидан бири Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлигига аъзо давлатлар ҳукуматларининг бошлиқлари Кенгашидир. Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги Уставида шу ташкилотга аъзо давлатлар парламентларининг ўзаро ҳамкорлиги масалалари ҳам белгилаб қўйилган. Ўзбекистон Республикасининг Олий Мажлиси Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлигига кирувчи давлатлар парламентлари билан бевосита доимий алоқалар ўрнатган.

Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги Уставининг 36-моддасига мувофиқ аъзо давлатларнинг парламентлари ўзаро ҳамкорликларини Парламентлараро Ассамблея орқали амалга оширадilar². Парламентлараро Ассамблея парламентлар ўртасида консултациялар ўтказади, Ҳамдўстлик доирасида ўзаро ҳамкорлик масалаларини ишлаб чиқади, миллий парламентлар фаолияти доирасига тегишли таклифларни ишлаб чиқишни ташкил этади.

Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги Уставининг 37-моддасига мувофиқ Парламентлараро Ассамблея шу давлатлар парламентларининг делегацияларидан иборат³.

Парламентлараро Ассамблея фаолияти Паламентлараро Ассамблеянинг Кенгаши томонидан ташкил этилади.

Парламентлараро Ассамблея фаолияти ташкил этилишининг ташкилий томонлари Ассамблеянинг Регламенти - иш тартиби билан амалга оширилади.

Парламентлараро Ассамблеянинг доимий ўтадиган жойи Санкт-Петербург шаҳридир. Ҳозирги кунга қадар Парламентлараро Ассамблея ишида Ўзбекистон Республикасининг парламенти фаол иштирок этиб келмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Раёсати бошқа давлатларнинг парламентлари билан доимий ўзаро алоқаларни таъминлаш мақсадида 1993 йил 11 мартдаги қарори билан Ўзбекистон Республикаси Миллий парламент гуруҳининг қоидалари тасдиқланди ҳамда унинг ижроия қўмитаси ташкил қилинди. Олий Мажлис ҳузурида Миллий парламент гу-

¹ Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги Уставининг 36 — моддаси.

² Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги Уставининг 36 — моддаси.

³ Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги Уставининг 37 — моддаси.

руҳининг ҳуқуқий ҳолати белгиланган қоидалар қабул қилинган¹. Унга кўра:

Ўзбекистон Республикасининг Миллий парламент гуруҳи парламентнинг барча аъзоларидан иборат бўлиб, у Олий Кенгашнинг қарори билан тузилади.

Миллий парламент гуруҳи ўз фаолиятида Парламентлараро Иттифоқнинг, ўзи аъзо бўлган бошқа парламентлараро ташкилотларнинг тартиб-қоидаларига амал қилади, уларнинг уставлари ва қоидаларига риоя этади.

Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашнинг Раиси Миллий парламент гуруҳининг раҳбари ҳисобланади.

Миллий парламент гуруҳи аъзоларининг умумий йиғилиши Миллий парламент гуруҳининг раҳбар идораси ҳисобланади, бу йиғилиш заруратга қараб ўтказилади. Миллий парламент гуруҳининг йиғилиши, башарти, унда парламент жами аъзоларининг учдан икки қисмидан кўпи иштирок этса, ваколатли ҳисобланади.

Умумий йиғилиш Миллий парламент гуруҳининг ижроия қўмитасини сайлайди, ижроия қўмитаси ишга доир ҳисоботларни тинглайди, Ўзбекистон Республикаси Миллий парламент гуруҳининг фаолияти билан боғлиқ энг муҳим масалаларни қараб чиқади.

Умумий йиғилишни Миллий парламент гуруҳининг раҳбари ёки ижроия қўмитаси чақиради.

Умумий йиғилиш қарор ва мурожаатномалар қабул қилади, нома ва мактублар йўллайди.

Башарти, йиғилишда иштирок этаётган парламент аъзоларининг ярмидан кўпи ёқлаб овоз берса, йиғилиш қарори қабул қилинган ҳисобланади.

Миллий парламент гуруҳининг ижроия қўмитаси таркиби раис, котиб ва қўмита аъзоларидан иборат бўлади.

Миллий парламент гуруҳининг ижроия қўмитаси:

- иш режаси тайёрлайди ва уни тасдиқлаш учун тақдим этади;

- ижроия қўмитанинг ҳар бир аъзосига аниқ иш жабҳасини бириктириб қўяди;

- Ўзбекистон Республикаси Миллий парламент гуруҳи аъзо бўлган парламентлараро ташкилотларнинг қарорларини

¹ қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиснинг Ахборотнома — си, 1993 йил, №3, 162 — мода.

амалда рўёбга чиқариш учун чора-тадбирлар кўради;

- парламентлараро ташкилотлар фаолият кўрсатишини таъминлаш учун маъмурий ва молиявий масалаларга доир зарур чора-тадбирлар кўради ҳамда бу ташкилотларнинг котибиятлари билан мунтазам алоқа боғлайди;

- Парламентлараро Иттифок ва бошқа парламентлараро ташкилотларнинг тадбирларида қатнашиш учун Миллий парламент гуруҳи аъзолари юборилишини таъминлайди, делегатларнинг вазифаларини белгилаб беради, ишларида қўмақлашади ҳамда тадбир ўтказилаётган мамлакатда бўлишлари билан боғлиқ барча зарур чораларни кўради;

- қабул қилинган қарорлар юзасидан Миллий парламент гуруҳининг тутадиган мавқеини белгилайди, ана шу мавзулар бўйича материаллар (баённома, резолюция лойиҳаси, қўшимчалар, тузатишлар) тақдим этади, ҳукумат тасарруфидаги ва ҳукумат тасарруфида бўлмаган тегишли ташкилотлар билан маслаҳатлашнинг зарурлиги тўғрисида қарорлар қабул қилади;

- кундалик фаолиятга доир масалаларни ўрганади ва парламентлараро ташкилотларнинг фаолиятига, устави, тузилиши ва бюджетига ўзгартиришлар киритишга, улар ўтказадиган тадбирларнинг кун тартибига қўшимча бандлар киритишга доир таклифларни илгари суради;

- парламентлараро учрашув ўтказиладиган мамлакат парламенти раҳбарияти ва делегацияси билан икки томонлама алоқалар ўрнатади.

Парламентлараро ташкилотларнинг қарорларидан Миллий парламент гуруҳи, шунингдек, заруратта кўра, Ўзбекистон Республикасининг Президенти ва ҳукумати ҳам хабардор этилади.

Ўзбекистон Республикаси Миллий парламент гуруҳининг парламентлараро тадбирларида иштирок этаётган делегацияси ёзма равишда ҳисоботлар тайёрлайди ва ижроия қўмитасининг мажлисларида, заруратта кўра парламент гуруҳининг умумий йиғилишларида ахборот беради.

Ўзбекистон Республикасининг парламентига навбатдаги сайлов ўтказилганидан кейин Миллий парламент гуруҳининг янги таркиби тузилиб, унинг умумий йиғилишида ижроия қўмитасининг янги аъзолари сайлангунга қадар аввалги таркибдаги ижроия қўмитаси ўз ишини давом эттиради.

Ушбу қоидаларга доир ҳар қандай тузатиш умумий

йигилишда овоз бериш йўли билан қабул қилиниши лозим.

Парламент гуруҳининг барча аъзолари киритиладиган тузатишлар билан улар йигилишда муҳокама қилинишидан олдин танишиб чиқишлари лозим.

САККИЗИНЧИ БОБ

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси сессияларини тайёрлаш ва ўтказиш тартиби

Олий Мажлис сессиясини ўтказишга тайёргарлик кўриш. Сессияларни режалаштириш. Сессияга тайёргарлик кўриш мазмуни ва уларнинг асосий босқичлари. Сессияларни тайёрлашда Олий Мажлис раиси, Олий Мажлис Кенгаши котибияти, доимий қўмита ва комиссиялар ҳамда депутатларнинг роли. Олий Мажлис сессиялари кун тартибига киритиладиган масалаларни тайёрлашнинг ўзига хосликлари. Олий Мажлис сессияларини ўтказиш тартиби. Сессияларда масалаларни кўриб чиқишнинг демократик асослари. Олий Мажлисга масалалар киритиш, муҳокама қилиш ва ҳал қилишнинг ўзига хос белгилари, депутатлик сўровлари. Янги чақириқ Олий Мажлис биринчи сессиясини ўтказишнинг ўзига хос томонлари.

Биринчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ва маҳаллий давлат ҳокимият органлари депутатларининг сайлови биринчи марта кўппартиявийлик асосида ўтказилди, Олий Мажлис депутатлари турли сиёсий партиялар намоёндаларидан сайландилар.

Кўппартиявийлик тамойилини Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ишита ҳам жорий этиш мақсадида биринчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг биринчи сессиясида Олий Мажлиснинг блок ва фракциялари тузилди. Булар ҳокимият вакиллик органларининг 120 кишидан иборат Олий Мажлис депутатлари блоки, 47 кишидан иборат Ўзбекистон «Адолат» социал-демократик партиясининг Олий Мажлис депутатлари фракцияси, 69 кишидан иборат Ўзбекистон Халқ демократик партиясининг Олий Мажлис депутатлари фракцияси ва 14 кишидан иборат «Ватан тараққиёти» партиясининг Олий Мажлис депутатлари фракцияси ҳисобланади.

Республика Президенти И.А.Каримов шу сессиядаги маърузасида навбатдаги вазифа қилиб парламент ишларинг усули, шакли ва, умуман, тизимини аниқлаб олишни кун тартибига қўйди.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси фаолиятининг шакллари унинг сессияси, Олий Мажлис Кенгашининг, қўмита ва комиссияларининг фаолияти ва Олий Мажлис депутатларининг ўз сайлов округларидаги фаолиятдан иборатдир.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси фаолиятининг ташкилий шакллари орасида унинг сессияси бош ўринни эгаллаб, унда депутатлар томонидан мамлакатимиз ижтимоий-сиёсий ҳаётининг энг муҳим масалалари муҳокама қилинади. Олий Мажлис фақатгина ўз сессияларида қонун қабул қилиш функциясини амалга оширади, давлат органларини тузади, яъни асосий ваколатларни амалга оширади.

Сессия Олий Мажлиснинг умумий кун тартибига эга бўлган мажлисларидан иборат. Ҳар бир сессия катта давлат аҳамиятига эга бўлган сиёсий воқеадир. Олий Мажлиснинг сессияларида халқ хўжалиги режалари, давлат бюджети ҳақидаги, халқ хўжалигини бопқариш тўғрисидаги, Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг моддий таъминланиши ва маданий савиясини ошириш тўғрисидаги қонунлар қўриб чиқилади ва қабул қилинади.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг сессияларини тайёрлаш ва ўтказиш тартиби, Олий Мажлис мансабдор шахсларининг ҳуқуқий ҳолати Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида, «Ўзбекистон Республикасининг Олий Мажлиси тўғрисида»ги конституциявий қонунда, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси иш тартиби ва Ўзбекистон Республикасининг бошқа қонунларида белгиланган.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг сессияси унинг ялпи мажлисларида очилади ва ёпилади. Олий Мажлис сессияси унинг мажлисларидан, шунингдек, сессия оралиғи даврида ўтказиладиган Олий Мажлис қўмиталари ва комиссияларининг, бошқа органларининг мажлисларидан иборат.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси навбатдаги сессиялари бир йилда камида икки марта чақирилади. Бундан ташқари Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси тўғрисидаги қонуннинг 8-моддасига мувофиқ Олий Мажлиснинг навбатдан ташқари сессиялари ҳам чақирилиши мумкин. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг навбатдан ташқари сессияси Олий Мажлиснинг раиси томонидан унинг ташаббуси билан ёки Ўзбекистон Республикаси Президентининг, Олий Мажлис ёхуд Қорақалпоғистон Республикаси Жўқори Кенгеси депутатлари-

нинг камида учдан бир қисмининг таклифи билан чақирилади.

Олий Мажлиснинг сайловдан кейинги биринчи мажлиси Марказий сайлов комиссияси томонидан сайловдан сўнг икки ойдан кечиктирилмай чақирилади.

Олий Мажлис сессияларини тайёрлашни ташкил қилиш. Сессияларни тайёрлашни ташкил қилиш ва уни ўтказиш тартиби катта сиёсий аҳамиятга эга.

Олий Мажлис қонун ва қарорларининг лойиҳаларини тайёрлашдаги муҳим бош йўналиш, халқ хўжалиги тармоқларидаги, социал-маданий қурилишдаги, давлат аппаратидаги ахволни чуқур ўрганиб, олий ваколатли орган томонидан аҳамият жалб қилиш ва ўз вақтида ечилиниши талаб қиладиган биринчи навбатдаги масалаларни аниқлашдир.

Олий Мажлис сессияларини тайёрлаш қуйидагилардан иборат:

1) Олий Мажлис бутун ваколат муддати даврида кўриб чиқишга тайёрланадиган масалаларни олдиндан ишлаб чиқиш.

2) Ҳар бир сессияни чақириш ва ўтказишни таъминлайдиган ташкилий-тайёргарлик тадбирлари.

Олий Мажлис сессиялари маҳаллий Кенгашлар сессияларидан фарқ қилиб, кўпгина масалаларни, айниқса, норматив актлар қабул қилиш билан боғлиқ бўлган масалаларни тайёрлашда сессия даври билангина чегараланмасдан, узоқ муддат давомида олиб борилади. Масалан, Ўзбекистон Республикасининг олий давлат вакиллик органи қабул қилган Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, Ўзбекистон Жиноят, Жиноят-Процессуал, Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги Кодексларининг лойиҳалари Олий Мажлиснинг тегишли комиссиялари томонидан бир неча йил давомида тайёрланган эди.

Сессияларнинг кун тартибидаги масалаларни тайёрлашда Олий Мажлис Раиси, Олий Мажлис Кенгаши, Олий Мажлис Котибияти, доимий қўмита ва комиссиялар, депутатлар, Вазирлар Маҳкамаси, бошқа давлат органлари, жумладан, маҳаллий Кенгашлари, шунингдек, советлар, сиёсий партиялар ҳам қатнашадилар.

Тайёргарлик ишларига умумий раҳбарликни Олий Мажлис Раиси олиб боради. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 85-моддасига мувофиқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Раиси Олий Мажлис муҳокамасига қўйиладиган масалаларни тайёрлашга умумий раҳбарлик қилади: Олий Мажлис йиғилишларини чақиради, Олий Мажлис кун

тартибига киритиладиган тақлифларни қўмиталар ва комиссиялар раислари билан биргаликда тайёрлайди. У сессия кун тартибининг лойиҳасини олдиндан тайёрлайди, кун тартиби лойиҳаси бўйича доимий қўмита ва комиссиялар, республика органлари ҳамда жамоатчиликнинг фикр ва мулоҳазаларини ўрганади.

Олий Мажлис сессияларини тайёрлашнинг ўзига хос томонларидан бири бўлиб, сессияга тайёргарлик кўришга доир турли тадбирларнинг Олий Мажлис режаларига киритилиши ҳисобланади.

Олий Мажлис сессияларига тайёргарлик кўришнинг мазмуни, маъруза, қўшимча маъруза, қонун ва қарор лойиҳаларига доир материалларни ишлаб чиқиш, жойлардаги ҳақиқий аҳволни ўрганиш, манфаатдор бўлган ташкилотларни, сиёсий партияларни, депутатларни, жамоатчилик фикрлари ва мулоҳазаларини, республика қонунчилигини татбиқ қилиш тажрибасини умумлаштириш, тайёргарлик ишининг муҳим босқичи – қонун ва қарорлар лойиҳасини тайёрлаш ва лойиҳалар бўйича хулоса беришдан иборат.

Лойиҳалар, уларнинг хусусиятига кўра, доимий қўмита ва комиссиялар, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ва унга бўйсунган давлат бошқарув органлари томонидан ҳам тайёрланиши мумкин.

Қонун лойиҳалари бўйича тайёргарлик ишига депутатлар, Олий Мажлис котибиятининг аппарат бўлимлари, суд ва прокуратура органлари кенг жалб қилинади.

Олий Мажлис Раиси, Олий Мажлис Кенгаши сессиялар орасидаги даврда Олий Мажлисга тақдим этилган қонун ва қарорларни олдиндан кўриб чиқади ва зарур ҳолларда уларни кўриб чиқиш учун Олий Мажлис доимий қўмита ва комиссияларига беради.

Олий Мажлис сессияларига тайёргарлик кўришда Олий Мажлис депутатларининг деярли кўпчилиги фаол иштирок этади, айниқса, кўрилаётган масала сайловчиларнинг иқтимоий манфаатларига тааллуқли бўлса фаоллик даражаси жуда юқори бўлади.

Кун тартибига оид материаллар билан депутатларнинг олдиндан танилиб чиқиши ҳам тайёргарлик жараёнига киради.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси иш тартибининг 5-моддасига кўра Олий Мажлис сессиясини чақириб ҳамда сессия муҳокамасига киритиладиган масалалар тўғри-

сидаги қарор депутатларга ва аҳолига олдиндан, лекин сессия очилишидан камидан 10 кун аввал маълум қилинади. Олий Мажлис муҳокамасига киритиладиган қонунлар, қарорлар ва бошқа ҳужжатлар лойиҳалари депутатларга барвақт тақдим этилади.

Олий Мажлис сессияси қаерда ва қачон ўтказилиши, шунингдек, сессияга келаётган депутатлар қаерда ва қачон рўйхатга олиниши ҳақидаги хабар сессия очилишидан камидан 3 кун олдин республика ва вилоят газеталарида босиб чиқарилади, телевидение ва радио орқали ўқиб эшиттирилади.

Юқорида айтиб ўтилганидек, қонунларни қабул қилиш фаолияти Олий Мажлис фаолиятининг бош йўналишларидан биридир.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 82-моддасига кўра Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисида қонунчилик ташаббуси ҳуқуқига Ўзбекистон Республикасининг Президенти, шунингдек, ўз давлат ҳокимиятининг олий органи орқали Қорақалпоғистон Республикаси, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг депутатлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси, Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий Суди, Олий суди, Олий Хўжалик суди ҳамда Бонн прокурори эгадирлар.

Қонун қабул қилиш жараёнидаги демократик ёндашув Олий Мажлис кун тартибидаги масалалар бўйича дастлабки тайёргарлик даврида ҳам тўлиқ кўринади.

Жамоатчилик фикрини аниқлашда жамоат ташкилотларининг, сиёсий партияларнинг қурултойлари, халқ хўжалиги ва маданият тармоқлари ходимларининг мажлислари, илмий мажлис ва анжуманлар, меҳнаткашларнинг йиғинлари, матбуотдаги чиқишлар ва муҳокамалар, сайловчиларнинг ўз депутатларига берган наказлари, илмий муассасаларнинг тавсиялари катта ўрин тутади.

Таърибадан маълумки, у ёки бу қонун лойиҳаларини тайёрлаш қонун қабул қилиш ташаббуси бўлган органларнинг ўзлари томонидан ҳам олиб борилиши мумкин. Масалан, доимий қўмита ва комиссиялар, Вазирлар Маҳкамаси кўп ҳолларда масалаларга доир ўз маълумот ва хулосаларини олдиндан тайёрлаб бериш учун қонун қабул қилиш ташаббуси бўлмаган маълум ташкилотларга, илмий муассасаларга, жамоат ташкилотларига топшириқлар бериши мумкин. Тайёрланган лойиҳа тегишли доимий қўмита ва комиссиялар хулосасига юборилади.

Тошкент Давлат юридик институти

Ҳамма ҳолларда ҳам у ёки бу қонун лойиҳаси Олий Мажлисга қонун қабул қилиш ташаббуси бўлган орган томонидан берилади.

Олий Мажлис муҳокамасига қўйилаётган масалаларнинг хусусиятлари уларни тайёрлашнинг ўзига хослигини белгилайди.

Олий Мажлис сессияларига масалалар тайёрлаш жамоатчилигини давлат ҳокимияти органи фаолиятида иштираётган этишнинг муҳим воситаларидан биридир. Бу, биринчидан, сессияга дастлабки тайёргарлик ишида илмий ходимларнинг, турли жамоат ва давлат ташкилотлари вакилларининг ҳамда фуқароларнинг иштираётган этиши билан таъминланади. Иккинчидан, қонун лойиҳалари умумхалқ муҳокамасига қўйилиши ёки республика давлат органларига, жамоат ташкилотлари ва илмий муассасаларга улар ҳулосасини олиш учун тақдим этилиши мумкин.

Келиб тушаётган таклифлар доимий қўмита ва комиссиялар томонидан ўрганилади ва умумлаштирилади. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг қабул қилинишида Конституция лойиҳаси умумхалқ муҳокамасидан ўтганидан сўнг тушган таклифлар умумлаштирилади ва лойиҳа такроран умумхалқ муҳокамасига қўйилади, фақат ундан кейингина Конституция лойиҳаси Олий Мажлисга тақдим этилди.

Оммавий муҳокамалар - жамият ҳаётини демократиялашнинг энг ёрқин кўринишларидан бири бўлиб, кенг меҳнаткашлар оммасининг фикрини, уларнинг тажрибаларини ҳисобга олишга, қонунларни шундай тажриба асосида ишлаб чиқишга имкон яратади.

Меҳнаткашларнинг қонун лойиҳалари тўғрисидаги фикрини аниқлаш учун оммавий муҳокамалардан ташқари бошқа шакллар ҳам қўлланилмоқда. Масалан, сессиялар олдидан депутатларнинг сайловчилар билан учрашувлари ўтказилади.

Олий Мажлис фаолиятининг самарадорлиги учун ҳар бир сессияни тапқилий ва тапқилий-техникавий жиҳатдан аниқ тайёрлаш муҳим аҳамиятга эга. Бундай тайёргарлик Олий Мажлисни вақти-вақти билан ва мунтазам чақириб туришни эътиборга олган ҳолда кўрилади.

Сессияларни ўтказиш муддатлари ва муҳокама қилинадиган масалалар Олий Мажлис Раиси, Олий Мажлис Кенгаши, котибият томонидан ўрганилади. Бунда давлат ва хўжалик қурилиши масалаларини муҳокама қилиш ва кўриб чиқиш за-

материаллар ва таклифлар тайёрлаш, уларнинг бажарилишига оид тажрибани ўрганиш ва умумлаштириш;

е) ўз ваколатларини амалга оширишда, сайловчиларнинг нақазларини бажаришда, уларнинг таклиф ва мулоҳазаларини кўриб чиқиш ва амалга ошириш устидан назоратни йўлга қўйишда Ўзбекистон Республикаси халқ депутатларига кўмаклашиш;

ж) Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг, унинг Раёсатининг, қўмиталари ва комиссияларининг ҳужжатларини эълон қилиш билан боғлиқ материалларни тайёрлаш, Олий Кенгаш, унинг идоралари, халқ депутатлари ва маҳаллий Кенгашларнинг фаолиятини ёритиш масалаларида «Халқ сўзи»-«Народное слово» газеталари муҳарририяти ва бошқа оммавий ахборот воситалари билан ҳамкорлик қилиш;

з) Ўзбекистон Республикаси халқ депутатлари Кенгашларининг иш тажрибасини ўрганиш ва умумлаштириш;

и) Ўзбекистон Республикаси халқ депутатлари сайловини ва халқ депутатлари маҳаллий Кенгашларига сайловни таъкил этиш ва ўтказиш билан боғлиқ материалларни тайёрлаш ва бу тадбирларни ўтказишда иштирок этиш;

к) фуқаролардан Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига, унинг Раёсати, қўмиталари ва комиссияларига тушган таклиф, ариза ва шикоятларни ўрганиш, ҳисобга олиш, умумлаштириш ва қараб чиқиш вазифалари юклатилади.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг котибияти:

- Олий Мажлис сессияларига, унинг Раёсати мажлисларига тайёргарлик кўриш бўйича ҳамда аппаратнинг кундалик фаолиятига доир бошқа масалалар юзасидан котибият бўлимларининг ишини уюштиради;

- Олий Мажлис, қўмиталар ва комиссияларнинг раҳбарияти учун ахборот материаллари, ёрдамчи ва бошқа материаллар тайёрлайди. Олий Мажлис, унинг идоралари ва халқ депутатлари маҳаллий Кенгашларининг фаолиятини ахборотлар билан таъминлашни яхшилаш, ахборотларни қайта ишлаш ва таҳлил қилишнинг замонавий усул ва воситаларини жорий этиш чора-тадбирларини ишлаб чиқади;

- Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ва унинг Раёсатида ўтказиш мўлжалланган тадбирлар режаси лойиҳаларини тайёрлайди, аппарат ходимларининг амалий малакасини ошириш ишларини таъкил этади;

- Ўзбекистон Республикаси халқ депутатлари ва котибият ходимларининг сафарларини мувофиқлаштириб, тартибга солиб боради, хизмат сафарлари самарадорлигини таҳлил этади.

Депутатларнинг ваколатларини текшириб чиқиш учун сайловдан кейинги биринчи сессияда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси депутатлар орасидан Ўзбекистон Республикасининг Олий Мажлиси мандат комиссиясини сайлайди. Мандат комиссиясининг тақдимига мувофиқ Олий Мажлис депутатларининг ваколатларини тўғри деб топиш ҳақида, сайлов тўғрисидаги қонунлар бузилган ҳолларда эса, айрим депутатлар сайловини ҳақиқий эмас деб топиш ҳақида қарор қабул қилади.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг мажлислари очиқ ўтказилади. Олий Мажлисининг қарорига мувофиқ ёпиқ мажлис ўтказилиши ҳам мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Президенти, Ўзбекистон Республикаси Конституциявий Суди, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси таркибига кирадиган шахслар, Ўзбекистон Республикаси Олий судининг раиси, Ўзбекистон Республикаси Бош Прокурори, Ўзбекистон Республикаси табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси раиси Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг исталган (очиқ ва ёпиқ) мажлисида ҳозир бўлиши ҳуқуқига эгадирлар.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисида иш ўзбек тилида олиб борилади ва рус тилига ҳамояханг таржумаси таъминланади. Бошқа тилларда ҳам сўзга чиқиши мумкин, фақат бу тилларнинг таржумасини таъминлаш учун олдиндан сессия котибиятига маълум қилиб қўйилади.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг мажлисларида маърузалар учун бир соат, қўшимча маърузалар учун 20 минутгача вақт ажратилади. Музокараларда сўзга чиқувчиларга 10 минутгача, қонунларнинг лойиҳаларини модда-модда муҳожама қилиш чоғида сўзга чиқиш учун 3 минутгача, номзодлар ҳақида, мажлисни олиб бориш тартиби, овоз бериш сабаблари бўйича сўзга чиқиш учун, баёнотлар учун, сўровлар, саволлар, таклифлар, хабарлар ва маълумотлар учун 2 минутгача вақт ажратилади.

Қун тартибига киритилган масалани муҳожама қилиш демократик асосларда олиб борилади.

Депутатлар томонидан музокараларда қатнашиш учун сўз олиш хусусидаги аризалар мажлис бошланишига қадар бе-

рилади, Олий Мажлис мажлислари давомида эса ёзма равишда сессия котибиятига ёки ўтирган жойидан электрон тармоқ орқали сўз олиш истаги билдирилади.

Депутат Олий Мажлисида раислик қилувчи сўз берганидан кейин сўзга чиқади. Раислик қилувчи музокараларда қатнашиш учун аризаларнинг тушиш навбати бўйича сўз беради. Депутат сессияда айнан бир масала бўйича икки мартадан ортиқ сўзлаши мумкин эмас. Сўзга чиққан депутатнинг, зарур ҳолларда маълумот, изоҳ бериш, саволга жавоб қайтариш ҳуқуқи сақланиб қолади. Маърузачиларга саволлар ёзма равишда юборилади ёки ўтирган жойидан микрофон орқали берилади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Раиси, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси раисининг ўринбосарлари, Ўзбекистон Республикаси Конституциявий судининг Раиси исталган вақтда сўз олиш ҳуқуқига эга.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси сессиясида сўзга чиқувчи ўз нутқида қўпол ва одобсиз ибораларни ишлатмаслиги, ноқонуний ҳаракатларга чақирмаслиги керак. Агар сўзга чиқувчи мавзудан четга чиқса, мажлисга раислик қилувчи уни муҳокама қилинаётган масалага қайтишга чақиради.

Агар нотўғри ўзига ажратилган вақтдан ортиқ сўзласа ёки огоҳлантирилган бўлишига қарамасдан, муҳокама қилинаётган масалага алоқасиз нутқ сўзлаётган бўлса, раислик қилувчи унга бу ҳақда бир марта эслатганидан сўнг уни сўздан маҳрум қилади.

Музокаралар очик овозга қўйиш орқали, сессияда ҳозир бўлган жами депутатларнинг кўпчилилик овози билан қабул қилинган Олий Мажлис қарори билан тўхтатилади.

Музокаралар тугатилганидан сўнг маърузачи ва қўшимча маърузачи яқунловчи нутқ билан сўзга чиқишга ҳақлидир.

Агар музокаралар тўхтатилганлиги муносабати билан депутатлар сўзга чиқиш имконига эга бўлмасалар, депутатларнинг илтимосига мувофиқ улар нутқларининг матни мажлис стенограммасига киритилиши керак.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисида қараб чиқилаётган масалаларга доир қарорлар очик овоз бериш йўли билан қабул қилинади. Ўзбекистон Республикаси Конституциясида, Олий Мажлис иш тартибида, шунингдек, Ўзбекистон Рес-

публикасининг бошқа қонунларида назарда тутилган ҳолларда ёки Олий Мажлис қарорига мувофиқ яширин овоз бериш орқали ҳам Олий Мажлис томонидан қарорлар қабул қилиши мумкин.

Бир масала юзасидан овоз беришда ҳар бир депутат битта овозга эга бўлади, масала бўйича уни ёқлаб ёки унга қарши овоз беради, шунингдек, овоз беришда бетараф қолиши ҳам мумкин.

Олий Мажлис депутатларининг камида бешдан бир қисми талабига мувофиқ сессияда электрон тармоқдан фойдаланган ҳолда ёхуд депутатларнинг номлари ёзилган бюллетенларни топшириш йўли билан номма-ном овоз бериш ўтказилиши мумкин.

ТЎҚҚИЗИНЧИ БОБ

Халқ депутатлари кенгашлари сессияларини тайёрлаш ва ўтказиш тартиби

Маҳаллий Кенгашлар вазифаларини ҳал қилишда сессияларнинг етажчи атамияти, сессияларда қўриладиган масалалар доираси. Сайёр сессиялар. Сессияларни тайёрлаш. Тайёрлов ишларининг асосий босқичлари. Ҳокимиятлар, доимий комиссиялар, депутатларнинг сессияларни тайёрлашдаги вазифалари ва фаолиятининг асосий шакллари. Маърузасиз сессиялар. Сессияларни ташкилий-техникавий таъминлаш. Кенгаш мажлисларини ўтказиш тартиби. Сессиянинг раиси ва котиби. Масалаларни эркин ва ҳар томонлама муҳожама қилиш, қарорларни коллегиал тарзда қабул қилиш, депутатларнинг фикр ва танқидий мулоҳазалари, депутат сўровлари. Маҳаллий Кенгашлар сессияларининг ошқоралигини таъминлаш.

Маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органлари - халқ депутатлари Кенгашлари ўз ваколатига тааллуқли бўлган муҳим масалаларни мунтазам равишда сессияларда ҳал қилдилар. Ўзбекистон Республикасининг «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги Қонунига кўра халқ депутатлари вилоят, туман, шаҳар Кенгашининг асосий иш шакли сессиядир. Маҳаллий Кенгашларнинг навбатдаги сессиялари тегишли ҳоким, ҳоким йўқлигида эса унинг ўринбосарларидан бири томонидан, заруратга қараб, лекин йилга камида икки марта чақирилади. Депутатлар учун сессиялар давлат ишида қатнашиш мактабидир. Бу билан ҳар бир депутат Кенгаш сессиясида масалаларни ҳал қилишда фаол иштирок этиш, мавжуд камчиликларни очиб ташлаш, Кенгаш, ҳокимлик ва уларга бўйсунган органлар фаолиятини яхшилашга қаратилган таклифлар киритиш имкониятига эга бўлади.

Сессия, шунингдек, ҳокимнинг ташаббусига кўра ва тегишли халқ депутатлари Кенгаши депутатларининг камида учдан бир қисми ташаббусига биноан ҳам чақирилиши мумкин. Халқ депутатлари Тошкент шаҳар Кенгаши иш тартибига мувофиқ, шаҳар туманларида тузиладиган депутатлик гуруҳларининг ташаббуси билан ҳам навбатдан ташқари сессия

Тошкент Давлат юридик институти

чақирилиши мумкин. Бунинг учта тумандаги депутатлик гуруҳининг талаби лозим бўлади. Бу сессиялар навбатдан ташқари сессиялар дейилади. Тегишли Кенгашнинг навбатдан ташқари сессиясини чақириш тўғрисидаги асослантирилган таклиф сессияда қўриладиган масалаларни кўрсатган ҳолда ёзма равишда ҳокимга берилади. Ҳоким Кенгашнинг навбатдан ташқари сессиясининг очилишидан уч кун олдин ўз қарорини эълон қилиб, сессияни чақириши мумкин. Кенгаш сессиясини чақириш тўғрисидаги қарордан депутатлар сессия очилишидан камида икки ҳафта олдин хабардор қилинади.

Янги сайланган халқ депутатлари вилоят, туман, шаҳар Кенгашининг биринчи сессияси ҳоким томонидан сайловдан кейин кечи билан уч ҳафталик муддат ичида чақирилади ва у ёши улуғ депутатлардан бири томонидан очилади. Халқ депутатлари Кенгаши сессияларида ҳоким, у йўқлигида эса Кенгашнинг қарорига ёки ҳокимнинг топшириғига биноан мазкур Кенгашнинг депутатларидан бири раислик қилади.

Халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимларнинг Ўзбекистон Республикасининг «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги Қонуни билан белгиланган ваколатлари, асосан, Кенгаш сессияларида кўриб чиқиб ҳал қилинади. Уларни уч гуруҳга бўлиш мумкин:

1. Кенгашни ташкил этиш ва депутатларнинг ҳуқуқий мақоми билан боғлиқ бўлган масалалар.

2. Кенгаш органларини ташкил этиш ва улар фаолиятини назорат қилиш билан боғлиқ масалалар.

3. Тегишли ҳудудда ҳўжалик ва ижтимоий-маданий қурилишга раҳбарлик қилиш билан боғлиқ бўлган масалалар.

Биринчи гуруҳ масалаларига қуйидагилар киради:

- қонунларда белгиланган ҳолларда ва тартибда халқ депутатларининг ваколатларини эътироф этиш ва муддатидан олдин тўхтатиш, уларни жавобгарликка тортиш учун розилик бериш;

- халқ депутатларининг сўровларини кўриб чиқиш ва улар юзасидан қарорлар қабул қилиш.

Иккинчи гуруҳ масалаларига қуйидагилар киради:

1) ҳоким ва унинг ўринбосарларини лавозимга тасдиқлаш, ҳоким ва унинг ўринбосарларини ўз лавозимидан озод этиш, уларнинг ўз фаолиятига доир ҳисоботларини тинглаш;

2) Ўзбекистон Республикасининг «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги Қонунда назарда тутилган ҳолларда

хоким қарорларини тасдиқлаш, уларга ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш;

3) халқ депутатлари Кенгашининг иш тартибини, халқ депутатлари Кенгаши доимий ва бошқа комиссиялари туғрисидаги низоamlарни тасдиқлаш, уларга ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш;

4) халқ депутатлари Кенгашининг доимий ва муваққат комиссияларини, бошқа органларини тузиш, сайлаш ва тугатиш, уларнинг таркибини ўзгартириш, уларнинг ишига доир ҳисоботларни тинглаш;

5) ҳокимнинг ва қўйи кенгашнинг Ўзбекистон Республикаси қонунларига мос келмайдиган қарорларини бскор қилиш;

6) ҳокимнинг тақдимига биноан ҳокимлик структурасини, унинг ходимлари штатлари ва иш ҳақи фондиди тасдиқлаш.

Учинчи гуруҳ масалаларига қуйидагилар киради:

1) ҳокимнинг тақдимига биноан маҳаллий бюджет ва унинг ижросига доир ҳисоботни, ҳудудни ривожлантиришнинг истиқболга мўлжалланган дастурларини, туман, шаҳарнинг бош режаси ва уни қуриш қоидаларини тасдиқлаш;

2) амалдаги қонунларга мувофиқ маҳаллий солиқлар, йиғимлар, бож миқдорини белгилаш, маҳаллий бюджетга тунадиган маҳаллий солиқлар, йиғимлар ва тўловлар бўйича имтиёзлар бериш.

Сессияларнинг маҳаллий вакиллик органлари фаолиятидаги етакчи аҳамиятининг муҳим юридик кафолати халқ депутатлари Кенгашлари «Маҳаллий давлат ҳокимияти туғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонунига мувофиқ фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига, ижтимоий-иқтисодий ривожланишни таъминлашга, атроф-муҳитни муҳофаза қилишга доир ўз ваколатларига берилган масалаларни, ўзининг таъкилий масалаларини ва Ўзбекистон Республикасининг қонунларига мувофиқ назорат қилишга доир бошқа масалаларни ҳал этишдан иборат.

Маҳаллий Кенгаш сессияларида қўриб чиқилип учун масалаларни танлаб олишда, сўнги йилларда, Ўзбекистон Республикасидаги маҳаллий Кенгашлар иш тажрибасида кенг тарқалган Кенгаш фаолиятининг комплекс режасига риоя қилиш диққатга сазовдир.

Сессиялар аҳамиятининг ошиши Кенгаш фаолияти самарадорлигини ҳамда депутатлар фаолигини ошириш ва Кенгашнинг аҳоли билан алоқасини мустаҳкамлашга хизмат

қилувчи янги шакллари кидириб топиш билан боғлиқ.

Халқ депутатлари Кенгашлари сессияларининг самарадорлигини оширишда сайёр сессияларнинг ахамияти катта. Сайёр сессия тегишли ҳокимият ҳудудидаги аҳоли пунктларида, Кенгаш ва ҳокимиятга бўйсунадиган корхона ва муассасаларда ўтказилиши мумкин. Депутатлар ва сессиянинг бошқа иштирокчилари кун тартибига киритилган масала бўйича аҳвол билан жойларнинг ўзида танишадилар, манфаатдор томонлар билан мулоқотда бўладилар. Сайёр сессиялар ишида фуқароларнинг, мутахассисларнинг иштирок этиши учун кенг имкон яратилади.

Сессияни тайёрлаш. Маҳаллий Кенгаш сессияси кун тартиби лойиҳасини ҳокимият тайёрлайди. Ҳокимият сессия кун тартибини тайёрлашда иш режаларини, юқори турувчи органлар кўрсатмалари, сайловчиларнинг таклиф ва наказларига, доимий комиссиялар, депутатлар, бўлим ва бошқармаларнинг ҳамда жамоат ташкилотларининг таклифларини эътиборга олади. Бу муҳокама қилиш учун ҳақиқатан ҳам етилган долзарб масалани танлаб олишга имкон беради.

Жамоатчиликнинг сессия кун тартиби лойиҳасини тайёрлашда иштирок этиши муҳим аҳамиятга эга.

Халқ депутатлари Кенгашлари иш тажрибаси шуни кўрсатадiki, сессияга битта йирик масалани ва бир неча қўшимча масалаларни киритиш мақсадга мувофиқ.

Сессияларни пухта тайёрлаш Кенгаш сессияси муҳокама қиладиган масаланинг ҳақиқий аҳволини аниқлашга, йўл қўйилган камчиликларни аниқлашга, уларни тугатиш учун мақсадга мувофиқ самарали чоралар топишга, тўғри, асослан-тирилган қарорни ишлаб чиқишга ёрдам беради. Ҳокимият тайёрлов тadbирларини ўтказишга доимий комиссиялари, депутатларни, жамоатчиликни, шунингдек, бўлим ва бошқармаларни кенг жалб қилади. Ҳокимият аҳолини ва депутатларни сессия ўтказилиши ҳақида хабардор қилади, унинг мажлисларига турли ташкилотлар, муассасалар ва жамоатчилик вакилларини таклиф қилади.

Ҳокимиятнинг сессияни чақириш тўғрисидаги қарорида сессияни чақириш вақти ва жойи, сессия кўриб чиқадиган масалалар ва маърузачилар кўрсатилади.

Бундай қарор олдиндан қабул қилинади, чунки ҳамма масалаларни пухта тайёрлаб олиш, ишнинг аҳволини ўрганиш, меҳнатқилларнинг таклиф ва мулоҳазаларини ўрганиб чиқиш учун етарли вақт қолдирилиши шарт. Маҳаллий давлат ҳоки-

мияти тўғрисидаги қонунга қўра сессияни чақириб тўғрисидаги қарор уни чақирибдан етти кун олдин қабул қилинади.

Ўзбекистон Республикасидаги ҳокимият вакиллик органларининг иш тажрибасида ҳокимликлар тайёргарлик ишларини режалаштирадилар: талбирлар доирасини, уларни ижро қилувчи шахсларни белгилайдилар, тегишли интерналларни бериш вақтларини тайинлайдилар. Кўп ҳолларда ҳокимликлар тайёргарлик ишлари олиб бориш учун махсус комиссиялар тuzадилар. Бу комиссияларга манфаатдор бўлим ва бошқармаларнинг, доимий комиссияларнинг, қорхона, ташкилот, муассаса ва жамоат ташкилотларининг вакиллари киритадилар.

Сессияга тайёргарлик кўриш режаси ҳокимиятга олдиндан пухта тайёргарлик иши олиб бориш учун ҳамма имкониятларини сарфлашга, унинг боришини назорат қилишга ва қўйилган камчиликларни ўз вақтида олдини олишга имконият яратади. Режа қуйидагиларни ўз ичига олган бўлиши мумкин: текширишнинг ташкилий шакллари кўрсатилиши, доимий комиссиялар томонидан, ҳокимият аппарат кучи билан, комплекс бригадалар ёки махсус комиссиялар ёрдами билан материалларни умумлаштириш, маърузалар ва қўшимча маърузалар, қарор лойиҳаларини тайёрлаш муддатлари. Режада турли ташкилий-оммавий ва ташкилий-техникавий талбирлар қўзда тутилган бўлади.

Сессияга тайёрланишнинг муҳим босқичи сессияга киритилаётган масалани ҳар томонлама ўрганиш, зарур маълумотларни йиғиш ва умумлаштиришдир. Материални сессияга ҳокимият аппаратида кабинет йўли билан бўлим ва бошқарма раҳбарлари томонидан тайёрланган маълумотлар асосида тайёрлаш мақсадга мувофиқ эмас. Бундай материаллар ишни нотўғри ёки бир томонлама аҳолини ёритиши мумкин.

Ҳокимият ёки сессияни тайёрлаш учун тузилган комиссия фаолиятида депутатларга Кенгаш сессиясига киритилаётган масалаларни ўз сайлов округидаги аҳолини ўрганиб чиқишни, сайловчиларнинг фикр-мулоҳазаларини аниқлаб, ўз таклифларини беришни илтимос қилиб, хат билан мурожаат қилиш тажрибаси бор. Шундай йўл билан ҳокимият сессияга тайёрланиш доирасини кенгайтиради, масалаларни муҳокама қилаётганда депутатларнинг фавқ, ташаббускор бўлиш ширини таъминлайди.

Сессия кун тартиби тўғрисида аҳоли олдиндан радио, телевидение, матбуот органлари, эълонлар ёрдамида ва сайловчиларнинг депутатлар билан учрашув вақтларида хабардор

қилинади. Сессияга киритилаётган энг муҳим масалаларни фуқароларнинг турар жойларида, иш жойларида олдиндан муҳокама қилиш яхши натижа беради.

Тайёргарлик ишлари натижасида тўшланган материаллар, маъруза ҳамда қўшимча маърузалар умумлаштирилади. Маъруза мазмуни масала муҳокамасига йўналиш бериши, қарор лойиҳасида таклиф қилинаётган тадбирларни асослантириши, статистик маълумотларни ўйлаб таҳлил қилиши, ишнинг аҳволини танқидий кўриб чиқиши, чуқур умумлаштириш ва хулосаларда вазифаларни аниқ белгилаб олиши лозим.

Масаланинг характерига қараб ҳокимият, бўлим ва бошқармалар раҳбарлари, жамоат бирлашмалари, кенгашга бўйсунмаган корхона, ташкилот ва муассасаларнинг вакиллари, қўйи турувчи ҳокимият раҳбарлари маърузалар билан чиқадилар.

Ўзбекистон Республикаси халқ депутатлари Кенгашлари фаолиятида сессияда муҳокама қилинаётган масала бўйича доимий комиссияларнинг қўшимча маъруза билан чиқиш тажрибаси мавжуд. Қўшимча маърузалар - тегишли тармоқдаги ишнинг аҳволи устидан депутатлар назоратининг муҳим шакли бўлиши билан бирга, Кенгаш қарорларини қабул қилинидаги депутатларнинг фаол ва бевосита иштирокининг воситасидир. Қўшимча маърузаларнинг мақсади асосий маърузани тўлдириш, қўйилган бир томонлиликнинг олдини олиш, маърузада ўз ифодасини топмаган камчиликларни очиб ташлаш, чора ва таклифларни Кенгаш муҳокамасига қўйиш ҳисобланади.

Маърузасиз сессиялар. Ўзбекистон Республикаси айрим маҳаллий халқ депутатлари Кенгашлари фаолиятида сессияларни маъруза қилмасдан ўтказиш тажрибаси ҳам бор. Сессияда маъруза тезислари ва қабул қилиниши керак бўлган қарор лойиҳаси тарқатилади. Сессия кўрилаётган масалани бевосита муҳокама қилишдан бошланади, бунда депутатлар кўрилаётган масала билан яхши таниш бўлишлари керак. Маърузасиз сессиялар депутатлар учун вақтни тежаш имконини беради.

Сессияга тайёргарлик қарор лойиҳаларини олдиндан тайёрлаб қўйишни ҳам ўз ичига олади. Кўп ҳолларда қарор лойиҳаси ҳокимият томонидан тайёрланади ва у маъруза материаллари билан бирга қўшиб муҳокама қилинади. Аҳоли манфаатларига тегишли муҳим масалалар бўйича маъруза доимий комиссиялар томонидан тайёрланадиган бўлса, қарор лойиҳаси доимий комиссиялар томонидан тузилади. Лойиҳа шу Кенгаш

ваколатларига мос келиши, юқори Кенгаш қарорларига, Президент фармонларига, қонунларга ҳилоф бўлмаслиги, қонунчилик талабларига мос келиши шарт. Ҳокимият штатидаги юрист-консулт шу маънода лойиҳа ҳақида хулоса беради. Маҳаллий Кенгашларнинг иш олиб бориш ҳақидаги йўриқномаларида қарор лойиҳаларига қўйиладиган талаблар берилган.

Қарор лойиҳасида (баён қилувчи қисм), одатда, муҳокама қилинаётган масала бўйича ишнинг аҳволига қисқача баҳо берилади, асосий камчиликлар, уларнинг сабаблари ёритилади, ижобий тажриба кўрсатилади. Яна лойиҳада (қарор қилувчи қисми) олдинда турган вазифаларни ҳал қилиш, камчиликларни тугатиш учун амалий тадбирлар кўрсатилади. Кўрсатилган чораларни амалга ошириш учун жавобгар бўлган шахс ва органлар ижросининг конкрет муддатлари кўрсатилади.

Кенгаш кўриб чиқиши учун қўйилган ҳамма масалалар бўйича ҳам кенгайтирилган қарорлар қабул қилинавермайди. Ҳокимият томонидан қандайдир тадбирнинг амалга оширилиши ёки депутат сўрови ҳақидаги маълумотлар тўғрисида муҳокама ўтказилмасдан ҳам уларни инобатга олиш тўғрисида қарор қабул қилиш мумкин. Мабодо Кенгаш зарур деб топса, шу масалалар бўйича ҳам муҳокама ўтказилади ва кенгайтирилган қарор қабул қилинади.

Депутатларнинг фаоллигини оширишга қарор лойиҳалари билан олдиндан танишиб чиқиш амалий ёрдам беради. Ҳокимият аппарати депутатларни қарор лойиҳалари билан олдиндан таништиради. Бундай тадбир депутатларга лойиҳани яхшилаб ўйлаб чиқишга, сайловчилар билан маслаҳатлашиб олишга имкон яратади. Депутатларга сессияни чақириш вақти ва жойи ҳақидаги хабар билан бирга қарор лойиҳасини ҳам юбориш мақсадга мувофиқ. Айрим ҳолларда лойиҳага баъзи бир бошқа материалларнинг маъруза тезиси ҳам қўшиб юборилади.

Маҳаллий матбуотда энг муҳим масалалар бўйича қарор лойиҳаларининг (масалан, маҳаллий хўжаликни ривожлантириш режалари, ижро қилинмаганлиги учун маъмурий жавобгарлик ўрнатувчи қарорларнинг лойиҳалари) эълон қилиниши мақсадга мувофиқдир.

Амалда бўлган қонунларга биноан сессияларда маслаҳат овози билан юқори турувчи Кенгашларнинг депутатлари қатнашиши мумкин. Сессияларга маслаҳат овози билан давлат органлари, корхона, ташкилот, муассасаларнинг вакиллари, му-

тахассислар таклиф қилинади. Таклиф қилинган шахслар рўйхатини ҳокимият аппарати масаланинг моҳиятига ва ошқоралик манфаатларига кўра тайёрлайди.

Кенгаш сессиясида қатнашиш - ҳар бир депутатнинг муҳим бурчи. Сессия вақтида депутатнинг ўртача маоши сақланиб қолган ҳолда у ўз асосий ишидан, ишлаб чиқариш ва хизмат мажбуриятларидан вақтинча озод қилинади. Фақатгина узрли сабаблар (касаллик, хизмат сафари) депутатнинг сессияга келмаслигига асос бўлиши мумкин. Депутатнинг сессияда қатнашмаслиги фақатгина Кенгаш руҳсати билан амалга оширилиши мумкин.

«Ўзбекистон Республикасида депутатларнинг мақоми тўғрисида»ги Қонунга кўра сессиянинг кворуми депутатларнинг учдан икки қисми ҳисобланади. Бу энг аввало шунини билдирадики, сессия фақатгина кворум бўлган тақдирдагина очилиши мумкин. Сессияни очиш ҳақидаги таклиф ҳоким томонидан, агарда у йўқ бўлса, унинг ўринбосарларидан бири томонидан, сайловлардан кейинги биригчи сессияда, ўрнатилган одатга мувофиқ, ёши улуг депутатлардан бири томонидан киритилади. Сессияни очиш тўғрисидаги қарор Кенгаш томонидан қабул қилинади.

Сессия очилганидан сўнг сессия даврининг бутун давомида котиб ёки котибият сайланади.

Ҳоким Кенгаш мажлисларига раҳбарлик қилади, Кенгаш иш тартибига риоя қилинишини кузатади, маъруза, қўшимча маъруза, мунозараларда чиқиш учун, маълумотномалар учун сўров киритиш ва унга жавоб бериш учун сўз беради, ёзма равишда тушган сўровларни эълон қилади, овозга қўйилганлик натижасини ҳисоблашни ташкил қилади ва уни эълон қилади, мажлисларда танаффус ва мажлиснинг ёпилганлигини эълон қилади.

Котиб раисга ёрдам беради, сессия баённомасини олиб боришни таъминлайди, унга ўзи ва раис кўл қўяди.

Кенгаш раис эълон қилган сессия кун тартибини тасдиқлайди. Ҳоҳлаган депутат кун тартиби бўйича ўз таклифини киритиши мумкин. У депутатнинг сўрови билан ёки депутатлар иш сессияда кўриб чиқишни лозим кўрган бошқа масалалар билан тўлдирилиши мумкин. Айрим ҳолларда кун тартибидан у ёки бу масала долзарб бўлмаганлиги ёки кун тартибиде масалалар кўп бўлганлиги учун олиб ташлаш ҳақида таклифлар киритилиши мумкин. Сессия кун тартибининг лойиҳаси ўзгар-

ганлиги муносабати билан депутатлар масалаларни кўришни бошқа вақтга кўчириш ҳақида қарор қабул қилишлари мумкин. Янги қўшилган йирик масалаларни тегишли тайёргарликсиз кўриш ёки сессияни бошқа кунга кўчириш ҳоллари мақсадга мувофиқ эмас. Шунинг учун ҳокимият сессия кун тартиби лойиҳасини тайёрлашда доимий комиссиялар, депутатлар ва жамоатчилик фикрига суянгани маъқул.

Кун тартиби мажлисда бўлган депутатларнинг оддий кўпчилиги овози билан тасдиқланади.

Халқ депутатлари Кенгашларининг иш тартибига мувофиқ маърузалар учун 30 минутдан 40-50 минутгача, қўшимча маърузалар учун 20-30 минут, мунозараларда чиқиш учун, яқунловчи сўз учун 10-15 минут, маълумотлар, қайта чиқишлар учун 5 минутгача вақт ажратилади.

Ҳар бир янги чақириқ Кенгаши биринчи сессиясининг кун тартиби ва ишлашнинг баъзи бир ўзига хосликлари мавжуд. Қонун Маҳаллий давлат ҳокимиятининг янги сайланган Кенгашининг биринчи сессияси уч ҳафталик муддат ичида чақирилишини кўзда тутади. Бу сессияларда, энг аввало, ташкилий масалалар ҳал қилинади. Депутатларнинг ваколатларини текшириш учун доимий мандат комиссияси сайланади. Мандат комиссиясининг ишлаш вақтида мажлисда танаффус эълон қилинади ёки кун тартибидаги масала бўйича маъруза эшпитиб турилади. Комиссия депутатликка номзодларни рўйхатта олиш баённомасини, округ сайлов комиссияларининг овоз бериш натижалари баённомасини кўриб чиқади, сайловларнинг маҳаллий Халқ депутатлари Кенгашларига сайлов ҳақидаги қонунга мослигини текширади. Текширишнинг охирида Халқ депутатлари Кенгаши мандат комиссиясининг маърузасини тинглайди, депутатларнинг ваколатини тан олиш ҳақидаги ёки сайлов нотўғри ўтказилган округларда сайловларни қайта ўтказиш ҳақидаги қарор - лойиҳасини кўриб чиқади ҳамда депутатларнинг таркиби ҳақидаги умумий маълумотларни ҳам кўриб чиқади ва тегишли қарор қабул қилади.

Ташкилий масалаларнинг тўғри ҳал қилиниши Кенгашнинг кейинги фаолияти учун муҳим аҳамиятга эга. Шунинг учун уларни изчиллик билан тайёрлаш талаб қилинади.

Биринчи сессияда хўжалик ва ижтимоий-маданий қурилиш масалалари ҳам кўрилади. Бу орқали Халқ депутатлари Кенгашлари Кенгаш органларини тузади ва депутатларни амалий масалаларни ҳал қилишга сафарбар қилади.

Кун тартибидаги масала бўйича кенгайтирилган қарор қабул қилиш тақозо этиладиган ҳолатлар бўйича, одатда, Кенгаш томонидан қуйидаги тартиб белгиланган:

- маъруза ёки қўшимча маъруза эшитилади, агарда маъруза кўзда тутилмаган бўлса, сессияни тайёрлашда қатнашган депутатларнинг чиқишлари эшитилади;

- мунозаралар ўтказилади;

- қарор лойиҳаси муҳокама этилади;

- қарор қабул қилинади.

Кенгашлар иш услубининг яхшиланиши мажлислар ўтказишнинг аниқ ташкил этилишини, кўп чўзилмайдиган, мазмунли маърузаларни, депутатларнинг фаоллигини талаб қилади. Сессия вақтида, Кенгаш мажлисларида танаффус эълон қилиниб, доимий комиссияларнинг мажлисларини ўтказиш орқали қарор лойиҳаси бўйича комиссиянинг фикрини аниқлаш мумкин.

Сессия ишнинг махсус қисми кун тартибидаги масалалар бўйича мунозаралар ҳисобланади. Депутатларнинг фаоллиги, танқиднинг ўткирлиги ва аниқлиги, киритилаётган таклифларнинг кўлиги ва асосланганлиги - буларнинг ҳаммаси сессия маънавиятини белгилайди, Кенгаш фаолиятининг самардорлиги ва қабул қилинаётган қарорлар сифатини таъминлайди.

Масалалар муҳокамасида сўзга чиқишни хоҳлаганларни раис рўйхатга киритади. Сўз навбат билан берилади. Мунозараларни тўхтатиш ҳақида таклиф тушган ҳолатда, раис сўзга чиқишга ёзилган депутатларнинг биринчи галда сўзга чиқиш чорасини кўриши лозим. Раис депутатларнинг Кенгаш сессиясида сўзга чиқиш ҳуқуқини тўсиксиз амалга оширишлари тўғрисида ғамхўрлик кўрсатиши лозим. Мунозараларнинг мақсадга мувофиқлигини таъминлаш мақсадида, у сўзга чиқувчиларга масала моҳиятидан четта чиқмасликларини эслатиб туриши мумкин.

Мунозараларни тўхтатиш масаласи Кенгаш томонидан ҳал қилинади. Сўзга чиққан ва чиқмаган депутатлар ҳам ўз таклиф ва мулоҳазаларини раисга ёзма равишда беришлари мумкин. «Ўзбекистон Республикасида халқ депутатларининг мақоми тўғрисида»ги Қонунда, депутатларнинг сессияга киритган ёки раисга ёзма равишда берган таклиф ва мулоҳазалари Кенгаш томонидан кўриб чиқилади ёки тегишли орган, мансабдор шахсларга кўриб чиқиш учун юборилади, деб кўрсатилган. Улар таклиф ва мулоҳазаларни ўрнатилган муддатларда кўриб

чиқиб, депутатга ва Кенгашга хабар қилишлари лозим.

Қарорлар депутатларнинг коллегиял фикрини, уларнинг эркини ифодалаш лозим. Одатда, сессияларда маърузачи, доимий комиссиялар раислари ва бошқа шахслар таркибда тахририй комиссиялар тузилади. Комиссия қарор лойиҳасига киритилган таклиф ва қўшимчаларни, депутатларнинг танқидий таклиф ва мулоҳазаларини эътиборга олиб, қарор лойиҳасини тайёрлайди. У ўз номидан ҳам Кенгашнинг кўриб чиқиши учун лойиҳага қўшимча ва ўзгартиришлар киритиши мумкин. Масаланинг характерига қараб, тахририй комиссия функциясини масалани ёки қарор лойиҳасини тайёрлашда қатнашган доимий комиссияга топширган маъқул.

Тайёрланган лойиҳани қарор учун асос қилиб олиш масаласини Кенгашнинг ўзи ҳал қилади. Агарда у асос қилиб олинса, сессия раиси лойиҳа бўйича унга қўшимча ва ўзгартиришлар киритишни хоҳловчи шахсларга сўз беради. Тушган таклифлар навбати билан овозга қўйилади. Биринчи навбатда бир-бирини инкор қилувчи қўшимчалар овозга қўйилади. Лойиҳа қабул қилинган қўшимчалар билан ўзгартирилади. Шундан кейин раис охириги қарор матнини овозга қўяди. Кенгаш томонидан қабул қилинган ҳамма ўзгаришлар қарорга киритилади ва қарорнинг ўзи охириги кўринишда сессияда тасдиқланади.

Қарорларни Кенгаш очиқ овоз бериш ва оддий кўпчиликнинг ёқлаб берган овоз йўли билан қабул қилади. Қарор ҳоким ва котиб томонидан имзоланади.

Маҳаллий Кенгашларнинг ўз ҳуқуқлари доирасида қабул қилган қарорлари - бу ҳокимият органининг акти бўлиб, у кимга атаб чиқарилган бўлса, ижроси мажбурийдир. Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисидаги қонунда Кенгаш ҳудудида жойлашган юқорига буйсунувчи корхона, ташкилот, муассасаларга нисбатан бўлган таклиф ва тавсияномалар тегишли раҳбарлар томонидан кўриб чиқилиши ва натижаси Кенгашга хабар қилиниши лозим.

Кенгаш ўз ваколатлари муддатида турли доимий комиссияларнинг, бўлим ва бошқармаларнинг ҳисоботларини эшитади. Бу ҳисоботларнинг мақсади ана шу органларнинг ишлари яхшилаш бўлиб қолмасдан, депутатлар ва жамоатчилик эътиборини хўжалик ва маданий қурилишнинг у ёки бу тармоғига тортиш, ишнинг илғор шакл ва услубларини ёйиш ҳисобланади.

Кенгашга ҳисоб бериб турувчи органлар фаолиятининг

назорат шаклларида бири депутат сўровидир. «Ўзбекистон Республикасида халқ депутатларининг мақоми тўғрисида»ги Қонуннинг 12-моддасига мувофиқ депутат ва бир гуруҳ депутатлар ҳокимият апаратига, ҳокимият бўлим ва бошқармаларига, Кенгаш ҳудудида жойлашган корхона, ташкилот ва муассасаларнинг раҳбарларига сўров билан мурожаат қилиши мумкин. Сўров юборилган орган ва раҳбарлар сўров Кенгаш сессиясида жавоб беришлари лозим. Агарда жавоб тайёрлаш учун кўпроқ муддат талаб этилса, Кенгаш кўрсатган муддатда, бунда ҳам, албатта, сессияда ахборот бериш шarti билан Кенгаш сўровига жавоб бўйича қарор қабул қилади.

Сўров, кун тартиби билан албатта, алоқада бўлиши шарт эмас. Депутат сўрови кун тартибида бўлмаган масала бўйича ҳам Кенгаш ва тегишли органлар диққатини торттиши керак бўлган масалалар бўйича берилиши мумкин.

Сўров Кенгаш ваколатларига тааллуқли бўлган хоҳлаган масала бўйича бўлиши мумкин. Унинг мазмуни кўп ҳолларда у ёки бу соҳадаги камчиликларни изоҳлаб бериш, аҳволни тўғрилаш учун қўрилган ёки қўрилиши лозим бўлган чораларни кўрсатиш ҳақидаги таклифлардан иборат. Одатда, сўровлар депутатларга маълум бўлган камчиликларни тугатиш учун берилади.

Депутат сўрови Кенгашга бўйсунмаган корхона, ташкилот ва муассасалар раҳбарларига қаратилган бўлиши ҳам мумкин. Лекин бу ҳолда у Кенгаш назоратида бўлган масалаларга тааллуқли бўлиши керак. Депутат сўров билан махсус ёки мунозарага сўзга чиққанда ҳам сўров билан мурожаат қилиши мумкин. Сўров оғзаки шаклда - сессия минбаридан, ўтирган жойидан ёзма равишда - раис орқали берилиши мумкин, кейинги ҳолда эълон қилиниши шарт. Шундай қилиб, сўров ҳар доим ҳам сессияда эълон қилинади. У сессиядан олдин ҳокимият апаратига киритиш йўли билан ҳам берилиши мумкин.

Ҳар бир Кенгаш ўз тажрибасидан келиб чиқиб, мавжуд шароитларни ҳисобга олиб, сўровга жавоб бериш тартибини белгилайди. Сўров қимта қаратилган бўлса, ўша шахс жавоб беради.

Сўров ва унга жавоб бўйича депутатларнинг қарори билан муҳокама ўтказилиши мумкин. Ундан кейин Кенгаш қарор қабул қилади. Агар депутатлар тушган жавобдан қаноатлансалар Кенгаш жавоб эътиборга олинганлигини ўзининг қисқа қароридида кўрсатади. Унда депутатнинг сўровидан кейин аниқ-

ланган камчиликлар кўрсатилади, уларни тугатишга кўрсатмалар берилади. Кенгашга бўйсунган корхона, ташкилот, муассасаларнинг раҳбарлари сўров якунига кўра жазоланиши ҳам мумкин.

Ҳар бир сессия ўзининг мукамал ташкилий-техникавий таъминланишини талаб этади. Бунга қуйидагиларни киритиш мумкин: сессия ҳужжатларини тайёрлаш ва расмийлаштириш, сессия ўтказиладиган жойни танлаш, депутатларга аниқ хизмат кўрсатиш. Бу ишлар ҳокимият аппарати вазифасига киради.

Кенгаш мажлислари боришини ўзида ифодаловчи асосий ҳужжат сессия баённомасидир. Унда сессиянинг ўтказилган вақти, иштирок этган депутатлар ва таклиф этилган шахслар сони, кун тартиби, маърузачилар ва қўшимча маърузачилар, мунозараларда сўзга чиққан шахслар, улар нутқларининг қисқача мазмуни кўрсатилади. Баённомада танқидий таклиф ва мулоҳазалар, қарор лойиҳаларига қўшимча ва ўзгартишлар, қабул қилинган қарорлар ва овозга қўйилиш натижалари, сўровлар ва унга жавоблар ўз ифодасини топиши шарт. Ўзбекистон Республикасидаги айрим халқ депутатлари Кенгашларида ҳам сессиянинг стенограммаси олиб борилади. Сессияда қабул қилинган Кенгашнинг ҳар қандай қарори баённомада ўз ифодасини топиши шарт. Баённома ҳоким ва сессия котиби томонидан имзоланади. Баённоманинг бир нусхаси юқори турувчи ҳокимиятга берилади ва ундан қўйи турувчи Кенгашларнинг ишини умумлаштириш ва улар фаолиятини назорат қилишда фойдаланилади.

Аҳоли сессияларда масалаларни муҳокама қилиш қандай ўтганлиги билан танишишга ҳақли. Шунинг учун сессия стенограммалари ёки баённомалари ва Кенгаш қарорлари кутубхоналарга, ўқув залларига берилиши мақсадга мувофиқ. Сессиянинг асосий материаллари ҳамда депутатларнинг ҳар бир сессия натижаси бўйича сайловчилар олдидаги чиқишлари маҳаллий матбуотда эълон қилиниши мақсадга мувофиқ.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг қўмита ва комиссиялари фаолиятини ташкил этиш

Қўмита ва комиссиялар фаолиятини ташкил этишнинг ҳуқуқий асослари. Қўмита ва комиссияларнинг функциялари. Қўмита ва комиссиялар фаолиятининг ташкилий шакл ва услублари.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг қўмита ва комиссиялари Олий Мажлисининг вакиллик органлари сифатидаги ва қонун чиқариш соҳасидаги фаолиятини амалга оширишда муҳим ўринни эгаллайди.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг қўмита ва комиссиялари фаолиятининг ҳуқуқий асоси бўлиб, Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси тўғрисидаги конституциявий қонун, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг сессияда қабул қилган «Иш тартиби» ва Олий Мажлис қўмита ва комиссиялари тўғрисидаги муваққат «Низом» ҳисобланади. Қўмита ва комиссиялар фаолиятининг ташкил этилиши Олий Мажлис раиси, Олий Мажлис Кенгашига кўриб чиқилиши лозим бўлган масалаларни тайёрлашда, қонунлар ҳужжатларининг ижро этилишида, Олий Мажлис фаолиятининг яхшиланишида кўмаклашишлари ва бошқа масалаларни тайёрлаш киради.

1. Ўзбекистон Республикаси қонунларини ва Олий Мажлисининг бошқа қарорлари лойиҳаларини тайёрлаш.

2. Олий Мажлис ваколатлари доирасига кирувчи масалаларни дастлабки тарзда кўриб чиқиш ва тайёрлаш.

3. Ўзбекистон Республикаси қонунларини ва Олий Мажлис томонидан қабул қилинган бошқа ҳужжатларни ҳаётга татбиқ этиришда кўмаклашишдан иборатдир.

Бу ваколатларни амалга ошириш учун сессияларда ва Олий Мажлис Кенгашида маъруза ва қўшимча маърузалар билан чиқадилар, қонун лойиҳаларини ишлаб чиқадилар. Бундан ташқари қонун ҳужжатларини ҳаётга татбиқ қилиш тажрибасини ўрганадилар ва зарур ҳолларда амалдаги ҳуқуқий ҳужжатларга ўзгартиришлар киритиш зарурлигини асослаб муурожаат қилишлари мумкин.

Олий Мажлис қўмита ва комиссияларининг энг муҳим вазифаларидан бири қонун ва бошқа ҳужжатларнинг ижро қилинишини назорат қилиш ва уларнинг ҳаётга татбиқ қилинишига кўмаклашишдир. Олий Мажлис қўмита ва комиссиялари ўз ваколатлари доирасида вазирликлар, хўжалик фаолиятининг қонунийлигини текширадилар, улар Марказий ва маҳаллий органлардан, ташкилот, корхона ва муассасалардан ҳисобот ва маълумотлар, мутахассисларнинг хулосаларини талаб қилишлари мумкин.

Иккинчи чақириқ Олий Мажлис биринчи сессиясида Олий Мажлиснинг айрим қўмиталари ва комиссиялари таркибига ўзгартиришлар киритилди. Жумладан:

1. Бюджет, банк ва молия масалалари қўмитаси.
  2. Фан, таълим, маданият ва спорт масалалари қўмитаси.
  3. Атроф-муҳит ва табиатни муҳофаза қилиш масалалари қўмитаси.
  4. Иқтисодий ислохотлар ва тадбиркорликни ривожлантириш қўмитаси.
  5. Саноат, қурилиш, транспорт ва алоқа масалалари қўмитаси.
  6. Ёшлар ишлари қўмитаси.
  7. Қонунчилик ва суд-ҳуқуқ масалалари қўмитаси.
  8. Аграр, сув хўжалиги масалалари ва озиқ-овқат қўмитаси.
  9. Матбуот ва ахборот қўмитаси.
  10. Халқаро ишлар ва Парламентлараро алоқалар қўмитаси.
  11. Ижтимоий масалалар ва бандлик қўмитаси.
  12. Мудофаа ва хавфсизлик қўмитаси.
  13. Демократик институтлар, нодавлат ташкилотлар ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари қўмитаси.
  14. Регламент, одоб ва депутатлар фаолиятининг таъминоти комиссияси.
  15. Оила ва аёллар муаммолари комиссияси.
  16. Норматив-ҳуқуқий атамалар комиссияси.
- Шунингдек, Олий Мажлис қошида Олий Мажлиснинг ишон ҳуқуқлари бўйича вакили (омбудсман), Олий Мажлис ҳузуридаги амалдаги қонун ҳужжатлари мониторинги институти фаолият олиб бормоқда.

Қўмита ва комиссиялар тизими ва уларнинг сони Олий Мажлис томонидан белгиланади. Олий Мажлис ўз ваколати да-

вомида зарурият туғилса, янги қўмита ва комиссиялар тузиши, олдин тузилганларини тутатиппи ёки ўзгартириши мумкин. Қўмита ва комиссиялар раис, раис муовини, котиб ва аъзолари таркибида очиқ овоз бериш йўли билан депутатлар орасидан сайланади. Олий Мажлис қўмита ва комиссияларининг раислари, раис муовинлари ва котиблар ўз фаолиятини доимий асосда олиб борадилар ва ўз ваколатлари давомида бошқа ҳақ тўланадиган мансабни эгаллашлари ёки тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланишлари мумкин эмас.

Хўжалик ва ижтимоий-маданий қурилиш тармоқлари бўйича тузилган қўмиталар Олий Мажлис сессиясида халқ хўжалиги ва давлат дастурларининг амалга оширилишини режалаштириш, келгуси йил бюджети ва бошқа масалаларни муҳожама қилиш вақтида бошқа қўмиталар ва комиссиялар томонидан киритилган таклиф ва танқидий мулоҳазаларни инобатга олади.

Олий Мажлис қўмита ва комиссиялари фаолиятининг ўзлари томонидан тузиладиган режалари Олий Мажлис депутатлари, Олий Мажлис раиси ва Кенгаши топшириқлари асосида тузилади.

Олий Мажлис қўмита ва комиссиялари тегишли масалаларни чуқурроқ ва ҳар томонлама ўрганиб чиқиш мақсадида ишчи гуруҳларини тузишлари мумкин. Ишчи гуруҳлари таркибига Олий Мажлис депутатларидан ташқари вазирликлар, давлат қўмиталари, идоралари ва бошқа давлат органлари, шунингдек, жамоат бирлашмаларининг вакиллари, олимлар ва шу соҳа мутахассислари ҳам кириши мумкин. Агарда масала бир неча қўмита ёки комиссия ваколатига тааллуқли бўлса, қўшимча ишчи гуруҳи тузилиши мумкин.

Олий Мажлис ҳуқуқий ҳужжатларининг амалга оширилишида қўмиталари ва комиссиялари қўмақлаштиришнинг муҳим шакли давлат органларига, ташкилотларига мўлжалланган тавсияномаларидир. Бу эса бошқарув аппарати фаолиятини йўналтириб туради ҳамда моддий ресурслардан самарали фойдаланишда, саноат ва қишлоқ хўжалигини ривожлантиришда муҳим аҳамият касб этади.

Олий Мажлис қўмита ва комиссиялари назорат функцияларини амалга ошириш жараёнларида ҳар хил республика ва маҳаллий органлар билан мустаҳкам алоқа ўрнатадилар. Ўз таклифларини уларга бевосита юборишлари мумкин. Таклифлар қарор шаклида расмийлаштирилади.

Олий Мажлис қўмита ва комиссияларининг қарорлари давлат органлари ва жамоат бирлашмалари томонидан кўриб чиқилиши шарт. Кўриб чиқиш натижалари ва қўрилган чора-тадбирлар туғрисида қўмита ва комиссиялар бир ойдан кечикмасдан хабар қилиниши лозим. Қўмита ва комиссиялар бундан ҳам камроқ муддат белгилашлари мумкин.

Олий Мажлис қўмита ва комиссиялари фаолиятининг ташкилий шакл ва услублари дейилганда улар ўз фаолиятларини сессия вақтида ва сессиялар оралиғи даврида олиб боришнинг маълум бир механизми тушунилади. Улар фаолиятининг асосий ташкилий шакли уларнинг мажлисларидир. Қўмита ва комиссияларнинг Олий Мажлис сессиясида ишга тирок этиш шакли эса қонун лойиҳаларини киритиш, қўрилаётган масалалар бўйича маъруза, қўшимча маъруза ва хулосалар билан чиқишдир.

Қўмита ва комиссияларнинг раислари комиссия ишини ташкил қиладилар ва йўналтирадилар. Комиссияларнинг ўзлари ўз аъзолари орасида вазифаларни тақсимлайдилар, ички ишчи органлари ва таҳририят гуруҳларини тузадилар. Низомида белгиланган ваколатлари доирасида ўз вазифаларини амалга оширишнинг шакл ва услубларини белгилайдилар. Қўмита ва комиссия аъзолари раисининг алоҳида топшириқларини бажарадилар. Қўмита ва комиссиялар фаолияти режа асосида ташкил этилиб, ўз низомларида белгиланган вазифаларни бажарадилар. Одатда, режага қўшимча ва комиссия томонидан тайёрланиши лозим бўлган масалалар рўйхати, улар бўйича иш олиб бориш тартиби, қўмита ва комиссиянинг ташкилий тадбирлари, мажлислари, ишчи гуруҳларининг иш тартибини, ҳар хил ҳужжатларни тайёрлаш, жойларда ўтказилиши лозим бўлган мажлислар, конференциялар, давлат органлари ходимларининг ахборот ва хабарларини эшитиш, қўмита ва комиссиялар тавсия, тақлифларининг ижро қилинишини назорат қилиш киритилади.

Қўмита ва комиссияларнинг иш режалари бир йилга тузилади, лекин шу режа доирасида кўп ҳолларда ярим йиллик, уч ойлик, бир ойлик режалар ҳам тузилади. Бундан ташқари қўмита ва комиссиялар шу йил кўрилиб чиқилиши мўлжалланаётган масалалар рўйхатини ҳам тасдиқлайдилар.

Қўмита ва комиссияларнинг мажлислари улар фаолиятининг ташкилий шакллари тизимида марказий ўринни эгаллайди. Мажлисларда тегишли органларга киритилаётган ҳуж-

жатларнинг лойиҳалари, хулосалар ва бошқа таклифлар муҳокама қилинади ва дастлабки тарзда тасдиқланади, ўтказилган текшириш ва кузатишларнинг натижалари муҳокама қилинади. Давлат муассасалари ва жамоат бирланшмалари раҳбарларининг ахборотлари ҳамда қўмита ва комиссия таклифларининг ижро этилиши аҳволи ҳақида маълумотлар эшитилади, қўмита ва комиссия ишнинг асосий ташкилий масалалари ҳал қилинади.

Мажлислар раис томонидан қўмита ва комиссия режасига кўра заруриятга қараб чақирилади. Одатда, комиссия мажлисига бир-иккита йирик масала киритилиши мақсадга мувофиқ деб белгиланади. Олий Мажлис қўмита ва комиссиялари тўғрисидаги вақтинчалик низомга мувофиқ комиссия мажлислари, улар таркибига кирган депутатларнинг ярмидан кўпи иштирок этса, ваколатли ҳисобланади. Қўмита ва комиссияларнинг қарорлари мажлисда иштирок этаётган депутатларнинг оддий кўпчилик овози билан қабул қилинади. Қўмита ва комиссия мажлисига келолмаган қўмита ва комиссия аъзоси бу ҳақда қўмита ва комиссия раисини олдиндан хабардор қилади. Қўмита ва комиссиялар фаолиятини ташкил қилишнинг ўзига хос муҳимлиги шундан иборатки, уларда ишчи гуруҳларининг борлигидир. Улар комиссиянинг ишчи органи бўлиб, қўриладиган масалаларнинг изчиллик билан ҳар томонлама тайёрланишини таъминлайди; ишчи гуруҳлар қўмита ва комиссиялари томонидан раис, раис ўринбосари, котиб ва аъзолар таркибида сайланади. Уларнинг таркибига фақатгина қўмита ва комиссияларнинг аъзолари сайланиб қолмасдан, балки бошқа депутатлар ҳам, давлат органлари жамоат бирлашмаларининг вакиллари, илмий ходимлар, мутахассислар ҳам сайланади. Ишчи гуруҳларнинг аъзолари сони ҳар кил бўлади, бу эса унда кўрилиши лозим бўлган масаланинг ҳажми ва аҳамиятига боғлиқ.

Ишчи гуруҳга бир масалани ёки лойиҳани ёхуд қонуннинг маълум бир қисмини олдиндан тайёрлаб берип топширилиши мумкин. Масалан, бюджет, банк ва молия масалалари қўмитаси давлат бюджетининг қисмлари бўйича, халқ хўжалигининг муҳим тармоқлари бўйича, вилоят, туман ва шаҳарларнинг бюджетлари бўйича ишчи гуруҳлари тузишлари мумкин.

Қўмита ва комиссияларнинг ташкилий ва назорат фаолиятини яхшилаш учун аҳолига маҳаллий Кенгашлар доимий

Тошкент Давлат юридик институти

комиссиялари ва депутатлари билан мустақкам алоқа боғлашлари муҳим ўрин тутади. Бу тегишли масалаларни чуқурроқ таҳлил қилишга, жойлардаги тажрибани инобатга олишга ёрдам беради.

Олий Мажлис фаолиятининг тажрибаси уларнинг қўмиталари ва комиссиялари ишени мувофиқлаштиришнинг хилма-хил шакл ва услубларини вужудга келтиради: қўмита ва комиссияларнинг қўшма мажлислари; бир неча қўмита ва комиссиялар учун ягона ишчи гуруҳлари тузиш; умумий иш режаларини белгилаш; Олий Мажлис сессиясида қўриб чиқишга таклиф ва лойиҳаларни биргаликда киритиш. Бир неча қўмита ва комиссияларнинг биргаликдаги фаолиятлари шунда кўринадими, кўп ҳолларда қонун лойиҳалари бўйича бир неча қўмита ва комиссиялар биргаликда маъруза ва қўшимча маърузалар билан чиқишади. Қўмита ва комиссиялар қўшма мажлисларида масалалар шу қўмита ва комиссия аъзоларининг биргаликда овоз беришлари билан ҳал этилади, кўп ҳолларда алоҳида-алоҳида овоз бериш ташкил этилиши ҳам мумкин.

Қўмита ва комиссияларнинг фаолияти ошкоралик тавсифига эга. Уларнинг иши ҳақидаги хабарлар ҳамма учун расмий нашрларда эълон қилинади. Қўмита ва комиссиялар ишчи гуруҳларининг мажлисларига оммавий ахборот воситалари вакиллари таклиф қилиниши мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси қўмита ва комиссиялари фаолиятига ташкилий, техникавий ва бошқа хизматлар кўрсатиш Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси котибияти томонидан таъминланади ҳамда қўмита ва комиссиялар фаолиятини ташкил қилиш учун зарур материалларни тайёрлайди, давлат органлари, жамоат бирлашмалари, фуқаролардан тушган таклиф ва мулоҳазалардан хабардор қилиб туради.

ЎН БИРИНЧИ БОБ

Халқ депутатлари кенгашлари доимий комиссияларининг фаолиятини ташкил этиши

Доимий комиссияларни ташкил қилиш тартиби ва таржиби. Доимий комиссияларда вазифаларнинг тақсимланиши ва ишни режалаштириши. Доимий комиссияларнинг кенгашлар сессияларига ва ҳокимиятдаги мажлисларга масалаларни тайёрлаш ва кўриб чиқишдаги иштироки. Доимий комиссияларнинг назорат ва ташкилий фаолияти. Доимий комиссияларнинг мажлислари, комиссия қарорлари ижросини ташкил қилиш. Доимий комиссияларнинг ўзаро ҳамжорлиги.

Ўзбекистон Республикасида маҳаллий халқ депутатлари Кенгашлари доимий комиссияларининг фаолияти Ўзбекистон Республикасининг «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги Қонуни ва доимий комиссиялар тўғрисидаги низомлари ҳамда Олий Мажлис қонунлари ва бошқа ҳужжатлари асосида ташкил этилади. Доимий комиссиялар тўғрисидаги низомларни Кенгашларнинг ўзлари сессияда қабул қиладилар. Доимий комиссиялар депутатларнинг Кенгаш олдига қўйилган ҳуқуқ ва вазифаларини бажаришда илтибор этиши учун тузилади ва улар фаолиятининг асосий ташкилий шаклларида бири бўлиб хизмат қилади. Комиссиялар фаолиятининг ўзига хослиги, энг аввало шундан иборатки, улар орқали депутатлар сессиялар оралигидаги даврда кенгаш фаолиятига бевосита ва доимий жалб қилинади. Доимий комиссиялар - маҳаллий халқ депутатлари Кенгашларининг структуравий органлари бўлиб, кўпчилик депутатларни, яъни кўп сонли фаолларни бирлаштирувчи жамоатчилик асосида фаолият юритувчи органдир. 1994 йилда қабул қилинган «Халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгашларига сайлов тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига мувофиқ халқ депутатлари вилоятлар ва Тошкент шаҳар Кенгашларига 60 тадан, туман ва шаҳар Кенгашларига 30 тадан депутат сайланади. Бу ҳолат, албатта, шу халқ депутатлари Кенгашларида тузиладиган доимий комиссиялар сонига таъсир кўрсатади.

Ўзбекистон Республикасида халқ депутатлари Кенгаш-

ларининг иш тажрибаси шуни кўрсатадики, доимий комиссиялар фаолиятининг аҳамияти доим ошиб бормоқда, айниқса, Кенгашнинг оммавий ва назорат қилиш функциясини амалга оширишдаги тутган ўрни диққатга сазовордир.

Халқ депутатлари Кенгашлари доимий комиссияларининг асосий вазифалари «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги Қонуннинг 19-моддасида белгиланган. Доимий комиссияларнинг асосий вазифаларига қуйидагилар киради:

- сессия муҳокамасига киритиладиган масалаларни дастлабки тарзда қараб чиқиш ва тайёрлаш;
- Кенгаш қарорларини ва Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларини рўсбга чиқаришга кўмаклашиш;
- Кенгаш ҳокимият ва юқори органларининг қарорларини амалга оширишдаги ташкилий ишларда иштирок этиш;
- сайловчилар нақазларининг амалга оширилишида ва унинг ижросини назорат қилишда кўмаклашиш;
- Кенгаш қарорларини амалга ошириш бўйича ҳокимият бўлим ва бошқармаларининг корхона, ташкилот ва муассасаларнинг фаолиятини назорат қилиш ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармонларига, қонунчиликка риоя қилинишини назорат қилиш.

Ўзбекистон Республикаси вакиллик органлари сайловдан кейин биринчи сессияда тузиладиган мандат комиссияларининг вазифалари ўзига хослиги билан ажралиб туради. Уларнинг функцияларига депутатларнинг ваколатларини текшириш, Кенгашга сайланган депутатларнинг ваколатларини тўғри деб топиш ёки айрим депутатлар ўрнига янгидан сайлов ўтказиш тўғрисида сессия ишига таклиф киритиш; чиқариб юборилган ёки Ўзбекистон ҳудудидан чиқиб кетган депутатлар ўрнига янгидан сайлов ўтказиш, депутатлар дахлсизлиги масалалари бўйича таклиф тайёрлаш ҳамда депутатларни чақириб олиш ҳамда депутатлик фаолиятини соқит қилиш ҳақидаги аризалар бўйича хулосаларни тақдим этиш киради. Мандат комиссияси депутатлик ваколатларини текшириш ва депутатлик мақоми масалалари билан боғлиқ функцияларидан ташқари депутатларнинг сайлов округларидаги фаолияти устидан ва сайловчилар олдидаги ҳисобот беришларидан хабардор қилиб туради.

Доимий комиссиялар бевосита халқ депутатлари Кенгаши раҳбарлигида иш юритади ва унга бўйсунди, ҳисоб бериб туради. Фақатгина Кенгаш уларга ижроси мажбурий бўлган кўрсатмалар бериши, ҳисоботларини эшитиши, комиссиялар

тизими ва таркибини ўзгартириши мумкин. Ҳозирги вақтларда кўпчилик халқ депутатлари Кенгашлари сессияларида вақти-вақти билан доимий комиссиялар ҳисоботларини эшитиш тартиби белгиланган. Бундан ташқари доимий комиссиялар сессия вақтида ва сессиялар ораллигидаги вақтда депутатларни қилинган ишлар ҳақида мунтазам хабардор қилиб борадилар.

Ўзбекистон Республикасининг 1993 йилда қабул қилинган «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги Қонунининг 19-моддасига кўра халқ депутатлари Кенгашлари доимий комиссияларининг асосий вазифалари - уларнинг ҳуқуқ ва бурчлари берилиб, ҳар бир халқ депутатлари Кенгаши ўз доимий комиссиялари тўғрисидаги пизомни ўзлари тасдиқлашларини кўрсатиб беради.

Ўзбекистон Республикасидаги халқ депутатлари Кенгашлари иш тажрибасида икки хил доимий комиссиялар тузиламоқда.

1. Халқ депутатлари Кенгашларининг ҳаммасида тузиладиган доимий комиссиялар (мандат, бюджет масалалари бўйича, қонунчилик ва жамоат тартибини сақлаш, иқтисодий ислохотни, мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштиришни амалга ошириш бўйича, саноат, транспорт, қурилиш, алоқа масалалари, коммунал хўжалик ва агроф муҳитни муҳофаза қилиш ишлари билан шуғулланувчи доимий комиссиялар).

2. Агросаноат комплекси ва сув хўжалиги масалалари бўйича ҳамда қишлоқ хўжалигини иқтисодий ривожлантириш бўйича тузиладиган доимий комиссиялар. Улар маҳаллий шароитни ҳисобга олган ҳолда тузилади. Булардан ташқари айрим масалаларни тайёрлаш учун вақтинчалик комиссиялар тузиши, уларнинг ишлаш муддати ва вазифаларини белгилаши мумкин.

Ҳар бир халқ депутати Кенгаши ўз доимий комиссияларининг сопи ва турини маҳаллий шароитларини ҳисобга олган ҳолда тузади. Комиссиялар маҳаллий Кенгашлар фаолиятининг асосий йўналишлари бўйича тузилади. Энг кўп тарқалган доимий комиссияларга қуйидагилар киради: бюджет масалалари бўйича, қишлоқ хўжалиги, саноат ва қурилиш, халқ маорифи, маданият, соғлиқни сақлаш, ижтимоий таъминот, савдо, транспорт бўйича, йўл қурилиши ва алоқа, коммунал хўжалик ва ободонлаштириш, қонунчилик ва жамоат тартибини сақлаш, ёшлар ишлари бўйича, табиатни муҳофаза қилиш бўйича ва ҳоказо. Зарурий шароитлар ҳисобга олинган ҳолда Кенгашлар

томонидан бошқа доимий комиссиялар ҳам тузиш мумкин. Халқ депутатлари Кенгашларининг тури ва ундаги депутатларнинг сонига қараб, 4-5 тадан 13-17 гача доимий комиссиялар тузилади.

Доимий комиссияларни тузиш тартиби ва таркиби ҳар бир янги қақриқ халқ депутатлари Кенгашларининг биринчи сессиясида, уларнинг ваколатлари даврига тапқил этилади. Лекин доимий комиссиялар тизими ва таркибига кейинги Кенгаш сессияларида ҳам ўзгартишлар киритилиши мумкин. Халқ депутатлари Кенгашлари томонидан тасдиқланган доимий комиссиялар ҳақидаги низомларда уларнинг таркибига фақат депутатлар сайланиши кўзда тутилган.

Доимий комиссиялар Кенгаш томонидан раис ва аъзолари таркибида котибини ва, зарурат туғилса, раис ўринбосарларини сайлайдилар. Бу жараён халқ депутатлари Кенгашлари сессиясида амалга оширилиши «Доимий комиссиялар тўғрисида»ги низомда белгиланган.

Доимий комиссиялар Кенгаш томонидан сайланганлиги учун Кенгашга ҳисобдордир. Ўзбекистон Республикасининг «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги Қонунга мувофиқ тегишли ҳудуднинг ҳокими халқ депутатлари Кенгашга раҳбарлик қилади. Шундан хулоса чиқариб айтиш мумкинки, Кенгаш доимий комиссияларининг ишига ҳам ҳоким раҳбарлик қилади. Улар ҳокимиятнинг бўлим ва бошқармаларига нисбатан назорат этувчи орган функциясини бажарадилар. Шунинг учун доимий комиссиялар ҳақидаги низомларда доимий комиссиялар таркибига ижроия ҳокимият органлари ходимларини сайлаш мақсадга мувофиқ эмаслиги кўрсатилган.

Комиссияларга шу тармоқнинг мутахассислари билан бирга мутахассис бўлмаган ҳар хил ёшдаги депутатлар ҳам сайланади. Одатда, доимий комиссияларга, мутахассислиги, маълумоти, доимий комиссия олиб бораётган ишга мос депутатлар сайланади. Масалан, халқ маорифи бўйича доимий комиссияларида ҳар доим ўқитувчилар, халқ маорифи органлари ходимлари, илмий ходимлар мавжуд бўлади. Соғлиқни сақлаш бўйича доимий комиссияларга врачлар ва бошқа тиббиёт ходимлари сайланади. Доимий комиссияларни тапқил қилиш ҳақидаги масала кўриляётганда ҳокимият ҳамда ҳокимият аппарати ходимлари депутатлар билан олдиндан суҳбатлашадилар ва уларнинг Кенгаш комиссияларида қатнашиш ҳақидаги фикр ва истакларини аниқлайдилар.

Тошкент Давлат юридик институти

Доимий комиссияларда қилинадиган вазифаларнинг бўлиб олиниши дастлаб ишни режалаштиришдан бошланади. Доимий комиссия ишларини раис ташкил қилади ва йўналтиради. У доимий комиссиялар мажлисини чақиради ва олиб боради, мажлисларга тайёргарлик ишларига раҳбарлик, иш режасининг лойиҳасини тузади, унинг ижросини назорат қилади, айрим комиссия аъзоларига ёки фаолларига берилган топшириқлар ижросини назорат қилади. Раис ҳокимият билан, унинг бўлим ва бошқармалари, корхона, ташкилот муассасалари билан алоқа ўрнатади, Кенгаш сессиясида ва ҳокимият мажлисида маъруза ва қўшимча маъруза билан чиқади. Раис ўринбосари раис вазифасининг амалга оширилишига ёрдам беради, раис йўқлигида ёки бетоб бўлиб қолганида унинг функциясини бажаради. Комиссия котибига иш юргизиш, расмийлаштириш топширилади. Жумладан, у комиссия аъзолари ва фаоллар бажарган топшириқларни ҳисобга олади, мажлис баённомаларини тузиб боради, мажлисларга тааллуқли бўлган материалларни тайёрлайди, комиссия ишининг ўз вақтида ташкилий-техникавий таъминланишига жавоб беради.

Комиссия аъзолари ўртасида вазифалар, комиссия мажлисининг қарори билан фаолиятига тааллуқли бўлган соҳанинг ўзига хос томонларини, аъзоларининг миқдорини ва уларнинг иш режасини ҳисобга олган ҳолда тақсимланади. Кўп ҳолларда доимий комиссия аъзоларига вақтинчалик топшириқлар ҳам берилади. Айрим ҳолларда комиссиялар корхона, ташкилот, муассасалар фаолиятини назорат қилишни уларга яқинроқ жойда яшовчи депутатларга топширадилар. Зарур ҳолларда депутатларга узоқ муддатта ва доимий комиссиянинг ваколат муддатига доимий топшириқлар берилиши мумкин. Масалан, бир ёки бир неча аъзолар бир объектта бириктириб қўйилиши мумкин.

Асосий топшириқлар комиссия мажлисларида бўлинади ва қарор шаклида расмийлаштирилади. Айрим топшириқлар доимий комиссиялар раислари томонидан ҳам берилиши мумкин. Доимий комиссиялар ўз ишига бошқа аъзо бўлмаган депутатларни жалб қилади.

Доимий комиссиялар вазифаларининг кўп турлилиги улар ишнинг аниқ мақсадга мувофиқ режалаштирилишини талаб қилади. Комиссия иш режаларида тегишли тармоқни ривожлантиришнинг узоқ муддатта мўлжалланган масалаларни ўрганиш, унда ўтказилиши лозим бўлган мажлислари кун тартибига кўрсатилган бўлади. Кенгашнинг ваколати даврига ту-

зилган иш режаси асосида тузилган доимий комиссияларнинг иш режаси ҳокимият, унинг бўлим ва бошқармалари, манфаатдор жамоат ташкилотларига маълум қилинади. Доимий комиссиялар иш режалари Кенгашнинг сессияларида муҳокама қилиб борилади.

Доимий комиссияларнинг Кенгаш сессияларига ва ҳокимият мажлисларига масалаларни тайёрлаш ва уни қўриб чиқишдаги иштироки муҳим ўрин тутлади.

Маҳаллий Кенгаш ишида етилган масалаларнинг тегишли давлат органлари олдига қўйилишида ҳамда сессияларга ва ҳокимият мажлисларига материалларнинг қарор лойиҳаларини тайёрлашда ва унда маъруза ва қўшимча маъруза, хулоса, таклифлар билан чиқишда доимий комиссиялар иши кўринади. Маҳаллий Кенгашлар иш тажрибасида шундай тартиб ўрнатилган бўлиб, доимий комиссиялар аъзоларининг ишгиросисиз бирон-бир муҳим масала ҳал этилмайди.

Сессия кун тартиби лойиҳасини тайёрлаганда доимий комиссиялар таклиф ва мулоҳазаларининг эътиборга олинishi яхши натижа беради. Доимий комиссиялар ўз навбатида ўзларига топширилган соҳалардаги вазифалар билан яхши таниш бўлганликлари учун энг долзарб масалаларни Кенгаш ва ҳокимият иш режаларига киритадилар.

Доимий комиссияларнинг Кенгаш сессиясига масалаларни тайёрлашдаги иштирокининг асосий шакллари корхона, ташкилот, муассасалардаги ишнинг аҳволини ўрганиш ва текширувлар ўтказиш, тегишли масалаларни олдидан тайёрлаш, сессия муҳокамасига киритиш, тўпланган маълумотларни умумлаштириш, қарор лойиҳаси бўйича хулоса ва таклифлар киритиш ҳамда сессияда маъруза, қўшимча маъруза ёки сўзга чиқишдан иборатдир.

Доимий комиссияларнинг сессиялардаги бевосита иштирокининг энг кўп тарқалган шакли маъруза, хулоса ва таклифлар билан чиқишдир.

Доимий комиссиялар ҳуқуқларининг кенгайтирилиши уларнинг ташкилий ва назорат функциялари билан ҳокимият фаолиятида уларни кенг ишгирок этишни белгилайди.

Маҳаллий Кенгашлар ҳуқуқларининг кенгайтирилиши, айниқса, назорат ва мувофиқлаштириш соҳасида комиссияларни кенгаш сессиясига тайёргарлик ва маслаҳат бериш вазифаларини амалга оширишда кенг имкониятлар яратиб беради. Доимий комиссиялар Кенгашларга бўйсунмаган корхоналарнинг

қонунга ҳилоф ҳужжатларини тўхтатиб қўйишда ва Кенгашларнинг қарорларини бажармаётган корхона, ташқилог, муассаса раҳбарларини жавобгарликка тортишда тегишли ваколатли органлар ишида иштирак эгишлари мумкин.

Доимий комиссияларнинг назорат ва ташқилогчилик функциясининг аҳамиятлилиги сессиялар оралиғи даврида кўринади. Юқори турувчи ижроия ҳокимият давлат органлари ҳужжатларини, ўз қарор ва таклифларининг ижро қилинишини ташкил этади ва унинг бажарилишини назорат қилади.

Доимий комиссияларнинг назорат эгиш фаолияти Кенгаш амалга ошираётган назоратнинг муҳим бир қисмидир. Ўз ваколатлари доирасида ёки Кенгаш кўрсатмалари билан ҳокимият ва юқори турувчи Кенгашлар доимий комиссияларининг тақдимномасига асосан назорат текширувини тегишли корхона ва ташқилоглар фаолиятининг қонунийлиги юзасидан ўтказиши мумкин. Доимий комиссияларнинг бундай ҳуқуқлари «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги Қонунда ва низомларда белгиланган. Улар ихтиёрига берилган масалалар бўйича мажлисларда, ҳокимият бўлим ва бошқармаларининг раҳбарлари, корхоналар раҳбарларининг маъруза ва ахборотларини эшитишлари ва уларга ишни яхшилаш бўйича ўз таклифларини бериллари мумкин.

Комиссиялар Кенгаш ҳудудида жойлашган корхоналар фаолияти билан танишишлари, уларнинг раҳбарларидан зарур маълумотларни талаб қилишлари, уларнинг буйруқлари, иш режалари ва бошқа ҳужжатларидан хабардор бўлиб туришлари таъминланади. Агарда Кенгаш қабул қилган қарорлар бажарилмаётган бўлса, уларнинг раҳбарларидан тушунтириш талаб қилишлари мумкин.

Комиссиялар Кенгашга бўйсунган корхона фаолиятини ўрганиб чиқишда улар фаолиятининг ўзлари лозим топган томони бўйича назорат текширувини ўтказишлари мумкин.

Шу билан бирга комиссиялар текширилаётган корхоналарнинг кундалик фаолиятига аралашмайдилар, уларнинг раҳбарлари ўрнини босмайдилар, уларнинг буйруқ ва фармойишларини ўзгартирмайдилар.

Текширув ўтказилишининг режаси олдиндан тузилади ва унда иштирак этувчининг вазифаси, бажариш йўли ва шакли, комиссияга маълумотнома тақдим қилиш шакли ва муддатлари белгиланади.

Комиссиялар йиққан материаллар Кенгаш, ҳокимият ва

юқори турувчи манфаатдор органларга етказилади. Доимий комиссиялар кўп ҳолларда сессияларда Кенгаш қарорлари ижро қилинишининг бориши тўғрисида махсус ахборот билан чиқадилар.

Комиссиялар томонидан назорат ва таъкилий ишлар олиб борилаётганда уларнинг жамоатчилик билан бўлган алоқалари муҳим ўрип тутади. Бу доимий комиссиялар тўғрисидаги низомларда кўзда тутилган.

Доимий комиссиялар мажлислари. Улар вақти-вақти билан мунтазам чақирилиб турилади. Мажлисларда текширувларнинг натижалари, раҳбарларнинг ҳисоботлари эшитилади, қарорлар қабул қилинади ва таъкилий-оммавий тадбирлар белгилаб олинади, мажлисларда асосий таъкилий масалалар муҳокама қилинади. Ўзбекистон Республикасидаги маҳаллий халқ депутатлари Кенгашлари доимий комиссияларининг иш тажрибасида, одатда, уч ойда камида бир мартаба мажлис чақирилади. Комиссия мажлисининг ўтказилишини унинг раиси таъминлайди. Бунда, албатта, қайси масалаларни кўриб чиқишни белгилаб олиш муҳим аҳамиятга эга. Унинг таъкилий-техникавий томонини ҳокимият таъминлайди.

Мажлислар, одатда, ишдан кейинги вақтларда ўтказилади, бу кенг оммани жалб қилишга имкон беради. Қонун ва низомларда белгиланганидек, мажлислар аъзоларнинг ярмидан кўпи ҳозир бўлса, ваколатли ҳисобланади. Мажлислар очиқ тарзда ўтказилади. Қун тартиби ва мажлис регламентини комиссиянинг ўзи қабул қилади. Тажриба шунини кўрсатадики, комиссия бўлим, бошқарма, корхоналарнинг иштини эпитанда, ишнинг аҳолини текширган шахслар билан бир қаторда тегишли раҳбарларнинг ҳам сўзга чиқишини талаб қилади.

Комиссиянинг қарор ва хулосалари оддий кўпчилик овоз билан қабул қилинади ва раис томонидан имзоланади. Қабул қилинган ҳужжатларга норози бўлган комиссия аъзолари ўз фикрларини билдириш учун сўзга чиқишлари мумкин.

Мажлисларнинг бориши баённомада ифодаланади. Уларда чиқишларнинг қисқача мазмуни ва овозга қўйишнинг натижалари билан бирга қабул қилинган қарор ва тавсияномалар ҳам қайд қилинади.

Комиссиялар иши самарадорлиги, энг аввало, қабул қилинган қарор ва тавсияномаларнинг амалга оширилиши билан боғлиқ. Уларнинг амалга оширилишининг зарур шарти комиссия таъкиф қилаётган тавсияномаларнинг қонунийлиги, уларнинг

ҳақиқатан ҳам бажарилиши мумкинлигидир. Комиссия қарор ва тавсияномалари ҳаётий бўлиши керак. Умумий шаклда берилган таклифлар комиссиянинг олдиндан қилган ҳамма ишhini йўққа чиқариши мумкин. Қарор ва тавсияномаларни ижрочиларга ўз вақтида етказиш ва уларнинг ижросини текшириш ҳам олдида турган вазифаларининг зарур талабларидан биридир.

Ҳокимият бўлим ва бошқарма раҳбарлари комиссиялар таклиф ва хулосаларини ўз вақтида кўриб чиқишлари лозим. Қонунлар комиссияларнинг тавсияларини маълум муддатларда кўриб чиқишни назарда тутати. Шу белгиланган муддатларда доимий комиссияларга кўриб чиқилиш натижалари ёки кўрилган чоралар ҳақида хабар қилиниши таъминланади.

Комиссия тавсияномалари манфаатдор органларга комиссия мажлиси баённомасидан кўчирма шаклида юборилади.

Халқ депутатлари Кенгашлари вазифаларининг умумийлиги, Кенгаш доимий комиссиялари ва тегишли юқори турувчи ва қуйи турувчи Кенгашларнинг доимий комиссияларининг ўзаро ҳамкорлиги асосини белгилайди.

Икки ёки ундан ортиқ доимий комиссияларнинг ҳамкорлиги бир қанча ёнма-ён тармоқларга тааллуқли масалалар кўриб чиқиладиганда муҳим аҳамият касб этади. Масалан, паҳар ободонлаштириш маҳаллий бюджет, ҳудудни иқтисодий, ижтимоий ва маданий ривожлантириш, маҳаллий коммунал хўжалик масалалари. Доимий комиссияларнинг вазифалари ўзаро ҳамкорликни тақозо этади.

Кенгаш доимий комиссиялари ўзаро ҳамкорлигининг мақсади масалаларни сессияга, ҳокимият мажлисига тайёрлашда пухталикка эришишдир.

Доимий комиссияларнинг ўзаро ҳамкорлиги ташкилий томондан ҳар хил шакллар ва услублар ёрдамида амалга оширилади. Вазифаларни умумий бўлган комиссияларнинг режалари ўзаро мувофиқлантирилади. Комиссиялар икки ёки ундан ортиқ комиссияларнинг вакилларида гуруҳлар тузиб, биргаликда текширишлар ўтказадилар. Текширишларнинг натижаларини чиқариш, бир неча комиссия номидан сессияга киритилаётган қўшимча маъруза лойиҳасини муҳокама қилиш, умумий таклифларни тайёрлаш, одатда, қўшма мажлисларда белгиланади.

Биргаликда олиб борилган мажлисларнинг қарорлари ҳар бир комиссиянинг оддий кўпчилик овози билан қабул қилинади. Доимий комиссияларнинг биргаликда қабул қилган қарорлари тегишли доимий комиссия раислари томонидан им-

---

золанади.

Юқори турувчи маҳаллий Кенгашлар қўйи турувчи Кенгашлар фаолиятига раҳбарлик қилади. Лекин бу қўйи турувчи Кенгашнинг доимий комиссия юқори турувчига буйсунади деган гап эмас, улар Ўз фаолиятларини ўзаро ҳамкорлик асосида тегишли қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда ташкил этадилар.

Ўзбекистон Республикаси маҳаллий Кенгашлари фаолиятининг тажрибасида ҳамкорликнинг қўйидаги шакллари мавжуд. Туман ва шаҳар Кенгашларида ташкил этилган доимий комиссиялар, вилоят Кенгашида ташкил этилган доимий комиссияларнинг ўтказадиган текширишларида ишгирок этадилар. Доимий комиссиялар ўз иш режаларини мувофиқлаштирадилар ҳамда ўз фаолиятлари тўғрисида тажриба алмашишади.

ЎН ИККИНЧИ БОБ

Маҳаллий ижроия ҳокимияти органлари фаолияти- ни ташкил этиш

Маҳаллий ижроия ҳокимиятининг раҳбарияти. Маҳкама котибияти. Тармоқ мажмуалари. Маслаҳат Кенгаши. Маслаҳат Кенгаши мажлисларини тайёрлаш, ҳокимиятда аҳолини қабул қилишни ташкил этиш. Ҳокимнинг биринчи ўринбосарлари, ўринбосарлари фаолиятини ташкил этиш. Шаҳар таркибидаги туманлар ва туманларга бўйсунувчи шаҳар ҳокимлари фаолиятини ташкил этиш.

Маҳаллий ижроия ҳокимияти органлари фаолиятининг ҳуқуқий асоси бўлиб, Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Ўзбекистон Республикасининг «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги Қонуни, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси қарори билан тасдиқланувчи, Ўзбекистон Республикаси вилоят, туман, шаҳар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари аппаратларида иш юритиш бўйича «ЙЎРИҚНОМА» халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгашлари «Иш тартиби», доимий комиссиялари тўғрисидаги Низом ва бошқа меъёрий қонун ҳужжатлари ташкил этади. Ўзбекистон Республикасидаги айрим халқ депутатлари Кенгашларида ҳокимнинг ижро этувчи маҳкамаси тўғрисида низомлар ҳам қабул қилинган.

Маҳаллий вилоят, туман ва шаҳар ижроия ҳокимияти ҳокимнинг раҳбарлиги остида ишлайди. Унинг таркибига белги-ланган соҳа бўйича вазифани бажарувчи бўлинмалар сифатида ҳоким котибияти ва тармоқларга бўлинган бошқармалар киради.

Ҳоким Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланган миқдорда биринчи ўринбосар ва ўрин-босарлари бўлади.

Маҳаллий ижроия ҳокимияти органлари (ҳокимликлар) бошқармалар, бўлимлар ва бошқа бўлинмалардан иборат бўлиб, уларнинг структураси, уларнинг ташкил этилиш тартиби ва фаолиятининг йўналишлари Ўзбекистон Республикаси Ва-зирлар Маҳкамаси тасдиқлайдиган низомлар билан белги-ланади.

Маҳаллий ижроия ҳокимиятлар Котибияти сессияларга, мажлисларга, ҳоким Маслаҳат Кенгаши йиғилишларига тайёр-

гарликни ва унда қабул қиланадиган қарорларнинг эксперти-засини, маҳкама ишнинг истиқбол ва жорий режаларини иш-лаб чиқишда, халқ депутатлари Кенгашининг доимий комиссия-ларига услубий ёрдам кўрсатади. Шунингдек, қабул қилинган қарорлар ва бошқа ҳужжатларнинг ижросини тезкорлик билан назорат қилинишини ташкил этади.

Котибият ҳоким маҳкамаси фаолиятининг ижтимоий, моддий техник ва ахборот воситалари билан таъминланишини амалга оширади.

Тегишли ҳудуд ҳокимликлари ҳузурида ҳўжалик ва ижтимоий-маданий қурилиш тармоқларини тезкорлик билан бошқаришни таъминлаш учун тегишли бош бошқармаларини, бўлимлар ва бошқа ижро этувчи тузилма бўлимларини бир-лаштирувчи тармоқ мажмуалари тузилади.

Тармоқ мажмуаларига раҳбарлик қилиш ҳокимнинг ўринбосарларига юклатилади ва улар ҳоким томонидан тас-диқланадиган низомлар асосида ишлайдилар.

Ҳудудни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг энг муҳим муаммоларини муҳокама қилиш учун ҳоким ҳузурида Маслаҳат Кенгаши тузилади, унинг таркибига ҳокимнинг би-ринчи ўринбосари ва ўринбосарлари, котибият бошлиғи киради. Ҳокимнинг қарорига мувофиқ маслаҳат Кенгаши таркибига халқ депутатлари Кенгашининг депутатлари ва бошқа ташки-лотлардан бўлган вакиллар ҳам киритилиши мумкин.

Маслаҳат Кенгаши мажлислари зарур бўлганда ҳоким томонидан чақирилади ва унинг раҳбарлигида ўтказилади.

Мажлисларнинг кун тартибини тузиш, уларни ташкил этиш ва ўтказиш, ҳужжатларни расмийлаштириш ҳоким коти-биятининг бошлиғи томонидан амалга оширилади. Маслаҳат Кенгаши мажлисининг кун тартибини ҳоким тасдиқлайди ва мажлисларда муҳокама қилинадиган масалалар кўриб чиқи-лаётганда туман ва шаҳар ҳокимлари, доимий комиссияларнинг раислари, бўлимлар, бош бошқармалар бошқармалар ва бўлимчаларнинг раҳбарлари, жамоат бирлашмалари ва ҳўжа-лик ташкилотларининг, оммавий ахборот-воситаларининг ва-киллари иштирок этиши мумкин.

Маслаҳат Кенгашининг мажлисларини тайёрлаш ва ўтказиш ҳоким томонидан тасдиқланадиган Регламентга муво-фиқ амалга оширилади. Регламент бўйича масалаларни кўриб чиқиш тартиби ва тахминий вақти, маърузачилар, мунозарада қатнашувчилар ва таклиф қилинган шахслар бир вақтда кела-

Тошкент Давлат юридик институти

диган қилиб белгиланади.

Маслаҳат Кенгаши мажлисларининг самарадорлиги маърузачилар ва сўзга чиқувчиларнинг қисқа, фақат кўри-лаётган масалалар бўйича сўз юритишлари, регламентга қатъи-риоя қилиниш натижасидир. Дастлаб, кун тартибига киритилган масалалар бўйича ахборот берилади, кейин қисқача фикр ал-машилади.

Мажлисининг бориши баённомада ифодаланади ва унда иштирак этган шахслар, кун тартиби, мунозараларда қатнаш-ганларнинг фикри, сўзга чиққанларнинг таклифлари ва танқидий мулоҳазалари ва маслаҳат Кенгаши қандай қарорга келганлиги қайд қилинади. Муҳокама қилинган масалалар бўйича узил-кесил қарор ҳоким томонидан қарорлар ёки фар-мойишлар шаклида натижа қилиниб, имзоланади.

Қарорларнинг лойиҳалари ёки улардан кўчирмалар иш юргизиш ҳақидаги йўриқномаларда кўрсатилган муддатларда ёки қарорларнинг ўзларида кўрсатилган муддатларда манфаат-дор ташиқлотларга ва фуқароларга юборилади.

Маслаҳат Кенгаши мажлисларини тайёрлаш Кенгаш сессиясини тайёрлаш билан кўп умумий томонларга эга. Ўзбекистон Республикаси баъзи бир ҳокимликларда кўп ҳолларда ҳоким маҳкамаси мажлисларини ва унга материал-ларни тайёрлаш ҳақида махсус тартиб қабул қилинади. У ёки бу масаланинг режа бўйича кўриб чиқишга жавобгар ходимлар тайинланади. Ҳамма тайёргарлик ишига умумий раҳбарликни қотибият бошлиғи олиб боради. Жавобгар шахслар жойларда текширишлар ўтказадилар, маълумотномалар ва бопқа мате-риаллар тайёрлайди ва кўриладиган масала бўйича маъруза ва қўшимча маърузалар ёзадилар, бунинг натижасида қарор лойиҳасини тузиб, ҳамма материалларни ҳоким маҳкамасига берадилар. Бу ишга доимий комиссиялар, депутатлар, кенг жа-моатчилик вакиллари жалб қилинади. Агарда масала Маслаҳат Кенгашига доимий комиссия томонидан киритилган бўлса, уни тайёрлаш ҳам шу доимий комиссияга топширилиши мумкин. Масалани узил-кесил ҳал қилиш юқори турувчи органларга ёки Кенгашга бўйсунмаган органларга тааллуқли бўлиб, қабул қилинган қарор ижро этилмаса, суд органларидан уни кўриб чиқиб, қонуний ҳал этиш талаб қилинади. Ҳокимиятнинг ҳам-ма қарорлари лойиҳаси ва уларга берилган маълумотномалар уларни берган орган раҳбарлари томонидан имзоланади ва уни ҳоким, ҳоким ўринбосари ва қотибият бошлиғи имзолайди ва

Тошкент Давлат юридик институти

манфаатдор ташкилот, корхона, муассасалар билан бажарилиши келишиб олинади. Ҳокимият аппаратидagi юрист маслаҳатчи ҳам қарор лойиҳасини қонунийлигини кўриб чиқади ва имзолайди.

Ҳокимиятда тайёрланган маълумотлар ва қабул қилиниши режалаштирилган қарор лойиҳалари тегишли органларга олдиндан тапишиб чиқиши ва ўйлаб олиниши учун уч-тўрт кун олдин берилади. Маслаҳат Кенгашининг навбатдаги мажлиси кун тартибининг охириги лойиҳаси, бўлим ва бошқарма раҳбарларига, бошқа манфаатдор ташкилот, корхоналарга юборилади. Мажлисни ҳоким очади ва олиб боради. Масалалар манфаатдор корхона, ташкилот, муассаса вакиллари иштирокида муҳокама қилинади. Бу эса тўғри қарор қабул қилишда, ижрони ўз вақтида бажарилишига ёрдам беради. Маслаҳат Кенгаши мажлисларига таклиф қилинган шахслар маслаҳат овозига эга бўладилар. Мажлисларга қатнашиши зарур бўлган ходимлар чақирилиши олдиндан келишиб олинади.

Ҳоким, унинг биринчи ўринбосари, ўринбосарлари ва котибият бошлиғи ўзларига бўйсунган органларга ва аппарат ходимларига ижрони кундалик ташкил қилиш ва текшириш масалалари бўйича кўрсатмалар берадилар.

Мажлислар оралиғидagi даврда раҳбарликнинг асосий воситалари бўлиб, ҳоким ва унинг ўринбосарларининг фармойишлари алоҳида аҳамият касб этади. Уни ҳокимият номидан нафақат ҳоким, баъзи ҳолларда унинг ўринбосари қабул қилиши мумкин. Фармойиш бу-коллегиял жамоа муҳокама қилиниши шарт бўлмаган масала юзасидан чиқариладиган ҳуқуқий ҳужжат бўлиб, асосан, кутиб бўлмайдиган муаммоларни тезкорлик билан ҳал этиш учун қабул қилинади. Умумий тартибга кўра, фармойиш ҳокимнинг бир нечта қарорлари асосида унинг ижросини тўлдириш учун қабул қилинади. Шунингдек, юқори турувчи органлар ҳужжатларини ҳам амалга оширишга қаратилган чораларни кўзда тутади.

Фармойиш бериш тажрибада ҳокимият мажлисларини майда ишлардан халос қилади.

Ҳокимият раҳбарларининг ҳар бири фақатгина Маслаҳат Кенгаши мажлисида қарор қабул қилишда иштирок этиб қолмасдан, балки қарорларни тайёрлашда ва ижро этилишини назорат қилишда ҳам иштирок этиши шарт. Уларга, одатда, доимий ва вақтинчалик топшириқлар юклатилади. Жумладан, кўп ҳолларда улар ҳокимият қошидаги комиссиялар таркибига

сайланадилар ҳамда вақти-вақти билан аҳолини қабул қиладилар

Маслаҳат Кенгаши мажлислари оралиги даврида ҳокимликлар ишининг асосий уч йўналиши мавжуд:

1. Бўлим ва бошқарма, ҳокимият ихтиёридаги ташкилотлар, муассасалар фаолиятини йўналтириш, бошқариш, кундалик масалаларини ҳал қилиб бориши;

2. Халқ депутатлари Кенгашининг сессияларга тайёргарлик кўришда, депутатлар ва доимий комиссиялар фаолиятига ёрдам уюштириш;

3. Аҳоли билан бевосита алоқада бўлиш, жамоат бирлашмалари ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятига кўмак бериш.

Ижроия ҳокимият бўлим, бошқармалари ва халқ депутатлари Кенгаши корхона, ташкилот ва муассасаларнинг мувофиқлаштириш ва фаолиятини йўналтириш, кундалик назорат кузатишлар олиб бориш, ҳокимликнинг доимий вазифаси ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикасида ҳокимлар фаолиятини ташкил қилишдаги муҳим йўналишдан бири аҳолини қабул қилиш, уларнинг истак-хоҳишларини ўрганиш, омма билан бевосита мулоқотда бўлишидир.

Иқтисодий ва ижтимоий муаммоларнинг самарали ҳал этилиши пировард натижада инсон ҳуқуқларини таъминлашнинг моддий кафолатини яратишга олиб келади, дейилади Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг Республика Олий Мажлиси биринчи сессиясида қилган маърузасида.

Республика ҳокимликлари фаолиятини ривожлантиришда аҳолини қабул қилиш муҳим ўрин тутаети. Ҳоким, унинг биринчи ўринбосари, ўринбосарлари, бўлимлар, бошқармалар раҳбарлари, котибият раҳбари ҳафтанинг бир кунинда аҳолини қабул қиладилар.

Фуқароларга қулай бўлиши учун қишлоқ, туман, вилоятларда қабулни фақатгина маъмурий марказда ўтказмасдан, бошқа аҳоли истиқомат жойларида ҳам ўтказилади. Жадвал бўйича ойига бир-икки марта жойларда аҳолини қабул қиладилар. Шаҳарларда йирик корхоналарда ҳам вақти-вақти билан ишчи хизматчилар қабул қилинади.

Баъзи бир ҳокимликларда ягона қабул қилиш куни белгиланади. Қонунчилик давлат органлари ва мансабдор шахслар

томонидан фуқароларнинг ариза, таклиф ва шикоятларни кўриб чиқишнинг натижалари тартиби белгиланган. Ўзбекистон Республикасида «Фуқароларнинг муурожаатлари тўғрисида»ги Қонун асосида. Ҳокимликларда ариза, таклиф ва шикоятлар бўйича қилинган ишларнинг ҳисоби олиб борилади. Ҳоким вазифасига уларни тўғри ва ўз вақтида кўриб чиқиштини назорат қилиш юклатилган.

Аризаларни кўриб чиқиш назорати учун бўлим, бошқарма ва ҳокимлик бошқа ходимларини йиғилиш-лари муҳим аҳамиятга эга.

Ҳокимнинг фаолиятини ташкил этишда, унинг биринчи ўринбосари ва ўринбосарларининг фаолиятини ташкил этиш муҳим аҳамиятга эга.

Ҳокимнинг биринчи ўринбосари тегишли ҳудуднинг хўжалик ва ижтимоий-маданий қурилишининг алоҳида тармоқларини мувофиқлаштириш, бошқарув фаолиятини назорат қилишни таъминлайдилар.

Ҳокимнинг ўринбосарлари ўзларининг тузилма бўлим-малари фаолиятига раҳбарликни, пайдо бўладиган муаммолар ва масалаларни ўз ҳуқуқлари доирасида тезкорлик билан ҳал этишни таъминлайдилар, уларнинг фаолиятини вақти-вақти билан текшириб турадилар, кейинчалик бу ҳақдаги хулосаларни ва тавсияномаларни ҳокимга ёки тегишли халқ депутатлари Кенгашига тақдим этадилар.

Ҳоким ўз ўринбосарлари ўртасида вазифаларни тақсимлайди. Ҳоким тегишли ҳудудда халқ хўжалигини ривожлантириш, ўзига қарашли бош бошқармалар, бошқармалар, бўлимлар, тармоқ мажмуаларига кирувчи трестлар фаолиятини мувофиқлаштириш масалаларини тезкорлик билан ҳал этиш мақсадида мажмуа раҳбарлари ўринбосарлари билан бирга ўз вазифалари доирасида кўрсатмалар (топшириқлар) шаклидаги фармойишлар қабул қилади.

Маҳаллий ижроия ҳокимиятининг фаолиятини ташкил этишда муҳокама раҳбари сифатида ҳоким котибияти бошлиғи алоҳида ўрин эгаллайди. Ҳоким котибиятининг бошлиғи ҳоким томонидан тайинланади, халқ депутатлари Кенгаши сессиясида тасдиқланади, бевосита ҳокимга бўйсунди ва котибият иши учун шахсан жавоб беради.

Котибият бошлиғи: ижро этувчи мажмуа фаолиятини ташкилий, маъмурий ва хўжалик ишларини таъминлашни амалга оширади; Кенгаши сессиялари ва доимий комиссиялари,

ҳоқим Маслаҳат Кенгаши мажлисларида муҳокама этилиши белгиланган масалаларни тайёрлашни ва ўтказишни ташкил этади; Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармонларининг ва халқ депутатлари Кенгаши, ҳоқимнинг қарорлари ва фармойишларининг қандай бажарилаётганини назорат қилинишини ташкил этади; Ҳоқим билан келишган ҳолда котибиёт таркибини белгилайди ва тузилма бўлинмалар тўғрисидаги Низомларни, ходимларнинг мансаб йўриқномаларини тасдиқлайди; Ҳоқим маҳкамаси фаолиятининг ички тартиби масалалари ва кадрлар масалаларини белгилаш бўйича буйруқлар, ўз ҳуқуқлари доирасида кўрсатмалар чиқаради ва бошқа ҳоқимнинг турли хил тадбирларида ҳоқимлик вакили сифатида иштирок этади.

Маҳаллий ижроия ҳоқимият фаолиятида халқ депутатлари Кенгашлари тузилмайдиган туманлар ҳоқимларининг фаолиятини ташкил этиш ўзига хос хусусиятларга эгадир.

Ўзбекистон Республикасининг «Маҳаллий давлат ҳоқимияти тўғрисида»ги Қонунига кўра туманларга бўлинган шаҳарларда ва туманларга бўйсунган шаҳарларда Кенгашлар тузилмайди.

Шаҳар таркибидаги туман ҳоқими шаҳар ҳоқими томонидан тайинланади ва тегишли Кенгаш сессиясида тасдиқланади. Шаҳар ҳоқимининг расмий ваколатли вакили ҳисобланиб, унга ҳисоб бериб туради.

Туманларнинг ҳоқимлари шаҳар ҳоқими билан келишган ҳолда ўз ўринбосарларини тайинлайдилар.

Туман ҳоқимларининг ижро этувчи маҳкамалари шаҳар ҳоқими томонидан белгиланган ходимлар сонидан келиб чиқиб тузилади.

Туманларнинг ҳоқимлари фаолиятларида Ўзбекистон Республикасининг қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари ва бошқа ижро этувчи идораларнинг қарорлари ва фармойишлари, тегишли Кенгаш, шаҳар ҳоқими қарорларини амалга ошириш ишини таъминлайдилар. Туман миқёсида амалда бўладиган қарор ва фармойишлар қабул қиладилар. Ҳудуднинг иқтисодий аҳолини барқарорлаштириш бўйича дастур лойиҳаларини ишлаб чиқадилар ва шаҳар ҳоқимлигига кўриб чиқиши учун тақдим этадилар, бюджет ва бюджетдан ташқари жамғармаларнинг бажарилишини назорат қилинишини амалга оширадилар.

Туман ҳоқимлиги ўзларига бўйсунадиган ишлаб чиқа-

риш корхоналарини агар улар атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, ерларда ва табиий ресурсларидан фойдаланиш, тиббий-меъёрий қоидаларига риоя қилиш тўғрисидаги қонунларига риоя этмаса, улар фаолиятини тўхтатиб қўйиш ёки таққиллаш ҳуқуқига эгадирлар. Меҳнат ресурсларини тегишли ҳудудда қонуний фойдаланилишини таъминлайдилар, фуқароларни иш билан таъминлаш, аҳолининг кам таъминланган қатламини ижтимоий ҳимоя қилиш юзасидан қандай чоралар кўриляётганини назорат қиладилар.

Юқори турувчи ҳокимга таклифлар киритиш учун иқтисодий ва ижтимоий-маиший муаммолар соҳасида кечиктириб бўлмайдиган қарорлар ёки фармойишлар қабул қилишни тақозо этувчи масалаларни аниқлайдилар.

Ҳар йили юқори турувчи ҳокимга ўз ишлари тўғрисида ҳисоб бериб, ҳудудни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш юзасидан тегишли таклифлар тақдим этадилар.

Шаҳар таркибидаги туманлар ва туманларга бўйсунувчи шаҳарлар ҳокимларининг кўпгина ваколатлари юқори турувчи ҳокимлар ва халқ депутатлари Кенгашлари билан келишилган ҳолда амалга оширилади.

Маҳаллий ижроия ҳокимият фаолиятини ташкил этишда ҳокимият апаратига кирувчи бўлимларнинг ўрни алоҳидадир.

Умумий бўлимлар. Умумий бўлим ҳоким томонидан тузилиб, бевосита котибият бошлиғига бўйсунди ва ўз ишини умумий бўлим тўғрисидаги низом асосида ташкил этади.

Умумий бўлимлар вазифасининг асосийлари қуйидагилардан иборатдир:

-ҳоким ижроия апаратига иш юргизишни аниқ олиб бориш;

-халқ депутатлари Кенгашлари сессияларини, маслаҳат Кенгашини техник тайёрлаш ва уларга хизмат кўрсатиш;

-ҳоким апарати котибияти, бош бошқармалари, бошқармаларида, ишлаб-чиқариш бирлашмаларида, трестлар ва туман ҳокимликларида иш юргизишни йўриқнома талабларига мос ҳолда амалга ошириш устидан услубий раҳбарликни ташкил этадилар;

-халқ депутатлари Кенгашлари, ҳоким ва унинг ўринбосарлари номига келган хат ҳужжатлар устидан ижронини назорат қилади ва шу ҳужжатларнинг сақланишини таъминлайди;

-халқ депутатлари Кенгаши ва ҳоким апаратига ишга

олинган ходимларни тегишли ҳужжатлар, ички иш тартиблари билан тапиштиради.

Юридик бўлимлар. Юридик бўлимлар ўз фаолиятларини Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Ўзбекистон Республикаси қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Президенти фармонлари, халқ депутатлари Кенгашлари қарорлари, тегишли ҳокимнинг қарор ва фармойишлари ва юридик бўлим тўғрисидаги низом асосида ташкил этадилар.

Юридик бўлимларнинг асосий вазифаларига қуйидагилар киради:

-халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимнинг қарор ва фармойишлари лойиҳаси бўйича таклифлар тайёрлайди;

-туман ҳокимларининг Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ва тегишли ҳокимларнинг қарор ва фармойишлари, тегишли халқ депутатлари қарорларига ва амалдаги қонунчиликка хилоф қарор ва фармойишларни бекор қилиш ёки уларни тўхтатиб қўйиб бўйича асослантирилган хулосаларни тайёрлайди;

-халқ депутатлари Кенгашлари доимий комиссиялари, ҳокимнинг ижроия аппарати, ҳудуддаги суд, прокуратура, адлия, ички ишлар, мудофаа, миллий хавфсизлик соҳасида фаолият олиб борилаётган бошқа давлатлар органлари билан ўзаро ҳамкорликни таъминлайди;

-тегишли халқ депутатлари Кенгашларининг ҳуқуқий фаолиятини ташкил этиш бўйича қонун ҳужжатлари талабларини ўрганади ва бошқа вазифаларни амалга оширади.

Ташкилий кадрлар бўлимлари. Бўлимлар ўз фаолиятларини Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Ўзбекистон Республикаси қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Президенти фармонлари, халқ депутатлари Кенгаши қарорлари, ҳокимнинг қарор ва фармойишлари, тегишли Низом асосида ташкил этадилар.

Ҳоким ижроия аппаратининг ташкилий-кадрлар бўлими ҳоким томонидан ташкил этилади ва у бевосита ҳокимга бўйсунди. Бўлим халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимият фаолиятини ташкилий, услубий таъминлаш ва ҳоким аппарати-га кадрлар таълаб олиш вазифасини амалга ошириш учун тузилади.

Ташкилий кадрлар бўлимининг асосий вазифаларига қуйидагилар киради:

-халқ депутатлари Кенгаши ва ҳокимият фаолиятини

ташкилий-техникавий, услубий таъминлаш ишларини бажаради;

-ҳокимнинг топширигига биноан Ўзбекистон Республикаси Президенти фармонлари, ҳоким қарор ва фармойишларининг ижросини назорат қилади;

-кадрларни танлаш, жой-жойга қўйиш, уларнинг малакасини оширишни ташкил этади;

-фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига ташкилий - услубий ёрдам кўрсатади.

Ҳоким ижроия аппарати ишлар бошқармаси. Ишлар бошқармасининг вазифаларига қуйидагилар кирди:

-халқ депутатлари Кенгаши ва ҳоким ижроия аппарати фаолиятига молиявий, техникавий ва транспорт хизмат кўрсатиш ишларини ташкил этади;

- халқ депутатлари Кенгаши ва ҳоким ижроия аппарати фаолияти билан боғлиқ харажатлар сметасини ва унинг ижроси туғрисидаги ҳисоботни ҳоким қўриб чиқиши учун тайёрлайди;

-ҳоким ижроия аппаратида дастурлаштириш ва компьютер техникасини жорий этиш чора-тадбирларини кўради;

-ҳисобчи кўрсатмасини, статистик маълумотни, дебитор ва кредитор ҳисобларни, аппарат ходимлари иш ҳаққи ҳужжатларини тузади;

-ҳокимликнинг банкдаги ҳисоб рақамига келиб тушаётган моддий бойликларнинг ҳисобини олиб боради, банк билан молиявий операциялар режасини тузади;

-ҳокимлик аппаратидаги бўлимлар билан биргаликда ижроия аппарати ходимлари иш фаолиятининг илмий-ташкилий чора-тадбирларини белгилайди ва бошқа масалалар бўйича ҳокимнинг топшириқ ва кўрсатмаларини амалга оширади.

Давлат ҳокимиятининг вакиллик органлари депутатларининг ҳуқуқий ҳолати

Давлат ҳокимиятининг вакиллик органлари депутатларининг ҳуқуқий ҳолати, депутатлик гуруҳлари, депутатлик фаолиятининг кафолатлари, депутатларни муқаддатидан олдин чақириб олиш тартиби.

Ўзбекистон Республикасининг мустақиллигини мустаҳкамлаш ва ривожлантириш даврида Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ва халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳарлар Кенгашлари депутатларининг ҳуқуқий ҳолатларини аниқ белгилаб бериш муҳим аҳамият касб этади. Ўзбекистон Республикасида ҳозирги кунда амалда бўлган қонунчилик вакиллик органлари депутатларини икки даражага ажратади, яъни Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг депутатлари ва ҳокимлар бошчилик қиладиган халқ депутатлари вилоят, шаҳар ва туман Кенгашларининг депутатлари.

Депутатларнинг ҳуқуқий ҳолати деганда нима тушунилади? Бу депутатларнинг ҳуқуқ ва бурчлари ҳамда фаолият олиб боришлари мумкин бўлган ваколатлари доирасидир. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси депутативининг ваколатлари Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ваколатларидан, вилоят, шаҳар ва туман Кенгашлари халқ депутатларининг ваколатлари эса вилоят, шаҳар ва туман Кенгашларининг ваколатларидан келиб чиқади ва бу ваколатлар Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, «Референдум яқунлари ҳамда давлат ҳокимиятини ташкил этишнинг асосий принциплари тўғрисида»ги конституциявий қонун, «Ўзбекистон Республикасида депутатларнинг мақоми тўғрисида»ги Қонун ва Ўзбекистон Республикасининг бошқа қонунлари билан белгиланади.

Депутатларнинг ваколатлари Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига, вилоят, шаҳар ва туман халқ депутатлари Кенгашларига сайланган кундан бошланади ва мана шу органларнинг ваколатлари тутагандан сўнг янги чақириқ сайловлар ўтказилган кунда тугайди. Ўзбекистон Республикасидаги амалда бўлган қонунчиликка мувофиқ депутатларнинг

ваколатлари қуйидаги ҳолатларда муддатидан олдин ҳам тугатилиши мумкин: 1) сайловчилар депутатларни муддатидан олдин чақириб олсалар; 2) Олий Мажлисни ёки вилоят, шаҳар туман Кенгашининг депутатни депутатлик ваколатларини амалга оширишга тўсқинлик қилган сабабларни кўрсатган ҳолда берган аризасига мувофиқ қабул қилинган қарорига кўра; 3) депутатга нисбатан суд айблов ҳукмининг қонуний қучта кириши билан; 4) депутат сайланган ёки тайинланган лавозимни эгаллаб туриш қонунга мувофиқ депутатлик ваколатларини бажаришга зид ёхуд депутат Ўзбекистон Республикасидан маҳрум бўлган ҳолатларда.

Алоҳида ҳолларда Ўзбекистон Республикаси халқ депутатининг ваколати Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг қарорига биноан муддатидан илгари тугатилиши мумкин. «Халқ депутати» деган юксак номни обрўсизлантирувчи хатти-ҳаракатлари, унинг давлат тузилиши асосларига, ижтимоий-сиёсий вазиятни мушкуллантиришга, шунингдек, давлат ҳокимияти ва бошқарув органларининг қонунга мувофиқ қабул қилинган қарорларига, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларига қарши қаратилган ғайри конституциявий хатти-ҳаракатларни содир этиши ёки шундай хатти-ҳаракатларга даъват этиши шундай масаланинг қараб чиқилиши учун асос бўлиши мумкин. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг депутатлик одоби комиссияси ва инсон ҳуқуқлари қўмитасининг фикрини ҳисобга олган ҳолда қабул қилинади. (Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ахборотномаси Т., 1992, 9-сон, 345-модда).

Депутат ваколатларининг энг асосий қисми у сайланган орган фаолияти орқали амалга оширилади. Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига мувофиқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси фаолиятининг асосий шакли унинг йиғилишларидир. Ўзбекистон Республикасининг «махаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги Қонунига мувофиқ вилоят, туман ва шаҳар халқ депутатлари Кенгашлари фаолиятининг асосий шакли уларнинг сессияларидир. Депутат ўз ваколатларининг қўтчилгини Олий Мажлис йиғилишларида, вилоят, туман, шаҳар Кенгашлари сессияларида амалга оширади.

Депутат жамоа органининг аъзоси бўлганлиги учун унинг шу орган ишида доимий равишда ва интизомли қатнашиши катта аҳамиятга эга, чунки бир қисм депутатлар Олий Мажлис йиғилишга ёки вилоят, туман ва шаҳар

Тошкент Давлат юридик институти

Кенгашлари сессияларига келмай қолсалар қонун талаб қилган кворум йиғилмайди ва вакиллик органи ўз фаолиятини бошлай олмайди. Шунинг учун қонунчилик депутатнинг асосий бурчларидан бири қилиб тегишли вакиллик органининг ишида қатнашишини талаб этади. Масалан, «Ўзбекистон Республикасида депутатларнинг мақоми тўғрисида»ги Қонуннинг 1-моддасига кўра депутат Кенгашларнинг сессияларида ва Кенгашнинг ўзи сайлаган органи мажлисларида ҳозир бўлиши, уларнинг ишида фаол қатнашиши шарт. Мажлис ёки сессияга етиб келиш имкони бўлмаган тақдирда, депутат бу ҳақда тегишли равишда Кенгашнинг раёсатига ёки унинг раисига хабар қилади. Депутатга Кенгашнинг сессияси чақириладиган вақт ва ўтказиладиган жой тўғрисида, уларда кўриб чиқиши учун киритиладиган масалалар ҳақида белгилаб қўйилган муддатларда олдиндан хабар юборилади ҳамда унга шу масалалар юзасидан тегишли материалларни олдиндан тақдим этадилар.

Депутатнинг Олий Мажлис йиғилишида, вилоят, туман ва шаҳар кенгашлари сессияларида амалга оширадиган ҳуқуқлари ва мажбуриятлари «Депутатлар мақоми тўғрисида»ги Қонуннинг 8-моддасида белгилаб ўтилган. Унга кўра депутат тегишли Кенгаш сессиясида кўриб чиқиладиган барча масалаларда ҳал қилувчи овоз ҳуқуқидан фойдаланади.

Олий Мажлис ва Кенгашнинг ички органига сайлаш ва уларга сайланиш, қараб чиқиш учун масалалар таклиф этиш, кун тартиби, муҳокама қилинаётган масалаларни кўриб чиқиш тартиби ва уларнинг моҳияти юзасидан таклифлар ва мулоҳазалар киритиш, қарор лойиҳаларини ва уларга тузатишларни таклиф этиш, Кенгаш тузадиган органининг шахсий таркиби ва Кенгаш сайлаб қўядиган, тайинлайдиган ёки тасдиқлайдиган ёки мансабдор шахсларнинг номзодлари хусусида ўз фикрини айтиш, музокараларда қатнашиш, сўров билан мурожаат этиш, маърузачига ёки раислик қилувчига савол бериш, жавоб талаб қилиш ва жавобларга баҳо бериш, ўз таклифларини асослаб бериш учун ва овоз бериш сабаблари хусусида сўзга чиқиш, изоҳ бериш, сессияда Кенгашга буйсунувчи ёки Кенгаш назоратида бўлган ҳар қандай орган ёхуд мансабдор шахснинг ҳисоботини ёки ахборотини эшитиш тўғрисидаги таклифни киритиш, Кенгаш тузган ёки сайлаган идоралар таркибига ё бўлмаса, у тайинлаган ёки тасдиқлаган мансабдор шахсларга ишонч билдириш, Кенгаш ҳудудидан

жойлашган жамоат ва давлат органлари, корхоналар, муассаса ва ташкилотлар томоғидан Ўзбекистон Республикаси қонуларининг ижро этилиши ва тегишли Кенгаш қарорларининг бажарилишини текшириш ҳақида таклифлар киритиш, Кенгашлар ва уларнинг мажлислари стенограммасидаги ва баёнларидаги ўз нутқлари матни билан улар матбуотда эълон қилингунга қадар танишини, шунингдек, эълон қилинмайдиган нутқларнинг матнини олиш, фуқароларнинг ижтимоий аҳамиятта молик муурожаатларини ўқиб эшиттириш, депутат сессияда муҳокама қилинаётган масала юзасидан ўз нутқи, таклифлари ва мулоҳазаларининг матнини, сессия баёнотига киритилиш учун раислик қилувчига топшириши мумкин. Кенгаш ёки унинг органи қабул қилган қарорга қўшилмаган депутат мажлисида ўзининг алоҳида фикрини эълон қилиш ҳуқуқига эга. Депутат Кенгашда ёки унинг органлари мажлисида муҳокама қилинаётган масалалар юзасидан ўз нутқларида ёки овоз бериш чоғида баён қилган нуктаи назари учун жавобгарликка тортилиши мумкин эмас.

Депутатлар юқорида кўрсатилган ҳуқуқларидан ижодий ёндашган ҳолда ташаббус кўрсатиб Олий Мажлис ва Кенгашлар ишида қатнашиб, давлат, ҳўжалик ва ижтимоий-маданий қурилишнинг муҳим масалаларини ҳал этадилар, қонуларни ва Кенгашларнинг бошқа қарорларини қабул қилишда иштирок этадилар ҳамда давлат органлари, корхоналар, муассасалар ва ташкилотларнинг ишhini назорат қилиб борадилар.

«Ўзбекистон Республикасида депутатларнинг мақоми тўғрисида»ги Қонуннинг 19-моддасига мувофиқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси, Жўқорги Кенгес депутати Олий Мажлисда қонун чиқаришда ташаббус кўрсатиш ҳуқуқига эга. Бу ҳуқуқ янги қонун ишлаб чиқиш зарурлиги тўғрисида масала киритилиш, янги қонун лойиҳаларни, амалдаги қонунларга ўзгартиришлар киритиш тўғрисидаги лойиҳаларини Олий Мажлис муҳокамасига киритиш тарзида, шунингдек, амалдаги қонунларга ўзгартириш киритиш тўғрисидаги таклифлар тарзида амалга оширилиши мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси депутатларининг ҳам, халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгашлари депутатларининг ҳам сессияларда қўллайдиган сўров бериш ҳуқуқидир. Депутатлик сўрови Олий Мажлис йиғилишида Кенгашлар сессияларида давлат органларига ва

мансабдор шахсларга ижтимоий аҳамиятга моллик масалалар юзасидан расмий тўпунтирип бериш ёки ўз қарашини баён қилиб бериш ҳақида қўйиладиган талабдир. Сўров берилган давлат органи ёки мансабдор шахс сўровга Кенгаш сессиясида, лекин кечи билан уч кунлик муддат ёки шу Кенгаш белгилаб берган бошқа муддатда оғзаки ёки ёзма жавоб бериш мажбур, сўров бўйича тегишли Кенгашнинг қарори қабул қилинади. Сўров, унга берилган жавоб ҳамда сўровни кўриб чиқиш натижалари юзасидан Кенгаш қабул қилган қарор эълон қилинади.

«Ўзбекистон Республикасида депутатларнинг мақоми тўғрисида»ги Қонунга мувофиқ (3-модда), депутат ўз ваколатларини қоида тариқасида, ишлаб чиқариш ёки хизмат фаолиятини тўхтатмаган ҳолда амалга оширади. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси депутати Олий Мажлисда, унинг комиссияларида, шунингдек, аҳоли орасида депутатлик фаолиятида амалга ошириш учун зарур бўлган муддатта хизмат ёки ишлаб чиқариш вазифаларини бажаришда озод бўлиш ҳуқуқига эгадирлар. Олий Мажлис ёки Жўқорғи Кенгес депутатлари тегишинча Олий Мажлисда, Жўқорғи Кенгесда доимий асосда ишлашлари мумкин. Олий Мажлисда ва Жўқорғи Кенгесда доимий ишлайдиган депутатлар ўз ваколатлари даврида бошқа ҳақ тўланадиган бирон-бир лавозимни эгаллашлари, тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланишлари мумкин эмас. Олий Мажлисга Жўқорғи Кенгесга сайланган депутатларга уларнинг депутатлик фаолияти билан боғлиқ харажатлари белгиланган тартибда қопланади. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси депутатлари фаолияти таъминоти тўғрисидаги Низом Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 1995 йил 24 февралдаги 23-1 сонли қарори билан тасдиқланган. Унга кўра Олий Мажлис депутатларига депутатлик фаолияти билан боғлиқ харажатлар учун ой сайин энг кам ойлик иш ҳақининг 5 баравари миқдорида даромад солиғи олинмайдиган маблағ тўланади. Олий Мажлисда доимий асосда ишлайдиган депутатлар Олий Мажлис раиси, Олий Мажлис Кенгаши билан келишилган ҳолда белгилайдиган иш ҳақи тўланади. Депутатнинг Олий Мажлисда ишлайдиган вақти умумий ва узлуксиз иш стажига, ихтисоси бўйича иш стажига қўшиб ҳисобланади. Депутатнинг ҳар йилги пул тўланадиган меҳнат таътили 36 иш кунидан иборат бўлади.

Олий Мажлисга доимий ишга ўтказилган депутатларнинг ваколатлари муддати тугагач, уларга авалги ишлари (лавозимлари) берилади ёки бундай иш (лавозим) бўлмаса, меҳнат тўғрисидаги қонун ҳужжатларига мувофиқ аввалгисига тенг бошқа иш (лавозим) берилади. Депутатнинг Олий Мажлис сессияларида, унинг Кенгаши, қўмиталари ва комиссияларининг мажлисларида қатнашиш вақтларида асосий иш жойларидаги ўртача иш ҳақи сақланиб қолади, уларга хизмат сафари пули тўланади ҳамда меҳмонхонада туриш билан боғлиқ харажатлари қопланади.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси, халқ депутатлари Кенгашларининг қўмиталари, доимий комиссиялари ва уларнинг органлари таркибига кирган депутат мазкур органларга кўриб чиқиш учун ҳар қандай масала ва таклифни киритишга, бу масала ва таклифларни кўриб чиқиш учун тайёрлашда, уларни муҳокама қилиш ва улар юзасидан қарорлар қабул қилишда иштираётган элишда, шунингдек, Кенгаш ва унинг органлари қарорларини рўёбга чиқаришни ташкил этишда ва бу қарорларнинг бажарилишини назорат қилишда иштирок этишга ҳақлидир.

Ўзбекистон Республикасида депутатлар халқ депутатлари Кенгашлари ва уларнинг органлари топшириқлари билан давлат ва жамоат органлари, корхоналар, муассасалар ва ташкилотларнинг Кенгаш ихтиёридаги масалаларга доир ишларга тегишли қатнашиш ҳуқуқига эгадирлар.

Ўзбекистон Республикасида депутатлар Олий Мажлис, вилоят, туман ва шаҳар Кенгашлари ва уларнинг идораларида олиб борадиган фаолиятдан сўнг ўз фаолиятларини ўзлари сайланган сайлов округларида амалга оширадидилар, бу депутатларнинг уларни сайловчилар билан доимий мустаҳкам алоқани ўрнатиши билан боғланган. Депутат сайловчилар билан мустаҳкам алоқа ўрнатар экан, уларни Кенгаш иши билан батафсил таништириб боради, бунда депутатнинг сайловчилар олдидаги ҳисоботлари муҳим аҳамият касб этади. Қонун бўйича Олий Мажлис депутатлари вақти-вақти билан йилга камида бир мартаба, вилоят, туман ва шаҳар Кенгашларининг депутатлари йилга икки марта ўз иши сайлов олди дастури, нақзлари қандай бажарилаётганлиги ҳақида сайловчилар олдида ҳисоб бериб турадилар. Депутатларнинг ҳисоботи тегишли Кенгаш томонидан белгиланган миқдорда сайловчилар гуруҳининг талабига биноан ҳам ўтказилиши мумкин.

«Ўзбекистон Республикасида депутатларнинг мақоми тўғрисида»ги Қонуннинг 18-моддасига кўра депутатлар ўз сайлов округларида сайловчиларни қабул қилишни ташкил этадилар. Бу қабулда сайловчилар депутатлар билан бевосита учрашадилар, уларга таклиф, аризалар ва шикоятлар берадилар, депутат уларни қонунда белгиланган тартибда кўриб чиқади. Уларнинг тўғри ва ўз вақтида ҳал этилиши чораларини кўради.

«Депутатлар мақоми тўғрисида»ги Қонунга кўра депутат ўзи сайланган Кенгаш ҳудудидаги қуйи турувчи Кенгашларнинг ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари мажлисларида маслаҳат овози билан қатнашишга ҳақлидир.

Депутатнинг ўз сайлов округидаги фаолиятини амалга оширишнинг муҳим кафолатларидан бири депутатнинг қонун бузилган ҳолларни бағраф этишни талаб қилиш ҳуқуқидир. Бу қоида қонуннинг 20-моддасида кўзда тутилган бўлиб, унга кўра давлат ҳокимиятининг вакили сифатида депутат фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонун билан муҳофаза қилинадиган манфаатлари бузилганлиги ёки қонунчилик ўзгача тарзда бузилганлигига дуч келган ҳолларда ўша жойнинг ўзида бундай бузилишларнинг дарҳол тўхтатилишини талаб қилишга, зарур ҳолларда эса шундай бузилишларга чек қўйилишини талаб қилиб, тегишли органлар ва мансабдор шахсларга мурожаат қилишга ҳақли.

Сайлов округлари чегарадош ёки яқин жойлашган Кенгашларда, сайлов округларида, меҳнат жамоаларида ўз ваколатларини амалга ошириш юзасидан биргаликда иш олиб бориш учун ўзаро розилик асосида доимий ва муваққат депутатлар гуруҳларига, депутатлар клубларига бирлашишлари мумкин. Депутатлик гуруҳларининг иши Ўзбекистон Республикаси Олий Совети томонидан қабул қилинган «Депутатлик гуруҳлари тўғрисида»ги намунавий Низом асосида ташкил этилади. Низомда депутатлик гуруҳларининг асосий бурч ва ҳуқуқлари, депутатлик гуруҳларининг ишларини ташкил қилиш тартиби берилган.

«Ўзбекистон Республикасида депутатларнинг мақоми тўғрисида»ги Қонунда депутатларнинг сайлов округларидаги иши билан боғлиқ ҳуқуқ ва мажбуриятлари белгиланган. Унга кўра депутат сайлов округида ўз ваколатларини амалга ошириши учун тегишли ҳокимият вакилийлик органи назорати остидаги ташкилотларда ўз сайлов округидаги фуқароларнинг муҳим

манфаатларига тааллуқли бўлган ҳар қандай масала кўриб чиқиши чоғида иштирок этиш, округ сайловчилари билан йиғилишлар, меҳнат жамоалари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, сиёсий партияларнинг ташкилотлари билан учрашувлар ўтказиш ҳуқуқига эгадир.

Депутат ўз депутатлик фаолиятига доир масалалар юзасидан матбуот органларида чиқиш, радио ва телеведение орқали сўзлаш борасида имтиёзли ҳуқуққа эгадир.

Депутат ўз сайлов округида аҳолини тегишлича Олий Мажлис, Жўдорғи Кенгес, халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгашларининг иши тўғрисида мунтазам хабардор қилиб туриши, қонунларнинг ва давлат ҳокимияти вакиллик органлари қарорларининг бажарилишини ташкил этиши ҳамда назорат қилишда иштирок этиши, жамоатчилик фикрини, аҳолининг талаб ва эҳтиёжларини ўрганиши, булар ҳақида тегишли давлат ҳокимияти органларига хабар бериши, тегишли қонунлар ва қарорлар тайёрлаш чоғида ўз таклифларини киритиши шарт. Кўришиб турибдики, қонун депутатларга тегишли ҳуқуқлар бериш билан бирга уларга масъулиятли мажбуриятлар ҳам юклайди.

«Ўзбекистон Республикасида депутатларнинг мақоми тўғрисида»ги Қонунда депутатларнинг ўз ваколатларини тўла ҳажмда амалга оширишлари учун етарли кафолатлар белгиланган.

Депутатлик кафолатларини амалга оширишга имкон яратадиган шароитлар йиғиндиси депутатлик фаолиятининг кафолатлари дейилади. Депутатлик фаолиятининг кафолатларини тўрт гуруҳга ажратиш мумкин: сиёсий, ижтимоий-иқтисодий, ташкилий ва депутатлик дахлсизлиги.

Депутатлик фаолиятининг сиёсий кафолатларига Ўзбекистон Республикасида ўрнатилган сиёсий тизим, жамиятдаги демократик институтлар киради. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси депутатининг қонун чиқаришда ташаббус кўрсатиш ҳуқуқини ҳам сиёсий ҳуқуқларга киритиш мумкин.

Ижтимоий-иқтисодий кафолатларига кўра депутатлар сессия даврида, Кенгашларнинг қўмита ва доимий комиссияларида, депутатлар гуруҳлари ишида қатнашишлари даврида уларнинг ўртача иш ҳақи сақланган ҳолда ишдан озод қилинадилар ва депутатлик фаолияти билан боғлиқ харажатлар тегишли давлат бюджети ёки маҳаллий бюджет маблағлари ҳисобидан қопланади (қонуннинг 36-моддаси). Бу гуруҳ

кафолатларига депутатнинг транспортда бепул юриш ҳуқуқини (39-модда) ҳамда пул тўланадиган йиллик таътилларни (41-модда) кўрсатиш мумкин.

Депутатлик фаолиятининг ташкилий кафолатларига депутатнинг мансабдор шахслар томонидан дарҳол қабул қилиниш ҳуқуқини (33-модда), депутатга ўз ваколатларини амалга ошириш учун шарт-шароитлар яратилишини (35-модда), депутатнинг мурожаатларини кўриб чиқиш бўйича мансабдор шахсларнинг бурчларини (34-модда) кўрсатиш мумкин.

Депутатнинг қонунга зид ва асослантилмаган ҳолда жиноий жавобгарликка тортилшидан, қамоққа олинишидан, суд йўли билан маъмурий жазо тайинланишидан қўриқловчи тадбирлар тизими-депутатлик дахлсизлиги дейилади.

Депутатлик дахлсизлиги депутатнинг ҳуқуқий ҳолатининг белгиланишида муҳим аҳамият касб этиши шунда кўринадими, Олий Мажлис депутатининг дахлсизлик ҳуқуқидан фойдаланиши Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида мустақамланганидан кўриш мумкин. Конституциянинг 88-моддасида Олий Мажлисининг депутати ва бозор муносабатларини ривожлантиришга қаратилган иқтисодийдир. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси депутатининг қонун чиқаришда таппаббус кўрсатиш ҳуқуқини ҳам сиёсий ҳуқуқларига киритиш мумкин.

Ижтимоий-иқтисодий кафолатларига Ўзбекистон Республикасида депутатнинг меҳнат ҳуқуқлари кафолатлари (28-модда), бу гуруҳ кафолатларга депутатнинг транспортда бепул юриш ҳуқуқини (27-модда) ҳамда, Олий Мажлис депутатлари учун пул тўланадиган йиллик таътилларни беришни (29-модда) кўрсатиш мумкин.

Депутатлик фаолиятининг ташкилий кафолатларига депутатнинг мансабдор шахслар томонидан дарҳол қабул қилиниши ҳуқуқини (33-модда), депутатга ўз ваколатларини амалга ошириши учун шарт-шароитлар яратилишини (35-модда), депутатнинг мурожаатларини кўриб чиқиш бўйича мансабдор шахсларнинг бурчларини (34-модда) кўрсатиш мумкин.

«Ўзбекистон Республикаси халқ депутатларининг мақоми тўғрисида»ги Қонунда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ва Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгеси депутатларининг дахлсизлиги алоҳида моддада (30-моддада) ва халқ депутатлари маҳаллий Кенгашлари депутатларининг дахлсизлиги алоҳида моддада (31-модда) берилган. Мазкур

қонуннинг 44-моддасида депутатни жавобгарликка тортиш учун Кенгашнинг розилигини олиш тартиби белгиланган. Унга кўра депутатни жиноий жавобгарликка тортиш, қамоққа олиш ёки суд тартибида бериладиган маъмурий жазо чораларини қўллашга Кенгашнинг розилигини олиш учун тегишли прокурор Кенгашга тақдимнома киритади. Тақдимномани юқори турувчи прокурор ҳам киритиши мумкин.

Ўзбекистон Республикасида депутатнинг жамаиятда ва ўз сайловчилари олдида маъсулиятини ошириш ҳамда маълум жавобгарлик ўрнатиш мақсадида ҳуқуқий асос яратилган. Ўзбекистон Республикасида Олий Мажлисининг «Депутатлик одоби комиссияси тўғрисида»ги Низоми ва депутатлик қоидалари қабул қилинган.¹

Депутатлик одоби комиссияси «Ўзбекистон Республикасида депутатларнинг мақоми тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси қонунини бузиш ҳолларини ҳамда халқ депутатларининг шахсий юрип-туришга оид масалаларни ҳолислик билан қараб чиқиш учун тузилади.

Депутатлик одоби комиссияси Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан Олий Мажлис ваколати муддатига, яъни 5 йилга Ўзбекистон Республикаси халқ депутатлари орасидан комиссия раиси ва аъзоларидан иборат таркибда тузилади.

Депутатлик одоби қоидалари «Ўзбекистон Республикасида халқ депутатларининг мақоми тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни асосида Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси доирасида ҳам, ундан тапқарида ҳам Олий Мажлис депутатларининг одоб нормаларини белгилаб беради.

Ўзбекистон Республикасида депутатлар ўз ваколатларини қонунда кўзда тутилган даражада ижро этмасалар, сайловчилар олдида ҳисоб бермасалар, улар ваколатлари тугамасдан, мудлатидан олдин чақириб олишлари мумкин.

Шундай ҳолат «Ўзбекистон Республикасида депутатларнинг мақоми тўғрисида»ги Қонуннинг 4-моддасида кўзда тутилган, унга кўра Ўзбекистон Республикасида халқ депутатининг ваколатлари унинг қонунда белгиланган тартибда сайловчилар томонидан чақириб олинган орқасида муддатидан олдин тўхтатилади. Ана шу қонунчиликка биноан Олий Маж-

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий кенгашининг Ахборотномаси, Т., 1992 йил, 1 – сөн, 57 – бет.

лис депутатлари ҳам, вилоят, туман ва шаҳар Кенгашларининг депутатлари ҳам муддатидан олдин чақириб олиниши мумкин. Шунинг учун Ўзбекистон Республикасида иккита қонун қабул қилинган: 1950 йили «Ўзбекистон Республикаси Олий Совети депутатини муддатидан олдин чақириб олиш тўғрисида» ва 1960 йили «Ўзбекистон Республикаси Маҳаллий Советлар депутатларини олдиндан чақириб олиш тўғрисида»ги Қонун. Ҳозирги кунда Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши қабул қилган «Ўзбекистон Республикасида халқ депутатларини чақириб олиш тартиби тўғрисида»ги Қонуни амалда.

Мазкур қонунларда депутатларни муддатидан олдин чақириб олиш батафсил кўрсатилган. Шу қонунларда кўрсатилганча, депутатлар сайловчиларнинг ишончини оқламаसा, депутат деган юксак номга мос келмайдиган ҳаракатлар содир этганда муддатидан олдин чақириб олиниши мумкин.

Депутатларни чақириб олиш масаласини жамоат ташкилотлари, меҳнат жамоалари, ҳарбий қисмлардаги ҳарбий хизматчиларнинг умумий йиғилишлари, фуқароларнинг умумий йиғилишлари кўтариб чиқишлари мумкин. Депутат бунда чақириб олиш сабабларидан хабардор қилиб турилади ва у ушбу масала бўйича ёзма ёки оғзаки тушунтириш бериши мумкин. Депутатни муддатидан олдин чақириб олиш тўғрисидаги қарор тегишли халқ депутатлари Кенгашларига юборилади. Қарор Кенгашнинг мандат комиссиясига хулоса тайёрлаш учун берилади. Депутатни чақириб олиш тўғрисидаги қарор қонун талабларига риоя этилган ҳолда тайёрланган бўлса, чақириб олиш масаласи бўйича тегишли округда сайлов тайинланади.

Бундай ҳолда Кенгаш депутатини муддатидан олдин чақириб олиш тўғрисидаги масала тегишли сайлов округида сайловчиларнинг йиғилишларида муҳокама қилинади ва ҳал этилади.

Қарор очиқ овоз бериш орқали қабул қилинади. Округ сайловчиларининг кўпчилиги овоз берса, депутат чақириб олинган ҳисобланади.

Сайлов округида депутатни муддатидан олдин чақириб олиш тўғрисидаги қонунчиликка риоя этилишини назорат қилиш ҳамда овоз бериш натижаларини аниқлаш учун округ сайлов комиссияси тузилади.

ЎН ТЎРТИНЧИ БОБ

Халқ депутатларининг ўз сайлов округларидаги фаолиятини ташкил этиш

Халқ депутатларининг ўз сайлов округларидаги фаолиятларининг ҳуқуқий асослари. Маҳаллий Кенгаш депутатларининг сайлов округларидаги асосий вазифалари. Депутатнинг аҳоли ўртасида депутатлик фаолиятини олиб бориш билан боғлиқ бўлган ҳуқуқ ва мажбуриятлари. Аҳолини қабул қилишни ташкил этиш, депутат ва жамоатчилик органлари. Ишлаб чиқариш жамоаларида депутатлик фаолиятининг мазмуни ва шакллари. Сайлов округларида депутатларнинг биргаликдаги фаолиятини ташкил қилиш. Депутатлик гуруҳлари ва клублари, уларнинг вазифалари, принциплари ҳамда ташкил этиш тартиби.

Давлат ҳокимиятининг вакиллик ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятининг ташкилий шакллари орасида вакиллик органлари халқ депутатлари Кенгашлари депутатларининг ўз сайлов округларида ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи раиси (оқсоқоли) маслаҳатчиларининг аҳоли ўртасидаги фаолияти алоҳида ўрин эгаллайди, чунки улар халқ вакилларидир.

Ҳар хил босқичдаги халқ депутатлари Кенгашлари ва Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси депутатларининг халқ вакиллари сифатида сайлов округларидаги вазифаларининг асоси бир-улар «Ўзбекистон Республикасида халқ депутатларининг мақоми тўғрисида»ги Қонун билан белгиланади. Қонуннинг 3-боби «Депутатнинг сайлов округидаги фаолияти» деб номланган.

Қонуннинг 17-моддасида депутатнинг сайлов округидаги иши билан боғлиқ ҳуқуқлари келтирилган. Улар қуйилганлардир:

- давлат бошқарувчи идораларида-ҳокимиятларда сайлов округидаги фуқароларнинг муҳим манфаатларига тааллуқли бўлган ҳар қандай масалаларни кўриб чиқиб чоғида иштирок этиш; ушбу идоралар депутатларини ана шундай

масалаларнинг кўриб чиқилиши тўғрисида олдиндан хабардор қилиб қўйиш шарт;

- ўз ташаббуслари билан, зарур бўлса, давлат идораларининг вакиллари ва жамоатчиликни жалб этиб фуқаролар, ташкилотларнинг мурожаатларидан ва бошқа манбаларидан маълум бўлиб қолган қонунлар фуқаролар ва ташкилотларнинг ҳуқуқлари ҳамда қонуний манфаатлари бузилганлигини, сансоларлик ва тўрачилик кўринишлари тўғрисидаги маълумотларни текшириш, бунинг учун зарур маълумотларни олиш, тегишли идоралар ва мансабдор шахслардан аниқланган камчиликларни бартараф этишни талаб этиш;

- округ сайловларининг йиғилишлари, конференцияларини, меҳнат жамоалари ва жамоат ташкилотлари, сиёсий партияларнинг маҳаллий идоралари фаоллари билан учрашувларини ўтказиш;

- депутат матбуот соҳаларида (радио ва телевидение орқали) ўз депутатлик фаолияти юзасидан чиқишга устун даражада ҳақлидир.

Ўзбекистон Республикасида халқ депутатлари оммавий ахборот воситаларида чиқишдан иборат ҳуқуқдан фойдаланишда ўзаро тенгдирлар.

Халқ депутатлари ўз сайловчилари билан доимий алоқада бўлишлари, уларни Кенгаш иши ҳақида, хўжалик ва ижтимоий қурилиш режаларининг бажарилиши ҳақида, Кенгаш қарорлари ва сайловчилар нақазларининг бажарилиши ҳақида хабардор қилиб туришлари керак. Депутатлар қонунларни Кенгаш ва унинг органлари қарорларининг ижро қилинишида назорат қилишлари, жамоатчилик фикрини ўрганишари, Кенгаш ва унинг органларига аҳолининг талаб ва эҳтиёжарини етказишлари, уларни қондиришга тадбирлар кўришари, тегишли органларни кўриб чиқиши учун, депутатлик фаолиядан келиб чиқадиган тақлифларни киритиши лозим. Депутатларнинг бу вазифалари ўз-ўзидан равшанки, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари раислари (оқсоқолларни) маслаҳатчиларига ҳам тааллуқлидир.

Шу билан бирга маҳаллий Кенгашлар депутатларининг сайлов округларидаги фаолияти ўзига хос томонларига эга. У маҳаллий Кенгашларнинг аҳолига яқин туриши билан, депутатларнинг жамоатчилик билан мустаҳкам алоқа ўрнатишида, депутатларнинг бевосита сайловчилар билан мустаҳкам алоқа боғлашларида катта имкониятлари билан белгиланади.

Сайлов округларидаги фаолиятларининг биринчи купидан бошлаб депутатлар кенг жамоатчиликка суянадилар. Улар аҳолининг ташаббускор жамоатчилик органлари: маҳалла, квартал, ота-оналар кўмиталари, ҳар қил маслаҳатчи органлар билан бевосита алоқа ўрнатадилар. Депутатлар партиялар, касаба ва ёшлар уюшмалари билан мустаҳкам алоқада бўладилар. Бундай органларнинг кўмаклашиши депутатларга, айниқса, ёшлар орасида тарбиявий иш олиб бориш, қонунчиликка риоя қилишни таъминлаш ҳамда сайловчиларнинг ариза ва мурожаатларини кўриб чиқишни ташкил қилишда зарур.

Депутат фаолияти самарадорлигининг зарур талаби у томонидан округ шароитини яхши билишдир. Депутат ўз сайловчиларининг иш ва яшаш шароитларини ўрганади, округ ҳудудида қандай ташкилот ва корхоналар борлигини, қандай кўшма корхоналар, қанча тадбиркор борлигини, уларнинг функцияларини аниқлайди.

Депутатларнинг сайлов округларидаги тапқилий ва тарбиявий фаолиятининг муҳим мақсади Ўзбекистоннинг мустақиллигини мустаҳкамлаш, қонун ва қарорларни ҳаётга татбиқ этишда оммани жалб қила билишдир.

Депутатлар сайловчилар билан учрашганда Ўзбекистон Республикаси Президенти, Олий Мажлис, маҳаллий Кенгашлар тадбирларини тарғибот қиладилар, меҳнаткашларга уларнинг аҳамиятини тушунтирадилар, муҳокамасини ташкил қиладилар. Улар Кенгаш ва ҳокимият у ёки бу тадбирни амалга ошириши учун қандай имкониятларга эга эканлигини тушунтирадилар ва шу ишда аҳолининг ўзи нима қилиши мумкинлигини гапирадилар. Депутат ўз чиқишида корхона, тапқилот ва муассаса меҳнат жамоаси вазифаларини тўғри ёритиб бориши катта аҳамиятга эга. Корхона ва ташкилотлар фаолиятида татбиқ қилиниши мумкин бўлган илғор тажрибаларни гапириб берадилар. Бундай фаолият шакли депутатнинг тайёргарлик даражасига, сайлов округларининг ҳажмига, аҳолининг таркибига боғлиқ. Депутатлар сайловчилар олдида чиқишлар ва маърузалар қиладилар, фуқаролар билан суҳбатлашадилар.

Депутатнинг сайлов округидаги фаолиятининг муҳим томони - аҳолини Кенгаш ва юқори турувчи органларнинг фаолияти ҳақида хабардор қилиб туриш ва қарорларнинг юқорисини таъминлаш. Депутатнинг бу бурчи «Ўзбекистон Респуб-

ликасида депутатларнинг мақоми тўғрисида»ги Қонунда белгиланган.

Кенгаш ва ҳокимият иши ҳақида гапириб берганда, қабул қилинган қарорлар мазмуни ва мақсадини тушунтиришда, депутат уларнинг ижросига жамоатни кенг жалб қилишга ҳаракат қилади.

Кўп ҳолларда депутатлар округда у ёки бу қарорни ҳаётга тўғри татбиқ қилиш, сайловчиларнинг ёрдамидан фойдаланиш ҳақида ҳокимият бўлим ва бошқарма раҳбарлари билан олдиндан маслаҳатлашиб оладилар. Депутатларнинг ташаббуси билан ҳудудни ободонлаштириш кўча ва ҳовлиларни кўкаламзорлаштириш, тозалани бўйича хашарлар ўтказилиб турилади. Бундай тадбирларда депутатларнинг фаол иштироки уларнинг обрўсини оширади.

Кенгаш, ҳокимият ва юқори турувчи органлар қарорларининг ижро этилишини назорат қилиш ҳам депутатларнинг вазифасига киради. Депутат ўз назорат функцияларини унга берилган ҳамма ҳуқуқларидан фойдаланиб амалга оширади. У Кенгаш, ҳокимият ёки унинг органи тошғиримига мувофиқ, Кенгаш ваколатига тегишли бўлган масалалар юзасидан корхона, ташкилот ва муассасаларнинг фаолиятини текширади, текшириш натижалари юзасидан тегишли органларга ахборот беради. Депутат, керак бўлса, уларнинг ишини яхшилаш, топилган камчиликларни тугатиш, давлат интизоми ва қонунчилигини бузган шахсларни жавобгарликка тортиш ҳақида тақлифлар киритади.

Депутатлар ўз ташаббуслари билан Кенгаш ва ҳокимият олдига текшириш ўтказиш ҳақидаги масалани ҳам қўйиши мумкин.

«Ўзбекистон Республикасида халқ депутатларининг мақоми тўғрисида»ги Қонунга асосан депутатлар ўз фаолиятлари билан боғлиқ бўлган масалалар бўйича давлат, жамоат органларига, корхона, ташкилот, муассасаларга, мансабдор шахсларга мурожаат қилиш ҳуқуқига эгадирлар: улар депутат қўйган масалани кўриб чиқишга ва қонун билан белгиланган муддатда унга жавоб беришга мажбурдирлар.

Мурожаат қилиш ҳуқуқи назоратни амалга ошириш ва депутатга зарур маълумотлар олишнинг муҳим воситаси бўлиб хизмат қилади. Депутат бу ҳуқуқдан фойдаланиб, у ёки бу орган, корхона, ташкилот, мансабдор шахслар фаолиятларининг муҳим томонларига тааллуқли бўлган масалаларни

кўтариб чиқади. «Депутатларнинг мақоми тўғрисида»ги қонун бўйича депутатлар давлат ва жамоат ташкилотларига, корхона, ташкилот, муассаса, қўшма корхоналар раҳбарларига, мансабдор шахсларга қаратилган мурожаатларида бўлган энг муҳим масалаларни тегишлича, ҳокимиятда, вазирлик ва идораларда, Вазирлар Маҳкамаси ва Олий Мажлисида кўриб чиқишлари лозим. Депутат ўзи кўйган масалани кўриб чиқишда шу органларда шахсан иштирок этиши мумкин. Кўриб чиқиладиган кун ҳақида у олдиндан хабардор қилиб қўйилиши зарур.

Ўзининг фаолияти билан боғлиқ бўлган қандайдир масалани тез аниқлаш лозим бўлса, тегишли раҳбарга бирор-бир маълумотни етказмоқчи бўлса ёки ўзи маълумот олмақчи бўлса ҳамда ўз мурожаатини шахсан ўзи топширмақчи бўлса, депутатга қонун навбатдан ташқари қабул қилиниш ҳуқуқини беради.

Депутат сайлов округидаги ўз назорат ва тапшириқчилик фаолияти ишининг аҳволини чуқур ўрганиш асосида олиб боради. Қонунчилик унга тегишли ҳуқуқларни беради. Сайлов округида жойлашган корхона, ташкилот ва муассаса раҳбарлари, депутатнинг илтимосига кўра депутатлик фаолиятини амалга ошириш учун зарур бўлган маълумот ва бошқа материалларни беришлари шарт. Депутат ўз сайлов округида хўжалик ақтивида, меҳнаткашлар жамоасида, фуқароларнинг турар жойларида ўтказиладиган мажлисларда, депутатлик мақоми тўғрисидаги қонунга кўра, ўз Кенгаши ҳудудида қуйи турувчи Кенгашларнинг сессияларида маслаҳат овози билан қатнашиши мумкин.

Депутат ўз сайлов округида, энг аввало, аҳолининг зарур талабларини қондиришга қаратилган қарорларнинг ижро қилиниши ва сайловчиларнинг нақазлари ижросини кузатади. Шу муносабат билан депутатлар савдо ва умумий оватланиш корхоналари, ижтимоий-маиший ва маданий муассасалар, турар-жой органлари фаолиятига, жамоат тартибни сақлашга катта эътибор берадилар. Агар назоратни амалга оширишга сайловчиларнинг ўзи жалб қилинса ва топилган камчиликларни тугатишда жамоатчилик фикри кучидан фойдаланилса, депутатлик назорати самарадорлиги катта бўлади.

Хар бир депутат мунтазам равишда сайловчиларни қабул қилиб туриши, хат ва аризаларни кўриб чиқиши, фуқароларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини амалга оширишда қўмақлашиши лозим. Қабул қилиш муддатлари қандайдир норматив

актларда кўрсатилган эмас, у сайлов округи ҳудудининг ҳажмига, Кенгаш ва ҳокимиятнинг ўзига хос томонларига, маҳаллий шароитларига қараб турли бўлиши мумкин.

Вилоят, туман ва шаҳар Кенгашларининг депутатлари аҳолини ойига бир-икки марта қабул қиладилар.

Имконияти борича қабул қилиш жойи округ ҳудудида бўлишига ва сайловчилар учун қулай шароит яратишга ҳаракат қилинади. Одатда, депутатлар аҳолини уй бошқармаларида, клубларда, маҳалла қўмиталарида, жамоат ташкилотларида қабул қиладилар. Айрим депутатлар ҳокимиятда ҳам қабул ўтказадилар. Қабул қилиш жойи шу чақириқ Кенгашнинг ваколати муддатида доимий бир жойда бўлиши мувофиқ ҳисобланади.

Қабул қилиш куни ва соатлари ҳақидаги эълонлар фақатгина қабул қиладиган жойга осиб қўйилмасдан, шу сайлов округининг йирик корхона ва ташкилотларида, одамлар кўп тўпланадиган жойларга ҳам осиб қўйилади, у радио орқали эълон қилиниши ҳамда матбуотда босилиши ҳам мумкин.

Депутатнинг сайлов округига бориши ва қабул қилиниши бир неча кун давом этиши мумкин.

«Депутатлик мақоми тўғрисида»ги Қонун депутатнинг ўзига тушган таклиф, мулоҳаза ва аризаларни кўриб чиқишни, уларни тўғри ва ўз вақтида ҳал қилишга чора кўришни, аризаларнинг келиб чиқишини туғдирган сабабларни ўрганишни ва ўз таклифларини Кенгашга ва ҳокимиятга, бошқа давлат органларига, корхона, ташкилот, муассасаларга киритишни белгилайди. Айрим ҳолларда аризани қониқтириш учун давлат органининг қарори лозим бўлса, депутатнинг корхона раҳбарига, жамоатчилигига мурожаатининг ўзи kifоя қилади.

Фуқароларнинг илтимосини ҳокимиятга ва бошқа органга бераётиб, депутат уларнинг ҳар бири бўйича ўз фикрини айтади, тез ва тўғри ҳал қилинишига эришади ва сайловчиларни натижалари билан хабардор қилади.

«Депутатлик мақоми тўғрисида»ги Қонун депутат ўзи йўллаган ариза ва таклифлари ҳал қилиниши устидан назорат ўрнатишга ҳақли эканлиги ва уларни кўриб чиқишда инаҳсан иштирак этиши мумкинлигини белгилаган. Турар жойни таъмирлаш, ободонлаштириш, соғлом турмуш тарзига риоя қилиш билан боғлиқ бўлган қатор аризаларни депутат жойларнинг ўзида жамоатчилик органлари иштирокида ҳал қилиши мумкин.

Депутат фақатгина ўзига тушган ариза ва хатлар бўйича ишламасдан, кўп ҳолларда ҳокимият, доимий комиссиялар илтимосига кўра ҳам хатлар бўйича текшириш ўтказлади. Одатда, депутатга ўз сайлов округи сайловчиларидан тушган аризаларни текшириш топширилади. «Депутатлик мақоми тўғрисида»ги Қонун депутатнинг ҳар доим Ўзбекистон Республикаси қонунларини ҳимоя қилиш, ҳуқуқ бузилишига қарши фаол курашиш, меҳнаткашларни юқори онглилик руҳида тарбиялаш, қонунчиликка риоя этишсини белгилайди. Қонун қонунчиликка оғишмай риоя этиш, уни назорат қилиш борасидаги ҳуқуқларни анча кенгайттирди. Депутатга қонунчиликнинг бузилишига барҳам беришни талаб қилиш ҳуқуқи берилади.

Фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари бузилганлиги ёки қонунчиликни бошқа таразда бузиш ҳоллари аниқланган тақдирда давлат ҳокимияти типиг вакили бўлган депутат ана шу қонун бузилишларини тўхтатишни талаб қилишга, зарур ҳолларда эса шундай қонун бузилишларига чек қўйишни талаб қилиб, тегишли органларга ва мансабдор шахсларга мурожаат қилишга ҳақлидир.

Депутат мурожаат қилган давлат ва жамоат органларининг мансабдор шахслари, корхоналар, муассасалар ва ташкилотларнинг маъмурияти, шунингдек, милиция ходимлари қонун бузилишига барҳам бериш учун ва, зарур ҳолларда, айбдорларни жавобгарликка тортиш учун дарҳол чора кўришга мажбурдирлар.

Маҳаллий Кенгашлар фаолиятини ташкил қилишда депутатларнинг сайлов округларида биргаликда иш олиб боришларининг ҳар хил шакллари, биринчи навбатда, депутатлик гуруҳлари каби шакли мавжуд. Уларнинг вужудга келиши, халқ вакиллари олдидаги вакиллари маъсулиятининг ўсганлиги депутатлар вазифаларининг бирлиги билан изоҳланади. Жумладан, коммунал-маиший корхоналарни қуриш, турар-жойни таъмирлаш, дўконларни, ошхона, болалар муассасалари ишини яхшилаш каби масалалар сайловчиларнинг Кенгашга депутатларга берган нақазлари моҳиятини тапқил қилиб, округлари бир жойдан бўлган депутатларнинг биргаликда ишлашларини талаб қилади. Бундан ташқари, депутатларнинг биргаликдаги ҳаракати билан иш янада яхши ташкил этилиши мумкин.

Депутатлик гуруҳларининг вазифа, ваколат ва фаолиятини ташкил этиш тартиби Ўзбекистон Республикаси Олий давлат ҳокимияти органи томонидан 1964 йил 30 сентябрда қабул қилинган. Депутатлик гуруҳлари ҳақидаги Низом билан белгиланган Советлар тўғрисидаги депутатлик гуруҳлари маълум ҳудудларда тузилади.

Тажрибада депутатлик гуруҳлари тўғрисидаги маҳаллий Кенгашнинг ўзи ҳам Низом қабул қилиши мумкин.

Депутатлик гуруҳларини тузиш, уларнинг таркиби ва раҳбари ҳақидаги қарор маҳаллий Кенгаш сессиясида қабул қилинади.

Депутатлик гуруҳлари ишhini ташкил қилишда, топшириқларни бўлиб берганда депутатларда бўлган вазифаларни ҳам ҳисобга олиш лозим. Депутатлик гуруҳларининг раҳбарлари бўлиб тасдиқланаётган депутатлар доимий комиссиялар таркибига сайланмаганлари мақсадга мувофиқ.

Гуруҳларда амалга оширилаётган ишлар ҳақида ҳисоботни Кенгашнинг ўзлари эшитадилар, уларга раҳбарлик қиладилар. Ҳокимият ва доимий комиссиялар депутатлик гуруҳлари фаолиятини ташкил қилишга кўмаклашадилар, уларни ўз режалари билан таништирадилар, ҳар хил тадбирларни амалга оширганда, қарорларнинг ижросини текширганда улар билан ҳамкорлик қиладилар.

Депутатлик гуруҳлари сайловчилар нақазларининг, Кенгаш ва ҳокимият қарорларининг ижросини назорат қиладилар, уларни ижро қилишга аҳолини жалб қиладилар. Ўз ҳудудларидаги коммунал-маиший, ижтимоий-маданий муассасалардаги, қўшма корхоналардаги, айниқса, уй-жой маҳалла комитетларидаги ишларнинг аҳолини текширадилар, мактаблар, тиббиёт, болалар, маданий-маърифий муассасалар, савдо ва умумий овқатланиш корхоналари ишhini яхшилашга кўмаклашадилар. Депутатлик гуруҳлари масалаларни Кенгаш сессиясига, ҳокимият ва доимий комиссия мажлисига тайёрлашда иштирок этадилар, депутатлар томонидан аҳолини қабул қилишни ташкил этадилар, депутатлик ҳисоботларини ўтказишга кўмаклашадилар, аҳолининг жамоат - тапаббускор органлари ишhini мувофиқлаштириш учун чоралар кўрадилар.

Амалда бўлган норматив актларга мувофиқ депутатлик гуруҳлари икки хил ваколатлардан фойдаланади:

биринчидан, бу ваколатлар маҳаллий Кенгаш депутатлари ваколатларидан келиб чиқади. Депутатлик фаолияти

масалалари бўйича корхона, тапшилот ва муассасалар раҳбарларига мурожаат қилиш, Кенгаш сессиясида сўров бериш, Кенгаш ва ҳокимиятда, доимий комиссияларда кўриб чиқиш учун масала ва таклифлар киритиш;

иккинчидан, доимий комиссияларнинг баъзи бир ваколатларига ўхшаган ҳуқуқлар, жумладан, ўз таъаббуси билан ҳам назорат қилиш ваколатлари. Депутат гуруҳларига мактаблар, касалхоналар, савдо-умумий оқатланиш корхоналари, коммунал-маиший хизмат кўрсатиш муассасаларининг иши билан танишиш ҳуқуқи берилган.

Депутатлик гуруҳининг аъзолари бўлган депутатларга сайловчиларнинг нақазларини ижро қилиш, у ёки бу жамоат органи ишини йўлга қўйиш, оммавий ҳапарлар ўтказиш, жамоат кўриқлари ўтказиш каби топшириқлар берилади.

Гуруҳ аъзоларига, гуруҳнинг ваколати муддатига доимий топшириқ берилп ҳам тажриба қилинади: масалан, бир депутатга ёшлар билан ишлаш, иккинчисига ободонлаштириш масалалари. Депутатлик гуруҳлари ҳокимият ва доимий комиссиялар режалари билан келишиб, ўз иш режаларини қабул қиладилар.

Депутатнинг гуруҳ ишида қатнашиши улдан ўз округида аҳолини қабул қилиш, сайловчиларнинг ариза ва хатларини кўриб чиқиш, улар олдида ҳисоб бериб туриш мажбуриятларини соқит қилмайди. Депутатлик ҳисоботларини, умуман олганда, биргаликда ҳисоботи билан алмаштириш, депутатлик гуруҳи аъзоларининг доимий назоратчилик қилишларини баҳона қилиб, фуқароларни сайлов округларида қабул қилишни тўхтатиб қўйиш керак эмас.

«Депутат гуруҳи ҳақида»ги Низомга кўра, улар Кенгашда ва ҳокимиятда кўриб чиқиш учун масалалар тақдим қилишлари мумкин. Фаол ишлаётган депутат гуруҳлари мустақам ички қисмлари - иш фаолиятининг асосий йўналишлари бўйича комиссия ёки сессиялар тузишлари мумкин.

Депутатларнинг биргаликдаги фаолияти учун бирлашишлари ҳар бир депутатнинг ўз ҳуқуқ ва бурчларини амалга оширишга имкон яратадиган даражада фойдали ва ўз ўрнини оқлайди.

Депутатларнинг ишлаб чиқариш участкаларидаги фаолияти.

Депутатлик клублари. Сессиялар ўртасидаги даврда депутатлар ўз функцияларини ишлаб чиқариш билан қўшиб

олиб борадилар. Депутат қаерда ишламасин, у Кенгашлар ва ҳокимият қарорларини, айниқса, шгу ташкилотга тааллуқлиларининг ижро қилиниши ҳақида ғамхўрлик қилиш ва меҳнат бурчиға ҳалол ва ижодий муносабатда бўлишда ўрнак бўлиши лозим.

Депутатларнинг диққат марказида ишчи ва хизматчиларға маданий-маиший хизмат кўрсатиш масалалари ҳам туради. Касаба уюшма ташкилотлари билан боғлаб, депутатлар дукон ва опхоналарнинг ишhini яхшилашға ғамхўрлик қиладилар, ётоқхоналарнинг иши, клублар фаолияти билан қизиқадилар.

Йирик ишлаб чиқариш жамоаларида ишлаб чиқариш депутатлик гуруҳлари тузилади. Бу депутатнинг меҳнат жамоаси жамоат ҳаётида иштирок этиш воситасидан биридир. Уларда бир ёки бир неча Кенгашларнинг депутатлари бирлашади. Уларнинг вазифаларига корхоналарнинг ишhini яхшилашға кўмаклашиш, меҳнат жамоаларининг маданий-маиший талабларини тўлароқ қондиришға эришиш учун чоралар кўриш киради. Одатда, бундай гуруҳлар маҳаллий давлат ҳокимият органларига бўйсунмаган корхоналарда тузилади.

«Ўзбекистон Республикасида халқ депутатлари мақоми тўғрисида»ги Қонуннинг 24-моддасига мувофиқ тегишли ҳудудларда, қурилмишларда депутатлик клублари тузилади. Клуб аъзолари ва фаоллари у ёки бу участкадаги ишларнинг аҳволини кузатадилар, зарур ёрдамни уюштирадилар, Кенгаш ва ҳокимият қарорининг ижросига кўмаклашадилар, зарур кузатиш ва назоратни амалға опирадилар. Бундай клублар мактаблар, клублар, коммунал маиший муассасалар қурилишида, объектларни муддатида топшириш мақсадида тузилади.

Депутатлик клублари қурилишни транспорт-қурилиш материаллари билан таъминлашға ғамхўрлик қиладилар ва илғорларнинг ташаббусини ёядилар. Клубларни ташкил қилиш ва уларнинг асосий вазифалари вилоят, туман ва шаҳар Кенгашлари иш тартиби билан тартибға солинади. Депутатлик гуруҳлари клублари ҳам доимий ва муваққат бўлиши мумкин, уларни тузишнинг асосий талабларидан бири депутатларнинг ўзаро розилигидир.

Халқ депутатлари сайлов округидаги фаолиятининг асосий кўринишларидан бири депутатларнинг ҳисоботларини ташкил қилишдир. «Ўзбекистон Республикасида халқ депутатларининг мақоми тўғрисида»ги Қонуннинг 20-моддасига кўра,

Ўзбекистон Республикаси ва Қорақалпоғистон Республикаси Олий давлат ҳокимият органларининг депутатлари йилга бир марта, маҳаллий Кенгашлар депутатлари йилга икки марта ўз иши, сайлов олди дастури, нақазлар қандай бажарилаётганлиги ҳақида, Кенгаш ва у сайлаган идоралар тўғрисида сайловчилар, уни депутатликка номзод этиб кўрсатган сиёсий партиялар, жамоалар ва жамоат ташкилотлари олдида ҳисобот бериб туришлари шарт. Депутатнинг ҳисоботи, шунингдек, тегишли Кенгаш томонидан белгиланган миқдордаги сайловчилар гуруҳининг талабига биноан ҳам ўтказилиши мумкин.

Шунингдек, Олий Мажлис депутатларининг ҳуқуқий ҳолатига Олий Мажлис томонидан қабул қилинган депутатлик одоби қоидалари ҳам қатъа таъсир кўрсатади. Депутатлик одоби қоидалари ҳақидаги қарор Олий Мажлис томонидан 1991 йил 21 ноябрда қабул қилинган бўлиб, унинг Низоми ҳам тасдиқланган. Депутатлик одоби қоидалари «Ўзбекистон Республикасида халқ депутатларининг мақоми тўғрисида»ги Қонун асосида Олий Мажлис фаолияти доирасида ва ундан ташқарида депутатларнинг ахлоқ-одоб нормаларини белгилаб беради. Депутатлик одоби масалаларини Олий Мажлис депутатлик одоби комиссияси назорат олиб боради. Ўзбекистон Республикасининг халқ депутатлари Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларига, Олий Мажлис иш тартибига амал қилмоғи кераклигини белгилаб беради. Ҳар бир Ўзбекистон Республикасининг халқ депутати ўз кадр-қим-матияни ҳимоя қилиш билан бошқа фуқароларнинг ҳам ҳуқуқ ва эркинликлари муҳофаза этилишини таъминлашлари шарт. Депутат ўз сайловчиларини Ўзбекистон Республикаси Президенти, Олий Мажлис ва бошқа давлат ҳокимияти идораларининг мансабдор шахслари ҳамда фуқароларни обрўсизлантириши мумкин бўлган асосиз сўзлар айтиши ёки хатти-ҳаракатлар қилиши мумкин эмаслиги халқ депутатининг депутатлик одоби қоидаларида белгиланган бўлиб, уни бузган тақдирда «Депутатлик одоби комиссияси тўғрисида»ги Низомда назарда тутилган чоралар қўлланилиши мумкин.¹

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиснинг Ахборотномаси, 1992 йил, 1 – сон, 57 – модала.

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларини ташкил этиш

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг ҳуқуқий ҳолати. Ўзини ўзи бошқариш органларини тузиш тартиби. Ўзини ўзи бошқариш органларининг йиғилишларини ташкил этиш тартиби. Ўзини ўзи бошқариш органларининг раҳбарияти.

Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг 12-чақириқ 13-сессиясида 1993 йил 2 сентябрда (1999 йил 14 апрелда янги таҳрирда) қабул қилинган «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни қишлоқ, шаҳарча ва овулларда ва улар таркибидаги маҳаллаларда тузиладиган фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг тузилишини ва уларнинг ҳуқуқий ҳолатини белгилаб берди.

Ўзбекистон Республикаси демократик ҳуқуқий давлат барпо этиш жараёнида маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органларининг ҳуқуқий ҳолатини аниқлаш муҳим аҳамият касб этади.

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари жамият ва давлат ишларини бошқаришда қатнашишга доир ўз ҳуқуқларини рўёбга чиқаришларида фуқароларга кўмаклашади, ўз ҳудудларидаги ижтимоий ва хўжалик вазифаларини ҳал этиш, оммавий-маданий тадбирларни ўтказиш, давлат ҳокимияти ва бошқарув органларига Ўзбекистон Республикаси қонушларини, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонларини, Ўзбекистон Республикаси Ҳукуматининг, халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимларнинг қарорларини бажаришда ёрдамлашиш мақсадида фуқароларни бирлаштиради. Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини тапқилл этишнинг ҳуқуқий асослари Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида берилган. Конституцияга кўра шаҳарча, қишлоқ ва овулларда, шунингдек, улар таркибидаги маҳаллаларда ҳамда шаҳарлардаги маҳаллаларда фуқароларнинг йиғилишлари ўзини ўзи бошқариш органлари бўлиб, улар

икки ярим йил муддатта раисни (оқсоқолни) ва унинг маслаҳатчиларини сайлайди.

Ўзини ўзи бошқариш органларини сайлаш тартиби, фаолиятини ташкил этиш ҳамда ваколат доираси қонун билан белгиланади. Конституцияда кўзда тутилган мазкур қонун Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши томонидан 1993 йилда қабул қилинди. Ўзбекистон Республикасининг «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги Қонунига кўра ўзини ўзи бошқариш органларининг икки босқичи ёки хили тузилади: биринчиси, олдин давлат ҳокимият органлари тузилган ҳудудларда, яъни қишлоқ, шаҳар ва овуллар тузилди, иккинчиси, шаҳарлардаги маҳаллаларда олдинги маҳалла комитетлари ўрнида тузилди. Шаҳарда, қишлоқ ва овулларда тузиладиган ўзини ўзи бошқариш органлари давлат органларининг айрим функцияларини бажармоқда.

Ўзбекистон Республикасида ҳаётга татбиқ этилган ўзини ўзи бошқариш тизими, биринчидан, Ўзбекистоннинг бозор муносабатларига ўтиши талабларини ҳисобга олиб амалга оширилган бўлса, иккинчидан, у мазкур соҳадаги дунёда қабул қилинган тизимларга ҳам мос келади.

Бу соҳада Европада маҳаллий ўзини ўзи бошқариш доимий конференциясининг ташаббуси билан Европа Кенгаши томонидан қабул қилинган маҳаллий ўзини ўзи бошқаришнинг Европа хартияси диққатга сазовордир.

Европа хартиясининг асосий мақсади фуқароларга Ўзбекистон Республикаси манфаатларига тааллуқли масалаларни ҳал қилишда иштирок этишга имкон яратувчи ва уларга энг яқин турувчи ўзини ўзи бошқариш органларининг ҳуқуқларини таъминлаш ва ҳимоя қилишдир.

Европа хартиясига қўшилиш ихтиёрий бўлиб, у ҳеч қандай моддий маблағ талаб этмайди.

Хартияга тааллуқли ва, умуман, маҳаллий ўзини ўзи бошқариш муаммолари ҳар йили бир маротаба маҳаллий ўзини ўзи бошқариш доимий конференциясида кўриб борилади. Бу конференция давлатлараро ташкилот бўлмасдан, вакиллик характерига эга.

Маҳаллий ўзини ўзи бошқариш соҳасидаги ҳукуматлараро ташкилот маҳаллий ўзини ўзи бошқариш доимий комитетидир. Бу ташкилот Европа Кенгашини маҳаллий ўзини ўзи бошқариш соҳасида юридик, молиявий фаолиятнинг асослари-

ни тайёрлаб беради. Комитет йўлига икки мартаба мажлислар ўтказлади.

Европа хартиясининг 2-моддасида маҳаллий ўзини ўзи бошқариш мамлакатнинг қонунчилигида ва, имкони борича, унинг Конституциясида ўз аксини топиши керак, дейилади. Юқорида айтилганидек, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 105-моддасида шу ҳолат мустаҳкамланган, яъни бу соҳада Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси халқаро шартномаларга тўла-тўқис мос келади.

Ўзини ўзи бошқариш органларини сайлаш тартиби, фаолиятини ташкил этиш ҳамда ваколат доираси қонун билан белгиланади. Маҳаллий ўзини ўзи бошқаришга Европа хартиясининг 3-моддасида Ўзбекистон Республикасида қабул қилинган «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги Қонуни 1-моддасидаги ўхшаш таъриф берилган.

Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлигига кирувчи давлатларнинг ҳаммасида ҳали Ўзбекистондагига ўхшаш ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида қонунчилик қабул қилинган эмас, айримларида қабул қилиниш арафасида, айримларида қонун лойиҳаси эндигина ишлаб чиқилмоқда. Хартияни Европа Кенгашига кирувчи давлатлар ихтиёрий имзолашлари мумкин.

Мустақил давлат ёки Марказий Осиё республикалари учун ҳам Европа хартиясига ўхшаш юридик ҳужжат қабул қилиш мақсадга мувофиқ, чунки Европа хартиясининг мақсади Европа Кенгашига кирувчи аъзоларнинг янада мустаҳкам бирлигини таъминлашдир.

Бошқариш соҳасидаги келишувга эришган бирликни мустаҳкамлайди.

Ўзини ўзи бошқариш ҳар қандай демократик тузумнинг асосларини ташкил этади.

Фуқароларнинг маҳаллий ўзини ўзи бошқариш орқали давлатни бошқаришда иштирок этиши демократик принциплардан биридир.

Маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органларини амалда ҳақиқий ваколатлар билан таъминлаш фуқаролар манфаатларини ҳам амалда ҳақиқий таъминлайдиган бошқаришга эришиш имконини беради.

Мустақил Ўзбекистонда биринчи мартаба фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига сайловлар бўлиб ўтди, бу сайловларга асосан Ўзбекистонда ўзини ўзи бошқариш органларининг ягона тизими вужудга келди. Ҳозирги куннинг

вазифаси ана шу ўзини ўзи бошқариш органларининг илгор иш тажрибасини кенг ёйишдир.

Фуқаролар йиғини фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг асосий тапшиқлий шаклидир.

«Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги Қонун фуқаролар йиғинини чақиритишнинг демократик асосларини белгилайди.

Фуқаролар йиғинини раис(оқсоқол) тегишли халқ депутатлари Кенгаши ёки ҳоким билан келишилган ҳолда заруратта қараб чақиради. Фуқаролар йиғини, шунингдек, халқ депутатлари Кенгаши, ҳоким томонидан ёки 18 ёшга етган ва ушбу ҳудудда яшаётган фуқаролар учдан бир қисмининг ташаббуси билан чақирилиши ҳам мумкин.

Йиғинни чақиритишнинг иложи бўлмаган тақдирда фуқаролар вакилларининг йиғилиши чақирилади. Йиғилишларда кўчалар ва турар жой биноларида, маҳаллалардан ва бошқа ҳудудий тузилмалардан ўн саккиз ёшга етган ва мазкур ҳудудда доимий яшовчи фуқаролар вакил қилиниши мумкин. Вакиллик меъёрларини тегишли халқ депутатлари Кенгаши ёки туман шаҳар ҳокими белгилайди.

Фуқаролар йиғинларида қатнашиш ҳуқуқига эга бўлган барча аҳолининг ярмидан кўпроғи уларга келган тақдирда йиғинлар ваколатли ҳисобланади, вакиллар йиғилишлари эса, уларнинг камидан учдан икки қисми келган тақдирда ваколатли ҳисобланади.

Фуқароларнинг йиғини (йиғилиш)ни олиб бориш учун раёсат сайланади. Йиғин (йиғилиш)ни раис (оқсоқол) ёки унинг маслаҳатчиларидан бири олиб боради. Барча масалалар бўйича қарорлар очиқ овоз бериш орқали ва оддий кўпчилик овоз билан қабул қилинади.

Қонунда раис (оқсоқол) ва унинг маслаҳатчиларини сайлаш тартиби белгиланган, уларни фуқароларнинг йиғини (йиғилиш) тегишли туман, шаҳар ҳокими билан келишилган ҳолда сайлайди.

Ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятининг самардорлигини оширишда қонунда улар фаолиятининг иқтисодий ва маънавий негизининг белгиланганлиги ҳозирги бозор муносабатлари ўрнатилган даврда катта аҳамиятга эга.

Ўзини ўзи бошқариш органлари қўрган, сотиб олган ёки қонунда белгиланган тартибда уларга берилган жамоат объектлари, ижтимоий-маиший ва бошқа объектлар, шунингдек, сотиб

олинган транспорт воситалари, хўжалик анжомлари ҳам-да бошқа мол-мулк ўзини ўзи бошқариш органларининг мулкдир, яъни булар ўзини ўзи бошқариш органларининг иқтисодий негизини ташкил этади.

Ўзини ўзи бошқариш органларининг молиявий ресурслари халқ депутатлари туман, шаҳар Кенгашлари томонидан ажратиладиган бюджет маблағларидан, фуқаролар ва меҳнат жамоаларининг ихтиёрий хайр-эҳсонларидан, хайрия жамғармалари ажратиб берадиган маблағлардан таркиб топади.

Ўзини ўзи бошқариш органларининг молиявий маблағлари мустақил счётларида сақланади, улар томонидан мустақил тасарруф этилади ва олиб қўйилиши мумкин эмас.

Қонунда ўзини ўзи бошқариш органларининг ваколатлари, бу органларнинг структураси ва улар фаолиятини ташкил этиш, раис (оқсоқол)нинг ваколатлари берилган.

Ўзини ўзи бошқариш органлари ўзларига берилган ваколатлар доирасида қарорлар қабул қиладилар. Бу қарорларни тегишли ҳудудда яшайдиган барча фуқаролар адо этишлари шарт. Ўзини ўзи бошқариш органларининг қонунга зид ҳужжатларини халқ депутатлари туман, шаҳар Кенгашлари ёки тегишли ҳокимлар бекор қиладилар.

Қонунга мувофиқ ўзини ўзи бошқариш органларининг қарорлари, шунингдек, раис (оқсоқол)нинг хатти-ҳаракатлари устидан суд тартибида шикоят қилиниши мумкин.

ЎН ОЛТИНЧИ БОБ

Давлат ҳокимиятининг вакиллик органлари ва бевосита демократия шакллари

Бевосита демократия тушунчаси. Референдум. Сайловлар. Депутатларни муддатидан олдин чақириб олиш, фуқароларнинг мурожаатлари, давлат ҳаётидаги муҳим масалаларни халқ муҳокамасига қўйиш. Фуқароларнинг йиғинлари.

Маълумки, демократия сўзи халқ ҳокимиятчилигини билдиради. Давлат ҳуқуқида демократиянинг икки хили мавжуд: вакиллик демократияси-бунда ҳам Ўзбекистон Республикаси ҳокимиятини Ўзбекистон Республикаси вакиллари-депутатлар ва вакиллик органлари орқали амалга оширади. Биз ҳозирги мавзуга қадар Олий мажлис, халқ депутатлари Кенгашлари фаолиятини ташкил этиш ҳақида гапирар эканмиз, гап вакиллик демократияси ҳақида борар эди. Демократиянинг иккинчи тури бу бевосита демократиядир. Бунда халқ, фуқаро Ўзбекистон Республикаси эркини, ўз хоҳишлини ҳа ёки йўқ деб бевосита амалга оширади. Бевосита демократия шакли жуда турли-тумандир, биз мазкур мавзуда уларнинг энг асосийларига тўхталамиз. Бевосита демократиянинг ҳозирда Ўзбекистон Республикасида жуда кенг қўлланиб келинаётган шакллари бу-сайловлар, референдум, депутатларни муддатидан олдин чақириб олиш, фуқароларнинг мурожаатлари, давлат ҳаётидаги муҳим масалаларни халқ муҳокамасига қўйиш ва фуқароларнинг йиғинларидир.

Бевосита демократия шакллари орасида референдум алоҳида ўрин тутади. «Ўзбекистон Республикасининг Референдуми тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни 1991 йилда қабул қилинган.

Ўзбекистон Республикаси референдуми-давлат ҳаёти ва ижтимоий ҳаётнинг энг муҳим масалалари бўйича, жумладан, Ўзбекистон Республикасининг қонуनларини ва бошқа қарорларни қабул қилиш, уларни ўзгартириш, жамоатчилик фикрини аниқлаш мақсадида умумхалқ овоз берилиши бўлиб, халқ ҳокимиятиги бевосита амалга ошириш воситасидир.

Мазкур қонунга мувофиқ Ўзбекистон Республикасининг

18 ёпта тўлган барча фуқаролари референдумда қатнашиш ҳуқуқига эгадирлар. Келиб чиқиши, ижтимоий ва маънавий ҳолати, ирки, миллати, жинси, маълумоти, тили, динга муносабати, сиёсий ва ўзга қарашлари, муайян жойда анча яшаётганлиги, машғулот тури ва хусусиятига қараб фуқароларнинг референдумда қатнашиш ҳуқуқларини бевосита ёки билвосита чеклаш ман этилади.

Ўзбекистон Республикаси фуқаролари референдумда ихтиёрий тарзда ва бевосита иштирок этадилар.

Ўзбекистон Республикаси фуқаролари референдумда тенг асосларда иштирок этадилар, бир фуқаро шахсан овоз беради ва бир овозга эга бўлади. Референдумни тайёрлаш ва уни ўтказиш давомида кенг ошкоралик, жамоатчиликнинг иштироки таъминланади.

Ўзбекистон Республикасида сайловларни ташкил этиш Ўзбекистон Республикасида ҳозирги кунда амалда бўлган сайлов тизими асосида давлат ҳокимияти вакиллик органлари халқ депутатлари Кенгашларининг барча босқичлари барпо этилади ва Ўзбекистон Республикаси Президенти сайланади. Фуқаролар сайловларда иштирок этар эканлар, ўз эрқлари, хоҳишларини бевосита изҳор этадилар.

Сайлов тизими дейилганда давлат ҳокимияти вакиллик органларини ва Ўзбекистон Республикаси Президентини сайлаш тартиби тушунилади. Давлат ҳокимияти вакиллик органларини ва Ўзбекистон Республикаси Президентини сайлаш тартиби Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида ва сайлов тўғрисидаги қонунларда ўрнатилган.

Давлат ҳуқуқий нормалари билан тартибга солинадиган вакиллик давлат органларини ва Ўзбекистон Республикаси Президентини сайлаш тартиби сайлов ҳуқуқи деб аталади. Сайлов тизими билан сайлов ҳуқуқи бир-бири билан узвий боғланган.

Сайлов ҳуқуқи пассив фуқаронинг депутатликка сайланиш ҳуқуқи ва актив фуқаронинг сайлаш ҳуқуқига ажралади.

Амалда бўлган сайлов ҳуқуқига кўра Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси депутатлигига 25 ёшдан, Ўзбекистон Республикаси Президентлигига 35 ёшдан, халқ депутатлари Кенгашларига 21 ёшдан сайланиш мумкин.

Ўзбекистон Республикасида фуқаролар вакиллик давлат органлари ва Ўзбекистон Республикаси Президенти сайловига 18 ёшдан бошлаб қатнашадилар.

Ўзбекистон Республикасининг мустақилликка эришиши ва жамяят сиёсий тизимининг ислоҳи муносабати билан сайлов тизимининг ва сайлов ҳуқуқининг асосий принципларини белгилаб берувчи Ўзбекистон Республикаси Конституциясига ва сайлов тўғрисидаги қонунларига тегишли ўзгартиришлар киритилди. Бу ўзгартиришларнинг энг муҳими сайловлар Ўзбекистон тарихида биринчи мартаба кўппартиявийлик асосида ўтказилади. Олий Мажлис депутатлигига номзодлар халқ депутатлари вилоят ва Тошкент шаҳар Кенгашлари, Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгеси сессияларида ҳамда сиёсий партияларнинг юқори органлари томонидан кўрсатилади. Вилоят Кенгашлари депутатликка номзодлар сиёсий партияларнинг вилоят органлари томонидан ҳамда халқ депутатлари туман ва шаҳар Кенгашлари сессияларида кўрсатилади.

Халқ депутатлари туман ва шаҳар Кенгашлари депутатлигига номзодлар сиёсий партияларнинг тегишли туман, шаҳар органлари томонидан ҳамда фуқаролар йиғинлари вакилларнинг йиғилишларида кўрсатилади.

Ўзбекистон Республикасида давлат ҳокимияти вакиллик органларига ва Ўзбекистон Республикаси Президентлигига бўладиган сайловларни батафсил белгилаб берувчи қонунлар куйидагилар:

«Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида»ги Қонун;

«Ўзбекистон Республикаси Президентлигига сайлов тўғрисида»ги Қонун.

Давлат ҳокимияти вакиллик органлари ва Ўзбекистон Республикаси Президентлигига бўладиган сайловларни тартибга солишнинг айрим масалалари Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ва Олий Мажлис Раёсатининг фармон ва қарорлари билан тартибга солинади.

Ўзбекистон Республикасидаги мавжуд сайлов тизими ва сайлов ҳуқуқи тамойилларидан энг муҳимлари яширин овоз бериш йўли билан умумий, тенг ва тўғридан-тўғри сайлов ҳуқуқи, сайловларни тапқил этишда сайловчиларнинг иштирок этиши, сайловчиларнинг депутатликка номзодларга нақазлар бера олиш ҳуқуқларини кўрсатиш мумкин.

Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг сайлов ҳуқуқлари фақатгина эълон қилиниб қолмасдан, балки у алоҳида қонун билан кафолатланади ҳам. «Фуқаролар сайлов ҳуқуқ-

ларининг кафолатлари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни 1994 йили қабул қилинган. Қонунга мувофиқ Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг Конституция, ушбу қонун ва бошқа қонунларда мустаҳкамлаб қўйилган сайлов ҳуқуқлари давлат муҳофазасидадир.

Ўзбекистон Республикасининг ҳар бир фуқаросига ушбу сайлов ҳуқуқлари суд йўли билан ҳимоя этилиши, сайлов комиссияларининг, давлат органлари мансабдор шахсларининг, жамоат бирлашмаларининг гайриқонуний хатти-ҳаракатлари устидан судга шикоят қилиш имкониятлари кафолатланади.

Фуқароларнинг мурожаатларини кўриб чиқишни ташкил этиш. Ўзбекистоннинг мустақилликка эришиши шароитида фуқароларнинг сиёсий активлигини ошириш, уларнинг конституциявий ҳуқуқларини амалга ошириш фуқароларнинг мурожаатларини кўриб чиқишни ташкил этиш билан боғлиқ.

Фуқароларнинг мурожаатларини кўриб чиқишни Ўзбекистон Республикасининг «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги Қонуни бевосита ҳокимга юклайди. Қонуннинг 25-моддасида ҳокимларнинг ваколатлари ичида қўйиладигиларга тўхталган:

- ҳоким аҳолини қабул қилишни ташкил этади, фуқароларнинг шикоятларини, аризалари ва тақлифларини кўриб чиқади;

- ҳоким фуқароларнинг мурожаатларини кўриб чиқишни ташкил қилганда ўз аппаратига, аппаратга кирувчи бўлимларга ва котибга суянади.

Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг мурожаатларини кўриб чиқишни ташкил этишнинг ҳуқуқий асоси бўлиб, Ўзбекистон Республикасининг 1994 йил 6 майда қабул қилинган «Фуқароларнинг мурожаатлари тўғрисида»ги Қонуни бўлиб, бу қонунда фуқароларнинг мурожаатларини кўриб чиқиш батафсил тартибга солинган.

Фуқаролардан тушган мурожаатлар фуқаролар конституциявий ҳуқуқларини амалга оширишнинг муҳим бир манбаи бўлиб хизмат қилади. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси энг одилона ҳуқуқларни амалга оширишни кўрсатадиган конституция бўлиб, Ўзбекистон Республикаси ҳар бир фуқаросининг давлат органлари ва жамоат ташкилотларининг фаолиятидаги камчиликларни танқид қилиши мумкинлигини кўрсатиб ўтган. Ўзбекистон Республикасида фуқаролар бу ҳуқуқ-

ларидан кенг фойдаланиб давлат бошқарув ишларида фаол қатнашмоқдалар.

Мансабдор шахслар ўзларининг иш вақтларини шундай режалаштиришлари мақсадга мувофиқки, бунда мансабдор шахслар фуқаролардан хат, ариза ва шикоятларни қабул қила олишлари ва ўз вақтида чора-тадбирлар кўришлари лозим. Кўпчилик фуқаролар ҳокимиятга турли хил таклиф, ариза ва хатлар билан мурожаат қиладилар. Кўпинча улар ўз ишларини аппарат ходимлари орқали ҳал қиладилар.

Ўзбекистон Республикасининг «Фуқароларнинг мурожаатлари тўғрисида»ги Қонунида ҳокимиятда аҳолини қабул қилишнинг асосий талаблари кўрсатиб ўтилган:

биринчидан, аҳолини қабул қилишда ҳокимият мансабдор шахсларининг жавобгарлиги;

иккинчидан, ҳокимиятда қабул қилиш режалаштирилади ва қабул қилишни ҳолим, ҳокимнинг ўринбосарлари амалга оширади;

учинчидан, ҳокимиятда қабул қилиш куни ва соатлари иш вақтларидан ташқари фуқароларга қулай вақтларга белгиланади;

тўртинчидан, ҳокимият қабул қилиш тўғрисида аҳолига кенг маълумот беради;

ва ниҳоят, бешинчидан, ҳокимият қабулидаги ишларга шу кенгаш депутатлари жалб қилинади.

Ҳокимият раҳбарлари ҳокимиятда ташкил қилинган жадвал бўйича фуқароларни қабул қилади.

Фуқаролар томонидан билдирилган оғзаки таклиф, ариза ва шикоятлар алоҳида журналга киритилиб, умумий тартибда, ёзма таклиф, ариза ва шикоятлар қандай ҳал қилинса, худди шундай ҳал қилинади.

Фуқароларнинг шахсан ўзини қабул қилиш тугилган муаммоларни зудлик билан ҳал қилиш муҳим аҳамиятга эга. Шахсан қабул қилиш кишиларнинг талабларини қондиришда қонунчилиكنинг қандай йўл тутганини тушунтириш имконини беради. Агар фуқароларнинг талаблари қонуний бўлса, бу ҳолда талаб қондирилиши мумкин. Ундай ҳолатда бажарувчиға мурожаат билан келган фуқаронинг талаби қондирилади ёки фуқаронинг аризаси бажарувчи ўзининг фикрини ёзиб юқорига жўнатади. Фуқароларнинг талаблари уларнинг иштирокида ҳал қилинади.

Қабул қилинаётган шахс ахлоқ-олоб, эстетика, этика ва

Тошкент Давлат юридик институти

қонунчиликка риоя қилинган ҳолда қабул қилинади.

Аҳолини қабул қилиш тажрибасини умумлаштириб ашпарат ходимлари учун баъзи бир этика қоидаларини таклиф этиш мумкин:

- қабул хоналарида энг яхши қулайликлар бўлишига эришиш;

- қабул хонасида бутун ҳолат одамларга бўлган диққат тўғрисида тафсилот берсин;

- келувчилар қабулга кириш учун кўп кутишга мажбур бўлмасин, қабулга кириш учун узоқ вақт кутишларни руҳий мувозанатдан чиқаради;

- фаол бўлиш, агар тайинланган вақтда қабул қилинмаса, кутиб қолган шахс олдида кечирим сўраб, қабул вақтини кўчириш;

- доим уларнинг мансаб ва хизмат вазифасидан қатъи назар қабул қилинувчиларга нисбатан самимий ва сезгир бўлиш;

- қабулга келган шахснинг арзини эътибор бериб эшитиш ва унинг бунга ишонч ҳосил қилиши;

- ўзи берган хулоса ва баҳода объектив ва ҳаққоний бўлиш;

- талабларнинг қайтарилиши аниқ ва асосланган равишда амалга оширилиши, керак бўлганда қонунга ҳавола қилган ҳолда ҳал қилиш керак, чунки шу фуқаро талабининг қайтарилиш сабабини тушунсин, бунинг учун қаттиққўллик, аниқлик ва ҳаққонийлик талаб қилинади;

- доим суҳбатда самимий бўлиш, ҳеч қачон жаҳл қилмаслик;

- қўполлик ва ҳақорат қабулга кирганга нисбатан асло мумкин эмас;

- танқидни эътибор бериб эшитиш, танқидга нисбатан самимий жавоб бериш.

Ўзбекистондаги айрим халқ депутатлари Кенгашлари баъзи бир ҳокимиятларда аҳолининг жойларга чиқиб қабул қилини қўлланилади. Бунда ходим ёки унинг ўринбосарлари аҳолини қабул қилиш учун жойларга чиқади. Қабул қилиш куни тўғрисида аҳолига олдиндан хабар қилинади.

Ёзма равишда берилган ариза ва шикоятлар умумий бўлимга берилади. Ариза ва шикоят мазмунан кўриб чиқилади, ҳокимият ваколатига кирмаса, тегишли жойга жўнатилади.

Ариза ва шикоят беришда ҳеч қандай ўрнатилган шаклда талаб қўйилмайди, ҳеч қанақа пошлина ва йиғим олинмайди.

Ҳар бир қабул қилинган шикоят ва ариза, албатта, ҳокимиятда руйхатдан ўтказилиши лозим. Руйхатдан ўтказилган шикоят ва ариза тегишли равишда раис ўришбосари ёки ҳокимият котибига берилади. Қўриш даврида раҳбар конкрет шахсга шикоят бўйича текшириш ўтказиш юклатади. Текшириш учун шикоятлар бўлим ва бошқармалар бошлиқларига, инструкторларга ёки бошқа аппарат хизматчисига юборилиши мумкин, баъзи ҳолларда текширишга Кенгаш депутати жалб қилиниши мумкин.

Текширишда шикоят ва ариза берилган жойлардаги аҳвол билан бевосита танишиш ва аниқланган камчиликларнинг баргараф қилиниши керак. Шикоят бўйича қабул қилинган қарор ёзма равишда шикоят қилувчи ва ижро этувчига маълум муддатларда, кўпи билан бир ойлик муддатда хабар қилинади. Таклиф, ариза ва шикоят берувчига жавоб асосланган ва объектив равишда қабул қилинган қарорнинг ҳар томонлама асосланган ҳолда берилиши лозим. Қонунчилик шикоят ва аризаларни кўриши чегараланган муддатни белгилайди.

Кўпгина Кенгашларда, ҳокимликларда, фуқаролар кўтариб чиққан масалалар ижобий ҳал этилмоқда ёки аризаларга далил исботли, асосли жавоблар қайтарилмоқда.

Таклифлар, ариза ва шикоятлар кўриб чиқишнинг белгиланган муддатларини бузишда, уларга бюрократларча муносабатда, сансаларликда, шунингдек, фуқароларнинг мурожаат қилганлиги, яъни уларда танқид қилинганлиги учун таъкиб қилишга айбдор бўлган манфаатдор шахслар қонунларга мувофиқ жавобгарликка тортиладилар. Бордию уларнинг ҳаракатлари давлат ёки жамият манфаатларига ёки фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонун билан кўриқланадиган манфаатларига жиддий зарар келтирган бўлса, улар жиноий жавобгарликка тортилишлари мумкин. Ўз навбатида фуқароларнинг тўхмат қилиш мақсадида ариза ёки шикоят берилиши жазоланади.

Ўзбекистон Республикасининг «Фуқароларнинг мурожаатлари тўғрисида»ги Қонунининг қабул қилиниши жуда катта назарий ва амалий аҳамиятга эга.

Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгагининг «Фуқароларнинг мурожаатлари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси қонунини амалга киритиш ҳақидаги қароридан Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасига Ҳукумат қарорларини «Фуқароларнинг мурожаатлари тўғрисида»ги Қонунга мувофиқлаштириш, республика вазирликлари, давлат қўмиталари ва идоралари ўзларининг мазкур қонунга зид бўлган норматив ҳужжатларини қайта кўриб чиқишлари ва бекор қилишларини таъминлаш юклатилган.

Бевосита демократия шаклларида яна бири бу-давлат ҳаётидаги муҳим масалаларни халқ муҳокамасига қўйилди. «Ўзбекистон Республикасида давлат ҳаётидаги муҳим масалаларни халқ муҳокамасига қўйиш тўғрисида»ги Қонун 1988 йилда қабул қилинган. Бу қонун республикада демократияни янада чуқурлаштириш, халқнинг ўзини ўзи ривожлантириш, ҳар бир фуқарога давлат ва жамоат ишларида бошқаришда фаол иштирок этишини таъминлаш мақсадида қабул қилинди. Ҳақиқатан ҳам Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришгандан сўнг республикада қабул қилинаётган асосий қонунларнинг кўпчилиги халқ муҳокамасидан ўтган. Мустақил Ўзбекистон биринчи Конституциясининг лойиҳаси ҳам кенг халқ муҳокамасига икки мартаба қўйилди. Биринчи лойиҳага тушган тақлиф ва мулоҳазалар умумлаштирилиб, янги лойиҳа яна халқ муҳокамасига қўйилди. Конституцияни қабул қилишда кенг ошкораликни, меҳнаткашлар билдирган турли фикр ва тақлифларни таққослаш ва ҳисобга олиш имконини берди.

«Давлат ҳаётидаги муҳим масалаларни халқ муҳокамасига қўйиш тўғрисида»ги Қонунда фақат республика миқёсида шундай тадбирларни амалга ошириш кўзда тутилиб қолмасдан, маҳаллий аҳамиятта молик муҳим масалаларни ҳам аҳоли муҳокамасига қўйиш мумкин.

Қонунга кўра республика сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий тараққиётининг асосий йўналишларига фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқлари, эркинликлари ва бурчларини амалга оширишга дахлдор бўлган қонунлар ва қарорларнинг лойиҳалари халқ муҳокамасига қўйилади.

Муҳокама кенг ошкоралик асосида ўтказилади. Муҳокамага қўйилган қонунларнинг лойиҳалари ва республика давлат ҳаётининг бошқа муҳим масалалари матбуотда эълон қилинади, телевидение ва радио орқали эшиттирилади, бошқача усуллар билан аҳолига етказилади.

Бевосита демократик шаклларига халқ депутатини чақириб олиш жараёнида иштирок этиш ҳам киради, чунки бунда ҳам ҳар бир фуқаро депутатни чақириб олишга қарши ҳам бўлиши, уни чақириб олишга тарафдор ҳам бўлиши мумкин.

Ўзбекистон Республикасида халқ депутатларини чақириб олиш тўғрисида иккита қонун мавжуд эди. Олий давлат ҳокимияти органи депутатини чақириб олиш тўғрисида алоҳида ва маҳаллий давлат ҳокимияти органлари депутатларини чақириб олиш тўғрисида алоҳида қонун мавжуд эди.

«Ўзбекистон Республикасида халқ депутатини чақириб олиш тартиби тўғрисида»ги Қонун 1992 йилда қабул қилинган.

Қонун Ўзбекистон Республикасида халқ депутатини чақириб олиш ҳуқуқи депутатнинг ҳақиқатан ҳам сайловчилар назорати остида иш олиб бориши ва унинг олдиди масъулиятли бўлишининг кафолатидир.

Қонунга кўра фуқароларнинг депутатни чақириб олиш тўғрисидаги таклифни киритишда ҳам, халқ депутатини чақириб олиш тўғрисидаги масалани ўзгартишда ҳам, депутатни чақириб олиш тўғрисидаги масала юзасидан овоз беришда иштирок эта олиши ҳам таъминланган.

Бевосита демократия шаклларига фуқароларнинг йиғинлари ҳам киради. Фуқаро бу йиғинларда бевосита ўзи сўзга чиқиб кўрилаётган масалалар бўйича ўз фикрини айтиши ва масалалар овозга қўйилганда унга ўз муносабатини билдириши мумкин. Фуқароларнинг йиғинлари икки турда ўтказилиши мумкин: биринчиси, уларнинг иш жойларидаги йиғинлари, иккинчиси, уларнинг турар жойларидаги йиғинлари. Ўзбекистон Республикасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тизимига ўтилгандан сўнг фуқароларнинг турар жойларидаги йиғинлари «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги Қонун билан тартибга солинмоқда. «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини ташкил этиш» деб номланган бобда бу ҳақда батафсил тўхталиб ўтилган.

Ўзбекистон Республикасида юқорида санаб ўтилган демократиянинг шакллари бевосита ҳаётга татбиқ қилиниб келинмоқда. Бевосита демократия шакллари ҳаётга татбиқ қилишда халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимларнинг масъулияти жуда катта.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

I Раҳбарий адабиётлар:

- 1.1 Каримов И.А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. Т. 1-Т.: Ўзбекистон, 1996.-364 б.
- 1.2 Каримов И.А. Биздан озод ва обод Ватан қолсин. Т. 2-Т.: Ўзбекистон, 1996.-380 б.
- 1.3 Каримов И.А. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. Т. 3-Т.: Ўзбекистон, 1996.-366 б.
- 1.4 Каримов И.А. Бунёдкорлик йўлидан. Т. 4-Т.: Ўзбекистон, 1996.-349 б.
- 1.5 Каримов И.А. Япгича фикрлаш ва ишлаш-давр талаби. Т. 5-Т.: Ўзбекистон, 1997 йил.
- 1.6 Каримов И.А. Хавфсизлик ва барқарорлик тараққиёт йўлида. Т. 6-Т.: Ўзбекистон, 1998 йил.
- 1.7 Каримов И.А. Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан курашимиз. Т. 7-Т.: Ўзбекистон, 1999.-410 б.
- 1.8 Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт-пиروард мақсадимиз. Т. 8-Т.: Ўзбекистон, 2000.-528 б.
- 1.9 Каримов И.А. Ўзбекистон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш йўлида. Т.: Ўзбекистон, 1995 йил.
- 1.10 Каримов И.А. Ўзбекистоннинг сиёсий-иқтисодий истиқболнинг асосий тамойиллари. Т.: Ўзбекистон, 1995 йил.
- 1.11 Каримов И.А. Ижобий ишларимизни ожирита етказайлик. Т.: Ўзбекистон, 1995 йил.
- 1.12 Каримов И.А. Йўлимиз-мустақил давлатчилик ва тараққиёт йўли. Т.: Ўзбекистон, 1994 йил.
- 1.13 Каримов И.А. Буюк келажакимиз ҳуқуқий кафолати. Т.: Шарқ, 1993 йил.
- 1.14 Каримов И.А. Ҳалоллик ва фидойилик-фаолиятимизнинг асосий мезони бўлсин. Т.: Ўзбекистон, 1994 йил.
- 1.15 Каримов И.А. Ўзбекистон келажак буюк давлат. Т.: Ўзбекистон, 1992 йил.
- 1.16 Каримов И.А. Ўзбекистон иқтисодий сиёсатининг устувор йўналишлари. Т.: Ўзбекистон, 1993 йил.

- 1.17 Каримов И.А. Буюк мақсад йўлидан оғинмайлик. Т.: Ўзбекистон, 1993 йил.
- 1.18 Каримов И.А. Янги уйни қурмай туриб, эскисини бузмаг. Т.: Ўзбекистон, 1993 йил.
- 1.19 Каримов И.А. Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли. Т.: Ўзбекистон, 1992 йил.
- 1.20 Каримов И.А. Халқ ишончи-юксак масъулият (Халқ депутатлари Тошкент вилояти Кенгаши сессиясида сўзлаган нутқ), Т.: 1995 йил.
- 1.21 Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2001 йил 4 январдаги «Ўзбекистон Республикаси Конституциясини ўрганишни ташкил этиш тўғрисида»ги фармойиши. «Халқ сўзи», 2001 йил 5 январ, 4-сон.

II. Қонулар ва бошқа ҳуқуқий ҳужжатлар

- 2.1 Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. Т.: Ўзбекистон, 1992 йил.
- 2.2 Қорақалпоғистон Республикасининг Конституцияси. Нукус, «Қорақалпоғистон», 1993 йил.
- 2.3 «Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги асослари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий қонуни, Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1991 йил, 11-сон, 246-бет.
- 2.4 «Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсий фаолиятининг асосий принциплари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1997, 2-сон, 35-модда.
- 2.5 «Ўзбекистон Республикасининг Олий Мажлиси тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий қонуни, Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1994 йил, 10-сон, 250-модда.
- 2.6 «Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси 1993, 5-сон, 203-модда.
- 2.7 «Ўзбекистон Республикасининг Конститу-

- циявий суди тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси. 1993, 5-сон, 204-модда.
- 2.8 «Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий суди тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси. 1995, 9-сон, 178-модда.
- 2.9 «Ўзбекистон Республикасининг референдуми тўғрисида» ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг ахборотномаси, 2001 йил.
- 2.10 «Ўзбекистон Республикасида давлат ҳаётидаги муҳим масалаларни халқ муҳокамасига қўйиш тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси қонуни. Т.:Ўзбекистон, 1989 й.
- 2.11 «Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни, Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1994 йил, 1-сон, 6-модда.
- 2.12 «Ўзбекистон Республикаси Президенти сайлови тўғрисида»ги Қонуни, Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши Ахборотномаси, 1992, 1-сон, 34-модда.
- 2.13 «Халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар кенгашларига сайлов тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1994, 5-сон, 125-модда.
- 2.14 «Ўзбекистон Республикасининг сайлов тўғрисидаги қонун ҳужжатларига ўзгартиришлар киритиш ҳақида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1999, 9-сон, 206-модда.
- 2.15 «Фуқаролар сайлов ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни, Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1994, 5-сон, 127-модда.
- 2.16 «Ўзбекистон Республикасида халқ депутатлари сайловини ўтказувчи Марказий сайлов комиссияси тўғрисида»ги Низом. Ўзбекистон Республикаси Олий Советининг Ахборотномаси, 1989, 26-28-сонлар, 452-модда.

- 2.17 «Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш миллий дастури тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг қарори, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1997, 9-сон, 227-модда.
- 2.18 «Фуқароларнинг муружаатлари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни, Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1994, 5-сон, 140-модда.
- 2.19 «Фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларини бузадиган хатти-ҳаракатлар ва қарорлар устидан судга шикоят қилиш тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси. 1995, 9-сон, 183-модда.
- 2.20 «Ўзбекистон Республикасида депутатларнинг мақоми тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1995, 6-сон, 114-модда.
- 2.21 «Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси депутатлари фаолиятининг таъминоти тўғрисида»ги Низом. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1995, 4-сон, 30-модда.
- 2.22 «Ўзбекистон Республикасида халқ депутатини чақириб олиш тартиби тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни, Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1992, 4-сон, 179-модда.
- 2.23 «Ўзбекистон Республикасида депутатни чақириб олиш тартиби тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1996, 5-6-сонлар, 67-модда.
- 2.24 «Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг муваққат иш тартиби» Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 1995 йил 23 февралдаги қарори билан тасдиқланган.
- 2.25 «Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Регламенти». Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1995, 6-сон, 97-модда.
- 2.26 «Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг

Тошкент Давлат юридик институти

- Мандат комиссияси ва қўмиталари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1991, 8-сон, 200-модда
- 2.27 «Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг қўмиталари ва комиссиялари тўғрисида»ги Низом. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1995, 6-сон, 98-модда.
- 2.28 «Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Депутатлик одоби комиссияси тўғрисида»ги Низом. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1992, 1-сон, 57-модда.
- 2.29 «Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Депутатлик одоби қоидалари». Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1992, 1-сон, 57-модда.
- 2.30 Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши Парламентлараро алоқалар гуруҳи тўғрисида»ги Низом. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1993, 3-сон, 162-модда.
- 2.31 Ўзбекистон Республикасида Миллий парламент гуруҳининг қоидалари. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1993, 3-сон, 162-модда.
- 2.32 Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси таркибида «Ешлар ишлари қўмитасида тузиш тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг қарори. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси. 2000, 7-8-сонлар, 229-модда.
- 2.33 «Ўзбекистон Республикаси қонуларини тайёрлаш тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1997, 9-сон, 237-модда.
- 2.34 «Ўзбекистон Республикасида жамоат бирлашмалари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ахборотномаси, 1991, 4-сон, 76-модда.
- 2.35 «Сиёсий партиялар тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1997, 2-сон, 36-

- молда
- 2.36 «Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1999, 5-сон, 115-модда.
- 2.37 «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни, Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси. 1993, 9-сон, 322-модда.
- 2.38 «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»(янги таҳрир)ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси. 1999, 5-сон, 110-модда.
- 2.39 «Ўзбекистон Республикасида маъмурий-худудий тузилиш, топонимик объектларга ном бериш ва уларнинг номларини ўзгартириш масалаларини ҳал этиш тартиби тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1996, 9-сон, 139-модда.
- 2.40 «Ўзбекистон Республикаси маҳаллий ҳокимият органларини қайта ташкил этиш тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг 1992 йил 4 январдаги қонуни, Ўзбекистоннинг янги қонунлари, Адолат, 5-сон, 1993.-217 б.
- 2.41 «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни, Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси. 1993, 9-сон, 320-модда.
- 2.42 «Тошкент шаҳар ҳоким маҳкамаси тўғрисида»ги Низом. Т.: 1992 йил.
- 2.43 Ижро этувчи маҳкама иш тартиби. Т., 1992 йил.
- 2.44 Тошкент шаҳар Кенгашининг иш тартиби. Т., 1992 йил.
- 2.45 Тошкент шаҳар ҳокими ва унинг халқ депутатлари.
- 2.46 «Тошкент шаҳар ҳокими ва унинг халқ депутатлари Тошкент шаҳар халқ депутатлари Кенгаши билан ўзаро муносабатларининг асоси тўғрисида»ги Низом, Т., 1992 йил 26 декабрь.
- 2.47 «Тошкент шаҳар ҳокими ижроия аппарати

- инлар бонқармаси ва унинг фаолиятининг тартиби тўғрисида»ги Низом, Т., 1993 йил.
- 2.48 «Тошкент шаҳар ҳокими ижро маҳкамаси аппарати ташкилий-кадрлар бўлими тўғрисида»ги Низом, Т., 1993 йил 22 январь.
- 2.49 «Тошкент шаҳар ҳокими ижро маҳкамаси юридик бўлими тўғрисида»ги Низом, Т., 1993 йил 29 январь.
- 2.50 «Тошкент шаҳар ҳокими ижро маҳкамаси котибиятининг умумий бўлими тўғрисида»ги Низом, Т., 1993 йил 29 январь.
- 2.51 Тошкент шаҳар ҳокимининг 1993 йил 31 августдаги 166-қарори билан тасдиқланган «Ҳоким, ҳоким ўринбосарлари ва котибият бошлиғи ўртасида вазифалар тақсимоти тўғрисида»ги қарори.
- 2.52 «Ўзбекистон Республикаси пойтахти-Тошкент шаҳрининг мақоми ҳамда давлат ҳокимияти ва бошқарув идоралари тўғрисида»ги муваққат Низом. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1992, 1-сон, 77-модда.
- 2.53 Биригчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси депутатлари. Т.: Ўзбекистон, 1995 йил.
- 2.54 Тошкент шаҳар ҳокимиятида тузилма бир-лашмалари тўғрисидаги Низом. Т.: 1992 йил.
- 2.55 Тошкент шаҳар ҳокимиятида ходимларнинг мансаб йўриқномаси. Т.: 1992 йил.
- 2.56 Ш.И.Жалилов, «Давлат ҳокимияти маҳаллий органлари ислоҳоти: тажриба ва муаммолар». Т.: «Ўзбекистон», 1994 йил.

М У Н Д А Р И Ж А

КИРИШ.....	3
БИРИНЧИ БОБ	
Давлат ҳокимиятининг вакиллик ва ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини ташкил этиш фаши тушунчаси.....	5
ИККИНЧИ БОБ	
Ўзбекистон Республикасида давлат ҳокимиятининг вакиллик ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларини ташкил этиш тартиби.....	13
УЧИНЧИ БОБ	
Халқ депутатлари кенгашларининг ташкил этилиши ва фаолиятининг демократик принцилари.....	36
ТЎРТИНЧИ БОБ	
Давлат ҳокимияти вакиллик ва ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини ташкил этишининг ҳуқуқий асослари.....	54
БЕШИНЧИ БОБ	
Давлат ҳокимияти вакиллик ва ўзини ўзи бошқариш органларининг функциялари.....	60
ОЛТИНЧИ БОБ	
Халқ депутатлари кенгашлари ва ҳокимлар, ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятининг ташкилий шакли ва услублари.....	71
ЕТИНЧИ БОБ	
Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг фаолиятини ташкил этиш.....	86
САККИЗИНЧИ БОБ	
Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси сессияларини тайёрлаш ва ўтказиш тартиби.....	97

Тўққизинчи БОБ

Халқ депутатлари кенгашлари сессияларини тайёрлаш ва ўтказиш тартиби.....111

Ўнинчи БОБ

Ўзбекистон Республикаси Олий
Мажлисининг қўмита ва комиссиялари
фаолиятини ташкил этиш.....124

Ўн биринчи БОБ

Халқ депутатлари кенгашлари
доимий комиссияларининг фаолиятини
ташкил этиш.....130

Ўн иккинчи БОБ

Маҳаллий ижроия ҳокимияти
органлари фаолиятини ташкил этиш.....140

Ўн учинчи БОБ

Давлат ҳокимиятининг вакиллик
органлари депутатларининг ҳуқуқий ҳолати.....150

Ўн тўртинчи БОБ

Халқ депутатларининг ўз сайлов
округларидаги фаолиятини ташкил этиш.....161

Ўн бешинчи БОБ

Фуқароларнинг ўзини ўзи
бошқариш органларини ташкил этиш.....172

Ўн олтинчи БОБ

Давлат ҳокимиятининг вакиллик
органлари ва бевосита демократия шакллари.....177

Абдужаббор ТЎЛАГАНОВ

**ДАВЛАТ ҲОКИМИЯТИНИНГ
ВАКИЛЛИК ВА ЎЗИНИ ЎЗИ
БОШҚАРИШ ОРГАНЛАРИ
ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ**

Мухаррир:		<i>М.Болисва</i>
Техник муҳаррир:		<i>А.Боймаматов</i>
Компьютерда саҳифаловчи:		<i>А.Беневоленский</i>
Босишга руҳсат этилди:		05.08.2002
Ҳажми:	б.т.	10,2
Адади:		1000
Буюртма:	№	48

© Тошкент Давлат юридик институти, 2002 й.

